

فہرست مضامین حصہ دوم مجموعہ ققائمی شاہ عبدالعزیز صاحب محدث دہلوی رحمہ اللہ

صفحہ نمبر	مضمون	صفحہ نمبر	مضمون
۲۰	مسئلہ طلاق	۲۰	مسائل نماز وغیرہ
۲۱	مسائل بیع وغیرہ	۲۱	اختلاف در سایہ یک مثل و دو مثل -
۲۲	مسئلہ امر مباح حرام سے گرد ہر گاہ کہ وسیلہ فعل حرام سے شود -	۲۲	ذکر برداشتن انگشت سپاہ بر شہادتین -
۲۳	بیان بیع بالوفا	۲۳	مشرائط صحت نماز جمعہ
۲۴	مسئلہ رہن	۲۴	اقامت جمعہ حق سلطان و نائب اوست
۲۵	مسئلہ اجارہ	۲۵	صلوۃ التبیح -
۲۶	صورت فاسدہ در بیع مسلم -	۲۶	مدامت سلام علیک بعد نماز چہت است
۲۷	حکم اراضی مرد محاش کہ آئرد ہند ملک گویند -	۲۷	تعیین وقت تہجد -
۲۸	مسائل صیہ	۲۸	حکم نماز جنازہ وقتیکہ بیک دفعہ چہ جنازہ آوردہ شوند
۲۹	تفسیر آیات	۲۹	دہر یک تفاوت باشد
۳۰	آیات و حدیث	۳۰	کراہت نماز جنازہ در گورستان -
۳۱	مسائل احکام حج	۳۱	اجابت دعا
۳۲	تفسیر آیہ	۳۲	تفاضل اجور اعمال
۳۳	تفسیر آیہ	۳۳	کثرت در بیان اذکار -
۳۴	تفسیر آیہ	۳۴	مسئلہ قربانی
۳۵	تفسیر آیہ	۳۵	بیان حرمت متعہ
۳۶	تفسیر آیہ	۳۶	عدم اطلاع ابن عباس رضی اللہ عنہما
۳۷	تفسیر آیہ	۳۷	اندلال بآیہ سورہ مؤمنون و سورہ معارج -

مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ
بیان فرقہ ناجیہ -	۶۰	تحقیق متعلق آیہ کلمہ فخریہ میں بدلنا ہم جلودا الخ	۳۸
شرح حدیث شہر ان لا یقعان رمضان وزوال الحجۃ - الخ	۶۱	توجیہ در آیہ ولقد سبقت کلینا الخ	۳۹
شرح حدیث ثلثہ یقولن اجرہم مرتین الخ	۶۲	سرلطیف در تحت آیہ ربنا اتنا فی الدنیا حسنة الخ	۴۰
تفصیل سبب ضلالت -	۶۳	تایید قول صاحب دار آیہ وانا ان شاء اللہ لم یجدوا فی دفع الخ	۴۱
بیان استعبار من البول -	۶۴	تحقیق قیوۃ بما یملون محیطہ و آیہ انکم حسنۃ تسویہم الخ	۴۲
شرح حدیث نبی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن عشر الخ	۶۵	سبب فیض ہا بہا الخ - موافق قرآن مجید	۴۳
بیان حدیث ان المؤمن لا یتجنب نجس - الخ	۶۶	تحقیق متعلق آیہ قل لا ذراعی لکم ان کنتم تعدون اللہ رسولہ الخ	۴۴
سوال در فی شرح الصدوق حدیث لا یتبین احدکم الموت الخ	۶۷	نفع اشکال انما یبر الذی خلق السموات والارض فی سعة الخ	۴۵
جواب در حدیث لا یتبین احدکم الموت الخ	۶۸	تحقیق در آیہ انما المرسلون نجس الخ	۴۶
ترجمہ آن حدیث کہ مولانا مرحوم در بیان وفات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وعظ میفرمودند -	۶۹	توجیہ اقوی در آیہ وختسرویم القیمۃ الخ	۴۷
دیدن ابن عباس رضی اللہ عنہما کہ ارادت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فائدہ در بیان الصحابہ کلمہ عدول -	۷۰	ابطال آن شخصیں جو انان قوم فرج - و فرق در بیان یحییٰ و دعوت نوح علیہ السلام - و نبی احمد صلی اللہ علیہ وسلم	۴۸
بیان حدیث ما منعک ان تسب ابا تراب الخ	۷۱	کلمتہ در تفسیر لفظ (تبیغہ)	۴۹
ذکر ولادت و خلافت	۷۲	نکات عجیبہ در فرق لفظ ذی القربی بدون بای مرصہ کہ در سورہ بقرہ آمدہ (ذی القربی) بیا مرصہ کہ در سورہ فاطر آمدہ و دیگر آیات -	۵۰
روایت فقہ لازمہ مالک تحت قوله تعالی ولا ان تکون ازواج الخ	۷۳	تردید قول صاحب مالک در حل کردن لفظ جنت بر ملائکہ -	۵۱
قول شیخ ابن حجر عسقلانی در مباحلہ -	۷۴	تفسیر آیہ اما عرضنا الامانۃ الخ	۵۲
معنی حدیث من حسن اسلام المرء الخ	۷۵	کلمتہ در تفسیر لفظ حی باطنی و علی -	۵۳
تحقیق در حدیث اثنا عشر امیراثنی عشر ظریفہ الخ	۷۶	احادیث	
تحقیق در حدیث من مات ولم یعرف امام زمانہ الخ	۷۷		
قول فیصل در حدیث من مات ولم یعرف امام زمانہ الخ	۷۸	اعداد احادیث جامع صحیح بخاری	۵۴
بیان حدیث طبر -	۷۹	توضیح جملہ روایات مرزوقہ بترتیب اجدد -	۵۵
بیان حدیث عن ابی زربن العقیلی انہ قال قلت یا رسول اللہ	۸۰	حلال معارف	۵۶
این کان رہا قبل ان یخلق الخلق - الخ	۸۱	فان شجرہ یحییہ الرضوان -	۵۷
بیان حدیث الف شہرہ بکلمہا بنوامیۃ الخ	۸۲		

صفحہ نمبر	مضمون	صفحہ نمبر
۸۰	تکمیلہ در تخصیص لفظ مصطفیٰ در القاب آن حضرت	۱۰۰
	صلی اللہ علیہ وسلم و لفظ مرتضیٰ در القاب حضرت علی	۱۰۱
	کرم اللہ وجہہ -	
۸۱	میان آنکہ مہدی و تصانیف خود طب یا بس بسیار ہے آرد -	۱۰۲
	فضائل شیخین	
	رسالہ متر طویل و فضیلت شیخین -	
۹۳	جواب مسئلہ معرکہ الارار و فضیلت شیخین -	۱۰۲
۹۴	بیان آنکہ منکر خلافتہ صدیق رحمہ کا فرست و فضیلت نبیہ	
	علی رحمہ بر غیر ان از اصحاب برحق و امامت منکر خلافت	
	ہر چہ اصحاب جائز نیست -	۱۰۳
۹۶	ہر کہ در مجلس اصحاب را از بدی یاد کند پس وجبت	
	انکار آن از قول با از فعل اگر بجا نہ -	
	دفع توہمات شیعی	
۹۸	بیان وصایت کہ تحتک فیہ است -	۱۰۴
	بطلان توجیہ شیعی در قول قاتل الزبیر نے النار -	۱۰۵
۹۹	فرق در سطلانفہ - ناکشین - قاسطین - مارقین -	
۹۸	قصہ رباعی کہ در باب سکائد مرقوم است -	
	حدیثی کہ کلینی آورده دروغ ہے بندوبست است	
	مصل قصد مذک کہ در کتب اہل سنت دارد نہایت	
	بیان آنکہ نفس نفیس انجناب از اہل بیت درین آیت	۱۰۴
	تطہیر تخصیص تخصیص عقلی است -	
	مسائل متفرقہ	
۱۰۰		
	مسئلہ وحدت وجود -	
	قول بوحیت وجود بوجہ کہ مخالف شرع نباشد	
	عین مسلمانی است -	
	شخصیکہ از اہل قبلایشا احکام کفر را بے جاری ساختن	
	خلافت طریق اہل اسلام است -	
	مرید شدن از آنکس درست است کہ در ان پنج شرط	
	متحقق باشد -	
	مرید شدن عہد بستن است بردست یکے از بندگان	
	کہ در سطلہ در واسطہ نائب پیغمبر است و پیغمبر نائب	
	خدا است -	
	طواف قبور اولیاء روحیہ اربعہ است -	
	استعداد بار و ارج بزرگان دو قسم است -	
	ارواح را بعد موت فنا نیست بلکہ القطار علق	
	پدید است -	
	عدم نبوت نقل اموات -	
	فائدہ بلسہ خرقہ قادریہ بر نصفیہ روح است -	
	طعام المیت بہیت القلب حدیث نیست	
	شیرینی و حلوا و غیرہ کہ مردم روبرو سے تغزیہ و قبور	
	و غیرہ نہند مکروہ است -	
	شنہ عبارت از سجود کردن و دیگر رسم شریک بجا آوردن	
	حکم برگ سبز با گل خوشبو نہادن بر قبر -	
	بطلان مذکر کہ عوام بر بقا بر صلا رفتہ میگویند کہ یا فلان	
	اگر حاجت من روا کنی ازینچنین خواہم کرد -	
	بیان آنکہ بر مرده چہ میگویند و کجا میماند -	
	خیال جہان کہ چہ حرف اولیاء اللہ حضرت جبرئیل چہ	

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
	غسل دادن سے آئند غلط است۔	۱۱۸	حقیقت برکت بردن اجند از جنس غلہ وغیرہ
۱۱۸	بیان انگہ گچ مخفی کرا میگوند۔	۱۱۹	حکم ماہی کہ در دریا میبرد
۱۱۹	بجسے گوشتید خدا تعالیٰ را مکان نیست بجسے گوشتید این است	۱۲۰	حکم شرط نمودن نصاب در سرقہ الخ
۱۲۰	ازین آن ناکی از کلام مخفی است۔ و عبادت امیر و غریب	۱۲۱	حکم نوکری انگہ زان۔
۱۲۱	یکسان است با متفرق۔ و عبادت چند نوع است۔	۱۲۲	حرمت افیون۔
۱۲۲	بیان مروت عالم۔	۱۲۳	حقیقتی عبارت قانون شیخ کہ فیما بین حکماء لکھنؤ اختلاف واقع شدہ ہوو۔
۱۲۳	کتاب مجالس را برابر معتبر است۔	۱۲۴	حال دیوار قہقہہ۔
۱۲۴	فعل مسلمانان جسے الامکان بر فلاح و زنا محکم بنفیشود۔	۱۲۵	بیان وضع میزان در قیامت۔
۱۲۵	حکم طعام مجالس بہو واجب۔	۱۲۶	احکام فرق ضالہ۔
۱۲۶	حکم اعتقاد نحوست پسے جنیزہ۔	۱۲۷	انزال آفاق۔
۱۲۷	طریق اسلام علیک	۱۲۸	حقیقت آسمان۔
۱۲۸	فائدہ محبت دینی و دینی دارد	۱۲۹	حقیقت زلزلہ۔
۱۲۹	مسئلہ سین۔	۱۳۰	حقیقت برد و برق
۱۳۰	شرح مایقربہ مالا کیف بہ	۱۳۱	حکم اعلام کلہما بر ذر عقد نکاح۔
۱۳۱	مذہب علماء محدثین۔	۱۳۲	فائدہ درد عا سے مطالب و اندفاع بلا و مصائب
۱۳۲	سوائے کسانیکہ آنحضرت نہ جنتی ہوں آنہا نہارت	۱۳۳	فتوایہ در بیان عمل بر رواج۔
۱۳۳	دادند حکم جنتی ہوں نہایداد بلکہ نفرض لعلم علماء	۱۳۴	ردیہ سالہ مولوی عبدالرحمن صاحب لکھنوی۔
۱۳۴	الغیوب باید کرد۔		
۱۳۵	حکم خوردن طعام بانفسار کئے وغیرہ۔		
۱۳۶	حکم خوردن طعام در ظروف مشرکین۔		

مسائل نما

بسم الله الرحمن الرحيم

[illegible]

من مہذب عن عبد بن عمر قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وقت الظہر اذا زالت الشمس وكان ظل الزوال
 الطول ما لم يحطه الشمس الى الحديث و ترجمہ شیخ عبد الحق محدث دہلوی بذیل این حدیث مرقوم است بدانکہ نہ پہلے
 بنی یوسف و محمد و ذوق و جزیر ایشان نیست کہ آخر وقت ظہر تا صیدن سایہ شخص است بشکل قاسمت و سے
 بعد از او سے وقت عصر است و این حدیث دلیل ایشان است و بروایت امام ابو حنیفہ و نیز مجتہدین است
 و بعضے گفتہ کہ فتویٰ پریمین است و مشہور از مذہب سے جنسی اللہ عنہ است کہ وقت ظہر تا صیدن سایہ
 بشکل دلیل ایشان و یہ گفتہ کہ حدیث ابرو و بال ظہر کہ سایہ دلالت و ابرو برابر او باشد حرم و بار ایشان وقت
 صیدن سایہ پیش است و حدیثین تعارض آمدہ امتیازہ است کہ وقت ایک درنگہ و در دلائل دیگر نیز در شرح
 غریبہ اشارتہ است کہ گفتہ اندکہ محتاج است کہ ظہر تا مثل مرگہ زائد و عصر پیش از مثلین نکند و اللہ اعلم اتقی و حدیث
 کہ در ترجمہ حوالہ بیان کردہ نیست عن ابی ہریرہ رضی اللہ تعالی عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ سلم اذا شئت
 اخر فام بدوا بصلو و قستیدہ سخت نور کر می پس سر و سر کہنہ نماز یعنی نماز ظہر را تا خیر کنید از اول وقت تا ایشانکند
 و است حوازی و در حدیث بخاری آمدہ است کہ صحابہ ابرو و میگردانند تا سایہ بر زمین سے افتاد و تلہا چون
 منبہ سے سایہ بعد از زوال در زمان کثیر رفتہ بخلاف چیز است دراز مانند منار و جز آن کہ سایہ آنها نوز و تر نمایان
 گرد و در از این سنو و رتہ پنچونہ آمدہ و در بعضی آیات آمدہ کہ نہ سایہ ہی و دیوار نماز میرفتند و دیوار زمان
 رفتن گزیدند و بعضی تا بیون وقت گفتہ و حمل ابرو و وقت زوال بچیت بروت و سے نسبت بگرمی وقت
 است و چنانچہ بعضے شافعی گفتہ اند بعد است بدون او سے و در نسبت با ستوا خلاف ترجمہ است چہ دو اسم سب
 موثر است از وقت آن چنانکہ از سردی وقت صبح نسبت نیم شب ترجمہ میگردد و ہر چند کہ آفتاب دیگر
 سے آہ و نہ رہبہ و قیت گذشت کہ سرد گاہ و بسیار سرد و در حدیث میگردد کہ سخت تر گرمی در آن دیار و در وقت
 صیرت ساء است بشکل پس ابرو و تا خیر اذان باشد و با کجملہ احادیث صحیحہ در مبالغہ با ابرو وارد شدہ و آنکہ و احادیث
 جناب آمدہ کہ ناشکایت کردیم انحضرت ص را از گرمی غیر فرسہ پس قبول نکرد و از محمول است کہ التماس ایشان
 مانہ از تمام وقت بود و اللہ اعلم و آنچه امام شافعی میگردد کہ ابرو و خست است و آن نیز براسے کسانیکہ در طلب
 جماعت مسجد است شتاب و شقت میکنند و بہ کہ تہہ بگذارند و دیوار مسجد تہہ بگذارند و در ست پیدارم کہ تاخیر کنند از اول
 وقت مخالف ظاہر حدیث است و ترجمہ حدیث آردہ کہ دلالت و اید بر آنکہ انحضرت ص در سفر از تہیکہ و بار بار و چو
 آنکہ مہ و دیک منزل جمع میبودہ و گفتہ است ترجمہ ہی کہ قول کسیدہ رفتہ است بسبب تاخیر ظہر و در ست حراولی

اشبه داشته است با تابع انتمی مافی البحر چه خلاصه اینست که مستند شافعی و حدیث امامت جبرئیل علیه السلام است و در وقت مذکور و متمسک ابوحنیفه حدیث ابرار است چنانکه تفصیلش گذشت و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع والمآب -

سوال در وقت نماز الخیات را تا عبود و رسول خوانده انگشت سیاه دست راست بلند میسازند این طریق

ذکر کرده اش
نکست سیاه
بر شهادتین

درست است یا نه **جواب** بر داشتن انگشت شهادت و دست خواندن شهادتین سنت است از احادیث جمیع فایده نموده در روایات کتب فقه معتبره نیز جمیع وثایب است چنانچه در مشرت و قایم مسطور است و مثل هذا جز این علماینا البصائر امام محمد در موطا و حدیث رفع سیاه نقل نموده اند و بعد این گفت بعضی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ناخنده بود قول ابی حنیفه که کسی در بعض کتب فقه اشارت این انگشت را از بخت منع میکنند پس قول او مردود است که خلافت پیغمبر و خلاف مجتهد نوگفته است پس قول او اعتبار ندارد

شرط صحت
نماز

سوال است او که نماز جمعه و قنوت فرض ظهر و عین زمان و درین مکان چه حال دارد - حنفیه سلطان یا نائب سلطان شرط میکنند در آن معده هم است در شافعیه باین شرط قائل نیستند مگر بعد و جمعه در یک بلد اگر کسی بکند و ثانی را باطل میگویند و جماعت تعیین شرط میکنند و آنچه فقها تجویز نموده اند که فرض ظهر باید خواند بعض بعد جمعه و بعض قبل جمعه اولی گفته اند و اندل این چهار کتب ضرورت یا احتیاط است - در مالکیه نیست اذ کان فی البلد کفار فعلی بل البلد ان یقیمه یا یجته این روایت تسلی خاطر میشود و قدما متولی کفایه من بلاد المسلمین فی الزمان السابق من السلاطین الجکیرة و غالب الظن ان المسلمین فی هذا الزمان کالواقیعین یجته و کالافانار کیریه **جواب** است نماز جمعه زوجه یا حنفیه مشروط بسلطان یا نائب سلطان است متأخرین ایشان در عهد جنگی و قنوتی ده اند یا آنکه هر گاه از طرف کفار و االی مسلمان در شهر متکثر باشند او حکم سلطان دارد و اقامت جمعه و دعایا و از وی صحیح است و که مانده که متأخر تر پیدا شدند ازین قدیم توسع کردند فی العالم کیریه بلاد علیها و نه کفار یجوز المسلمین اقامه یا جمعه و یصیر القاضی قاضیا بر فرضی المصلوب و یوجب علیهم ان یلتزموا و الیایا مسلما کذا فی معارج الدرایه انتهی - پس اینها اجماع اهل بلد را قائم مقام تعیین سلطان ساخته و باطل است او که چهار کتب علی سبیل الاجماع از هر دو دست داشته اند

انتم جمیع
سلطان یا نائب
اوست

سوال و چه احوال در باب نماز جمعه اقامت جمعه حق سلطان و نائب است و متأخرین حنفیه باین قسم نوشته اند که هر قوم فرموده و نه از اضطرار عمل بآن درست است و روایات فتاوی می فی الواقع

بجہت کثرت اختلاف محل سترپیہ و استنبہا جہاں میا باشد سبیل نقضی ازین ابتلا از مدت مفقود است
و آن آنست کہ بادشاہ اسلام را بیاید کہ علماء معتبرین را جمع نموده روایات سابقہ را بجا امتحان زده سرور را
از تاسرہ ممتاز ساختہ مروج و معمول بہ سازد و پانچہ معمول خلفا را ندین بود خصوصاً حضرت ذی النورین
در مصاحبت مہر قسّم لعل آرد و در ویرین از سب عالمگیر بادشاہ را بہین توفیق رفیق گشتہ بود کہ علماء معتبرین
اجمع نمیدہ روایات معتبرہ را پانچہ و تاسرہ خواندند و روایات غیر معتبرہ را از محل اعتبار انداختہ و معتبرات را در فتاویٰ
عالمگیری بہر آن نمود و در ملک محروسہ خود منادی در دادہ بود کہ ہر کہ خلاف این روایات بر روی کار آرد
بسیاست پادشاہی زندہ شود و پانچہ تا آخر محمد مرشد دین مشہر بہمین طریقہ سلوک مفتیان بود و از ان
بار کہ اختلاف تکلمی در امور دین بہر سید و مردم بہبب انقلابات بضعفت سلطنت و فطنت حکام از پسر
سربوب ملّسن نمودند و ازین اختلاف روایات کہ بیشتر معدن انہا خزائن ادایات و خزائن المفتیین و غیر ذلک
است در عادی خصوصاً غوث ملک جستن رفتند و الی اللہ المشتکی و ہوا المستعان ۛ

ذکر مسلوۃ تسبیح

در حدیث مصدقہ التّسبیح ہر چہ مخاصب حضرت عباس اند رضی اللہ تعالیٰ عنہ اما بحکم قاعدہ اصول
کہ حکمی علی را مدعی الجحامت شامل است مالم ثبت دلیل تخصیص چنانکہ در حدیث ابوالیسر است کہ
آئمہ ان بحسنات یذبہن نسیمات را فرمودند لمن عمل بہا من آئمہ
سوال اگر مردمان بعد نماز صبح سلام ملکیک میکنند سنت است یا نہ جواب التزام ما درست
او بدست است۔

ف۔ اول دقت نماز تہجد در قرن صحابہ اختلافی بود بعد از تنقیح مذہب حضرت ابن عباس و علمہ و غیر ہما
رضی اللہ عنہم بہین دریافت میشود کہ اول وقتش بعد النوم بعد العشاء است او درین باب تمسک نمودند
انترتعدلی و من الیس فتجد بہ التہجد یعنی ترک النوم فی وقت یعتاد فیہ النوم و چون بر ایشان اشکال لازم
مے آید کہ اگر شخصی حیاً تمام بل کند باید کہ اورا وقت تہجد میسر نشود و چون مذہب ایشان چنین تعبیر کردند

کہ بعد النوم اور بعد وقت یعتاد فیہ النوم و عمدہ تمسکات ایشان حدیث حضرت عائشہؓ است رضی اللہ عنہا من کل اللیل اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وانتهی وترہ الی السحر۔ جوابش انکہ لفظ او ترجمہ بر معنی اوقت نیست یعنی تہجد بلکہ مرادو تحقیقی است کہ وقت آن بعد عشا است بالاجماع ولہذا نہ بہ مختار اکثر صحابہ و ائمہ کبار ان عمل ساکنان طریق عبادات است ہمین است کہ اول وقت آن بعد از نصف شب است سوار سبقتہ النوم ام لا اکثر احادیث کہ دلالت بر فضیلت این وقت میکنند اشعار سے بتوقیت نماز بان قیمت سے نمایندل اے الدعار فضل قال جوف اللیل الآخر و نیز تاخیر نماز عشا تا نصف لیل بلکہ اگر بہ جائز است بالاجماع و نماز تہجد از اول عشا نیست بالاجماع فوجب ان یکون وقتہا بعد وقتہا۔ واللہ اعلم۔

سوال چہ میفرمایند علماء دین و مفتیان شریعتین بر تقدیر یکہ بیکہ دفع چہار جنازہ آورده شد و منہ و نخل آن یک نفس خرد سالہ و یک و خضر خرد سال و یک مرد کبیر سن و یک زن بالغہ۔ پس نماز جنازہ ہر چہاں شان بیک اناست و جماعت خواندہ خواہد شد و نہایت بچہ طور کرده خواہد شد مینوافتو جروا

جواب اولی آنست کہ نماز ہر یک جدا گانہ ادا کرده شود و اگر جمع کردیم جائز است و نہ ہر چہاں پس پیش بطرف قبلہ رعایت تہتریب کند مثلاً قریب امام جنازہ مرد باشد پس آن جنازہ کو دک عقب آن جنازہ زن عقب آن جنازہ و خضر و نہایت ہمہ بکند دعاے واحد کفایت است کمافی الدرر حاشیہ الطحاوی و اللہ اعلم

الصلوۃ فی المقابر از کلام شرح حدیث کہ در باب نہی نماز در مقبرہ واقع شدہ ارجح ہمین است کہ نہی از براے لزوم نوعی از مشابہت کفار است در سجد و جمادات و البتہ نماز در مقبرہ مکروہ است بسبب کہ مذکور شد و انچہ در کتب فقہاء حنفیہ مسطور است کہ اگر قریب پیش مصلی باشد اندک است از روزے کراہت و اگر است یا چپ باشد کمتر است ازان و اگر پس مصلی باشد کمتر است اصح و معتمد علیہ است و انچہ بعضی از شرح سبب نہی بخاست مقبرہ نوشتہ اند قول فقہاء شافعیہ است کہ بر وجہ صواب نیست۔

اجابة الدعاء در وجوب استجاب دعا و انبیاء علیہم السلام روایات مختلف وارد اند بعضہا بدلیل علی الوجوب و بعضہا علی عدمہ و الذمی تحقق فی مجلس سدا الوالد المرحوم قدس اللہ سرہ المکتوم بعد طول المراجعتہ و الکلام ان دعا ربی اذا کان بامر اللہ تعالیٰ او البامہ ان ناشیا من صلب نبوتہ فهو واجب القبول وان لم یکن كذلك لم یجب قبوله وان کثر کمایدل علی ذلک تنبیح کتب السیر و هو وجه التوفیق بین الروایات المختلفة واللہ اعلم ۛ

در تفاضل اعمال فی الاجر و در تفاضل اعمال در ثواب تحقیق است نفیس که بسبب آن اشکالات
و مانند این اشکالات دفع می شود اشاره اجمالی بان تحقیق در ساله السکر الجلیل فی تحقیق تفضیل به تحریر آمد
ملاحظه باید فرموده مخصوص آنکه عامل را در هر عمل یک زینت و وجه فضل و زیادت بر عامل دیگر حاصل می تواند شد و بر
اول ما بهیست عمل یعنی ذات و جوهر عمل مثل نماز دیگر اعمال دوم کیفیت عمل مثل چهار رکعت نماز بر دو رکعت
لیکن در صورت استواء در جمیع وجوه دیگر سوم کیفیت عمل یعنی ارجح و نقایص ظاهره و باطنه آن عمل در اعمال آدمی
و حسن آن و اجتناب از منافیات آن عمل کما التورع التقوی چهارم غرض دینیت آن عمل زیرا که اخلاص در
عمل اجراء الضعاف مضاعف می سازد پیغمبران عمل مثل صدر اسلام و مانند تصدیق فی زمزمی مسغبت و الیه
الاشارة فی حدیث لوان احکم النقص مثل احد و هبالمناجی و احدهم و الانسفه و فی آیه لا یستوی منکم من الفقه
من قبل الفقه و قائل اولئك اظهروا حجة من الذين انقضوا من بعد و قالوا و كذا و كذا و الله اعلم
فی مسجدی بذخیر من الف صلاة فیما سواه الا المسجد الحرام یتقیم به صدق عمل و رفی عمل مشای عبادت که از نبی
صدا شود یا همراه نبی کرده آیه نماز و ذکر و سوره و غیره و بعد از آن صدق و بعد از آن صدق و بعد از آن صدق
و بهمان عبادت چون از غیر نبی یا همراه غیر نبی رسیده شود چون این و بوجه سببه تفضیل عمل بر عمل خاطر نشین
شد پس زیادتى لقب و مشقت و کثرت و کمیت حمل در حجتان ثواب رفته فائده میداند در وجه دیگر
مساوات باشد و الارحمان آن وجوه باشد خواه که در تفاوت و تضاد باشد و معادله فی علم الله تعالی و علوم الملائكة
بقوا و مقرر نموده ثواب خواهند داد این یک سخن اجمالیست که بیخ تحقیق این مسأله است و تفصیل از تفصیل
آن نامه تفسیر تفصیل اینها الانا منصرف من لهذا و الله اعلم بالمعذرة و فی کلام الشریف -

و پنجاه سوال است بیک آنکه در حدیث وارد شده که رسیده از صحیحین و بیست و پنج گفت

تحدیث بہ خواندن سورۃ اخلاص سہ بار ثواب آن معنی ختم قرآن، سووم کسی کہ ہزار بار درو خواند و دیگر
گوید للہم علی نعم اللہ مرۃ جو اسب نہ کہ اگر سبج تاسبت بیج میکرد باقطع از عہ و فتن اللہ کسے بر آئین
مطرحہ عدد خلق اللہ اجمال حاصل میشود در تسمیہ است او نعمت لی بود ازین جہت آن تفصیل بر این اجمال
جزئی میکنند اما چون قایل آن اجمال وسیع الاستعداد فیست الذہن باشند این اجمال او بر تفصیل بہر مرتبہ غالب
مے آید و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آن زن را باین ارشاد تو سبج حوصلہ و استعداد عنایت مے فرمودند
فل ہو اللہ اعز بہت آگاہ خاص توحید و تشریح حق است غیر مشوب با حکام قصص و تحریف و تطبیح حکم ذکر

محض دار و دو کلمات کہ شتمل بر احکام و قصص و وعدہ و وعید اند کہ کتب فقہ و حدیث دارند پس ذات عمل
عند تحقیق مغایرت پیدا کرو گو در قرآنیت شریک شوند و عند تغایر الذوات لاجعہ بالمقادیر المتساویۃ
یا وقت اگرچہ از چند سرخ میش نباشد از چند من آهن و دیگر فلزات نافعہ در قیمت افزون می شود و کذا ہذا
بہر بار درود گفتن و اللہم صل علی محمد الف مرتبہ یکبار گفتن از ہمان عالم اجمال و تفصیل است حوصلہ قایل
استعداد اورا باید دید بہر تقدیر اللہم صل علی محمد یکبار گفتن برابر اللہم صل علی محمد الف مرتبہ یکبار
گفتن نمیتواند شد

سوال ہر یک علیہ از اعمال نفل و صدقہ و تلاوت قرآن و تلاوت درود و جز این نماید مالک ثواب
آن میشد **جواب** بمقتضای ایہ من جابا بحسنۃ فلعشر امثالہا وہ چند از ہر یک و زیادہ ازین را بعض
دون بعض مستحق می شود پس تمام را بہر کہ خواہد بدہ اما بمقتضای حساب پس ہمان ثواب اگر براسے جماعہ کرد
در آن جماعہ قسم خواہد گشت و اما بمقتضای فضل حق تعالی مالک است و اگر خواہد مثل این ثواب بہر یک کہ
براسے ایشان بخشیدہ است و اصل گرداند لیکن حکم قطعی نیست و این شخص مایل را احتمال است بلکہ متوقع است
کہ بہ قابل دادن این عمل کہ چند دیگر است سوائے این عمل تفضیف دیگر حاصل شود اگرچہ صراحتاً این نہ کردہ
در روایات بمطالعہ نیامدہ واللہ اعلم

**قد حقن ہذا الفقیر فی بعض النایفہ ان الاذکار الماثورۃ کلہا محصورۃ فی صیغ تسع لانکما و نخطانا و اوتاہا
التسبیح و تانیہا بحمد اللہ و ثالثہا التکبیر و رابعہا التہلیل و خامسہا التقویض و التوکل و سادسہا التعوذ
والالتجاء و السبعہا الصلوۃ علی النبی الخمت و ثامنہا الاستغفار و تاسعہا الادعیۃ الجماعۃ
للمطالب الکلیۃ و الجزئیۃ علی حسب الحاجات والادقات و کل من ہذا الصیغ اجمال و تفضیل و اند فی
نفس الذکر و خواص فی حصول المطالب و کلمات التقویض و التوکل من التریاق و المجرّب عند
حصول الیاس بحسب الظاہر و قد زاد بعض اصحابی صیغۃ عاشقہ و ہی التسمیۃ و لکن تلک لیست صیغۃ
مقصودہ عند ہذا الفقیر بل ہی انما و ردت وسیلۃ لصحتہ الاحتیاج بحسب الاذکار اللہم الی فی بعض اللوئح
کنو لیسیم اللہ الذی لا یضرخ اسمہ شئی فی الارض و الف السما فہی روح من صیغ التحصن و التعوذ و البی
فیہا متعلقۃ بالاستعاذۃ المقدرۃ فکما یقول اعوذ بسم اللہ الذی لا یضرخ ہذا ہو لہ تحقیق بالتحقیق بالصدقۃ
و اللہ الما و الی سوار الطریق**

رساله احکام حج

بسم الله الرحمن الرحيم

بدانکه هر که اراده حج از میندوستان کند و براه سورت در چهار نشسته بطرف مکه معظمه رود پس از محاذی بیلم
احرام ببندد لیکن احرام به چهار وجه است اول فقط احرام حج لیکن آنرا افزا گویند دوم احرام عمره لیکن باز در مکه
معظمه رسیده افعال عمره در ماه تاسع حج نمود حلال شود باز احرام حج بسته حج ادا کند این قسم را تمتع
گویند سوم احرام عمره لیکن در غیر کث شهر حج و افعال عمره نموده حلال شود چهارم آنکه برمیقات یا محاذی
آن رسیده احرام حج و عمره و دو معا به بندد پس در صورت در مکه شریف رسیده افعال عمره بجا آورد حلال
نشود بلکه محرم بماند هرگاه ایام حج آیند افعال حج ادا نموده از احرام بیرون آید این قسم را قران گویند و این قسم
نزد امام عظم از تمتع و افزا بهر دو فضل است چون اراده لیکن احرام کند ناخن دست و پا و موی بغل و زیر
ناخن و شوارب و در کند اگر عادت و در کردن موی سه هم دارد و آنرا هم زائل کند و الا نشانه نماید اگر زویه
یا همه نزد خود داشته باشد صحبت نماید و استعمال خوشبو کند وقت احرام این چیزها کردن مستحب و بهتر است
از واجبات و ضروریات احرام نیست باز وضو کند و غسل کردن واجب است و لنگ و چادر پاکیزه و نوازش
یا شونیده بپوشد و دو رکعت نماز نفل بجا آورد و بعد از آن اگر اراده قران دارد چنین نیت کند اللهم انی اريد الحج
و العمره فیسره یهائی و لقبها منی اگر اراده تمتع باشد چنین نیت کند اللهم انی اريد العمره فیسره یهائی و لقبها منی
و قتیکه تلبیه بر نیت حج یا عمره گفت پس مخرم گشت الفاظ تلبیه اینست لبیک اللهم لبیک لبیک لا شریک
لک لبیک ان الحمد و النعمه لک و الملك لک لا شریک لک ازین الفاظ کم نکنند اگر زیاده گوید پاک نیست
بعد ازین اکثر اوقات تلبیه با زبان بلند گفته باشد خصوص بعد نماز فرض باشد یا نفل و دست حر و وقت ملاقات
با قافله و وقت بالارفتن بر مکان بلند و صحرا و وقت فرو آمدن از بلند می غرض آنکه این سفر احکم نماز است
پنجاه در نماز وقت استغاثات تلبیه میگیند همچنین درین سفر در وقت بلند می و پستی تلبیه و در زبان نماید
برگذا و محرم شد لازم است ای چند نیز اجتناب سازد از آنجمله پا چپ و دخته نبوشد مثل کتبه و آنکه که و جامه و نیمه
فرقل و حبه و قبای و با جامه و بارانی و موزه و دستمانه و کلاه و مانند آنها - و از آنجمله پا چپ رنگین رنگ عفران
حصفر و رنگی که شبیه داشته باشد آنرا هم استعمال نسازد و لیکن همیانی در کمر مضاهنه دارد و از آنجمله

از زن خود جماع و دواخی آن قبل و پس بشہوت کنند و آواز بخند و آواز بکلام و در بر وی زنان
 بر زبان نیار و آواز بخند و آواز بکلام و آواز بکلام از شرکاء صحرائی است که از دلالت
 و اشارت و اعانت استرازا نماید و شکار در بانی مثل ماهی رو است و آواز بخند از استعمال خوشبو و پیرساز و آواز بخند
 ناخن و موی سر و ریش بلکه موی تمام بدن دور کند لایق و اقتصاد موی سر و ریش را با انگشتان و موی سر و ریش
 نماز بخند و دوسر خود را از چیزے پوشند و پا بچرخ دوخته که پوشیدن آن متناوب است از آن پرہیز نماید و اگر ہر بار
 خیر معاف نمود باک نیست مثلاً اگر تراد یا بکامہ را انگ نموده مضائقہ نیست قتل نمودن چنچل و زرافہ و درحالت
 احرام جائز است نہ دم واجب بود نہ صدقہ و آن اینست ناز و حدادہ و مار و کرم و موش و گند و سنگ پاشیت
 و گرگ و شغال و پروانہ و کس و مورچہ و آفتاب پرست و زنبور و برخواست و قنفذ و پشه و درندہ و حلقہ کنندہ و
 دیگر مویات - ذلکھن ج چہار چیز است اول احرام دوم وقوف غلات بعرفہ بعد از زوال تا فجر و بعد از انقضاء
 سوم طواف الزیارت کہ روز عید کردن بہتر است و از ایام مخر نمودن بہر سبب دم چہارم ترتیب دین
 انعال یعنی احرام و بعد از آن وقوف بعرفہ و بعد از آن طواف الزیارت اگر یکے اینہا فوت شد حج او اشد
 و واجبات حج چند چیز است یکے وقوف در مزدلفہ دوم سعی در میان صفا و مرہ سوم سنگریزہ رمی نمودن
 چہارم آفاقی را طواف رخصت نمودن پنجم حلق موسے سر نمودن یا تراشیدن ششم احرام از میقات
 ہستین ہفتم رتوف غلات تا غروب آفتاب ہشتم شرف کردن از حجر اسود بعضی این را در سخن شہر و نہ
 نہم طواف شہر نمودن از طرف راست و نہم طواف پیادہ نمودن شصتے عند یاد نہم طواف بطہارت کردن
 دو از نہم در طواف عورت را بپوشیدن سیزدہم سعی در میان صفا و مرہ از صفا شرف کردن چہارہم سعی
 در میان صفا و مرہ پیادہ نمودن شصتے عند یاد نہم فرج کردن گو سفند و مانند آن تارن و تہمت را نشان نہم بعد
 سہرہفت شوط در رکعت نماز گزاردن ہفتم نہم ترتیب در میان رمی و حلق و ذبح باینکہ اول رمی کنند
 بعد از آن ذبح با حلق باز طواف زیارت بہینزہم طواف زیارت در ایام مخر نمودن یعنی روز
 عید الضحیٰ و دو روز بعد از آن نوزدہم طواف بطورے نمودن کہ عظیم در طواف آید تسیم سعی و صفا و
 مرہ بعد طواف نمودن بستی و یکم حلق در مکان محین و زمان محین یعنی در حرم و در ایام مخر نمودن -
 بست دوم ترک ممنوعات بعد وقوف عرفہ نمودن مثل جماع و غیر آن در اسے اینہا سخن در مستحبات
 و ادواب است ہر چیزیکہ تبرک آن دم لازم آید آن چیز واجب است دوم عبارت یکے از سہ چیز است

۱۰
 ۱۱
 ۱۲
 ۱۳
 ۱۴
 ۱۵
 ۱۶
 ۱۷
 ۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

گو سفند دوم گو سفند کفایت میکند مگر در دو چیز است یکی آنکه طواف فرض در حالت جنب
 بدون دوم و طی بعد از وقت نمودن در بین دو چیز گو سفند جایز نیست بلکه گاه یا شتر فرج باید نمود و از بدی
 ان و تمتع خوردن خود را جایز است بلکه مستحب است مثل انخیه و از بدی نفل نیز خوردن جایز است و از غیره
 ینها خود را خوردن جایز نیست اگر از بدی قرآن و تمتع عاجز باشد پس بروده روزه لازم است سه روزه
 بیش از یوم نحر باینکه آخر روزه روزه باشد و هفت روزه بعد از فراغ حج هر جا که خواهد بود و اگر پیش
 از طلق موی سه بر بدی قادر شد پس بر بدی لازم است و این وقت روزه بدل نمیشود و قتی که روزه آمد
 نه منقطع کند غسل نماید این مستحب است و از جانب بلندی که منظمه که سینه علماء است آنرا سینه ابراهیم گویند
 داخل شود و در روزه بهتر است برای دخول از شب و وقتیکه در شهر که داخل شود اول مسجد الحرام برود بعد از آنکه
 اسباب و مناع خود را بیکه داشتن منظور باشد و مستحب است که وقت درآمدن مسجد الحرام تلبدیه گوید و از طرف
 دروازه نبی شصتیه که آنرا باب السلام نیز گویند در مسجد در آید و حالیکه متواضع و خاشع و متذلل و کمال است
 چون معانیه بیت الله کند تهلل یعنی الله اکبر و لا اله الا الله گوید و چون در مسجد الحرام داخل کعبه را ملا حظله
 کرده با لطف و رحمت داخل شود طواف عمره و طواف قدوم که فاران و منفر و غیره طی را سنت است بجا آوردن
 طاق که اول استقبال حجر اسود کند و تکبیر و تهلل بخواند و در وقت استیلام حجر اسود رفع یدین کند چنانچه وقت
 تکبیر تحریمه رفع میکند و حجر را بوسه دهد بشرطیکه اینا کسی نرساند اگر بسبب از جهل یا جمع بوسه دادن ممکن نباشد
 است رسانیده دست را بوسه نماید و اگر این هم ممکن نباشد دیگر چیز را رسانیده بوسه آن چیز بگوید و اگر این هم ممکن
 نباشد مخاضی حجر استقبال نماید تکبیر و تهلل و سه درود بگوید و طواف از جانب حجر اسود مشرع نماید هفت بار
 رد اگر خانه کعبه ببرد و طواف بتقلیب انطباع کند یعنی چادر خود بر برغل راست خود انداخته و طواف دیگر را
 رشتان چپ بپزند و باین هیئت هفت بار مسح حطیم طواف کند اول سه بار که گردش کند در آن دل هم کند
 معنی بستر است مشی نماید و کفین را در آن می رفتن جنبش دهد و قتی که گذر بر حجر اسود شود همون قسم سابق که
 رکوع شده بجا آرد یعنی استیلام و تهلل و تکبیر و درود و ختم طواف نیز به تقبیل کند و بر کین بانی که مقابل
 حجر اسود است بوسه دادن بهتر است بعد از آن و در رکعت نماز او اسازد که نرود خفیان واجب است
 بن و در رکعت را نرود مقام ابراهیم بخواند اگر بسبب از جهل یا جمع ممکن نباشد هر جا که در مسجد بخواند بخواند
 رکعت اول بجز فاتحه نفل یا ابا الکافرون و در رکعت دوم قل هو الله بخواند و بعد از نماز دعای حاجت خود طلب نماید

در چاه زمزم دو آب آن به سیری شکم نباشد و باز بمقام ملتزم آید و حجر اسود را تقبیل کند و تهلیل و
بخواند مفرد را بهتر است که بعد طواف زیارت سعی در میان معذور و نماید اگر بعد طواف قدم کرد جائز

مسجد الحرام بیرون شده بسوسه صفا آید و بالای صفا ایستد بلند شود که خانه کعبه در نظر او افتد و استقبال بهت
در فتح یدین بسوی آسمان و تکبیر و تهلیل و حمد و درود بجا آورد هر چه خواهد و عا کند باز بسوسه مرده فرو آید و بهیئت
مشی نماید چون در بطن الواحی رسد انیسل انضغ تا نیل دیگر سعی نماید یعنی بسعرت تمام بگذرد و برود بالای مرده
آید و مستقبل قبله ایستاده شود و حمد و تهلیل و ثنا و درود بجا آورد و تکبیر و رفع یدین همچو بر صفا نموده بکند همین قسم هفت بار
آمد رفت بکند شروع از صفا و ختم بر مرده و شرط سعی آنست که بعد طواف واقع شود و اگر قبل از طواف سعی کرد و
باز اعاده سعی لازم است طهارت براسه این سعی ضرورت نیست اگر بطهارت ادا نماید بهتر و اولی است بلکه وقوف
بعرفه و مزدلفه درمی چهار طهارت شرط نیست طواف را طهارت ضرورت است در اثنا سعی طواف و سعی سخن گفتن
مکروه است هر گاه ادائیغ باشد باز در مسجد الحرام رفته دو رکعت نماز بخواند این بهتر است واجب نیست بعد از این
در مکه معظمه اقامت کند و طواف نخل هر قدر که خواهد بگذارد و اگر حلال شده باشد روزه یعنی ششم و پنجم و چهارم
حج بند و اگر هفتم و پنجم اگر امام خطبه بخواند و در آن بیان احکام حج مثل خروج بطواف مشی وقوف بعرفه و مزدلفه
در می چهار حلق و ذبک و طواف و ماندن در منا و دیگر احکام بیان میکند آنرا استلعه میکند بهتر است و همچنین در
روز عرفه بعرفات و باز و هم در منا احکام حج بیان میشود آنرا بشنود و روز هشتم و نهم و دهم احرام بسته بعد فجر طلوع
آفتاب و رونا آید و اگر ظهر خوانده آید انهم مضائقه نیست و شب عرفه در منا گذارد و نماز فجر در غلخ روز عرفه خواند
بسوسه عرفات رود اگر روز هشتم در منا نیاید و روز عرفه بعرفات رفت جائز است لیکن خلاف سنت است
و در عرفات هر جا که خواهد نزول نماید مگر در بطن عرفه و فروداش شدن نزدیک جبل فضل بهتر است درین روز
بعد زوال غسل کند که سنت است و اینجا وقوف نماید که فرض است بدون آن حج ادا نمیشود و استماع خطبه
امام کند و همراه امام بشرط احرام نماز ظهر و عصر جمع کند استغفار و تلبیه و تهلیل و تسبیح و ثنا و درود و بخشوع
و تذلل و اخلاص بسیار سازد و حاجت خود طلب نماید و وقت غروب آفتاب همراه امام به مزدلفه آید و در
اثنا راه استغفار و تلبیه و ذکر و حمد و صلوة بسیار نموده باشد و در مزدلفه آمده همراه امام نماز مغرب
و عشاء جمع سازد بعد نماز عشاء شب در اینجا گذارد و در اینجا ماندن واجب است و مستحب است که تمام شب به نماز
و تلاوت قرآن و ذکر و دعا را محیا نموده باشد و بحج و شدن فجر در غلخ یعنی در تاریکی فجر نماز ادا سازد

و هر جا که خواهد در مرقفه و قوف سازد و گرداوی محسّر اگر درین وادی گذر شود بسعرت تمام بیرون شود و بعد فجر
 و قومت نماید تا سفار و بعد اسفار بسوسه منا آید و در منا آمده جمعه عقیده بهفت سنگریزه رمی کند بمهره سنگریزه
 تکبیر گوید و تفکیک اول سنگریزه رمی کرد پس تکبیر موقوف شود باز فوج کند باز خلق کند بفرستد نماید بعد از آن تکبیر موقوف
 آمده طواف زیارت کند اگر سعی سابق نموده است پس انوقت حاجت سعی نیست اگر سابق انفاق
 نیت نده بعد طواف زیارت سعی کند بطوریکه مذکور شد بعد طواف مستحب است که ناشن را تراشد و شوارب را
 درست کند و استسحا نماید بعد خلق هر چیزیکه حرام شده باشد بر حلال شد مگر جماع و قوابع آن بعد طواف
 زیارت است انهم طلال خواهد شد بعد طواف زیارت در منا آمده شب باش تا سه شب باشد و در روز که رفته
 طواف زیارت که پیش نموده باشد بوقت شب قامت در منا کند و در روز دوم از یوم النحر هر سه جهرات را
 سنگ اندازی کند اول جهرات متصل مسجد خیف است بهفت سنگریزه بیندازد و بعد جمعه که متصل این
 جمعه وسطی نامند بعد از آن جمعه عقبه را وقت هر سنگ اندازی تکبیر گفته باشد همین قسم روز سوم هر سه جهرات
 را رمی کند بهفت بهفت سنگریزه و در روز چهارم اگر در انجا باشد پس بر رمی هر سه جهرات لازم است و اگر که
 گرد پس می آید ساقت است لیکن وقت رمی درین هر سه روز بعد از زوال است لیکن در روز چهارم اگر
 قبل از زوال بعد طلوع فجر رمی نموده جائز میشود اگر چه مستحب مسنون بعد زوال است و در روز دوم و سوم
 قبل از زوال رمی جائز نیست و مستحب است که سنگریزه خورد باشد بید کلان نباشد و پاک باشد و از
 نزدیک جهرات تکبیر و کلمه از مرقفه یا از راه گرفته باشند و در میان سبابه و ابهام گرفته بیندازد و وقت رمی
 قاضی از جهرات که از پنج ذراع نباشد اگر زیاده باشد مضائقه نیست رمی که بعد از آن رمی است از پایاده
 کند و هر رمی که بعد از آن رمی نیست پیاده و سوار در آن یکسان است و در وادی ایستاده بطرف بالا
 رمی کند و ساراجان راست و کعبه را بجانب چپ و در واین بهینت رمی نماید اگر سنگریزه از جهرات دور
 افتاده درست فشت نزدیک او رسد با بر و افتد و از دست راست بیندازد و هر سنگریزه علقه علقه بیندازد
 اگر یکشت همه انداخت جائز نیست مگر یکبار بعد از این افعال در وادی محضّب آمده یک دو ساعت قرار کرده
 و در که براس طواف عدد رود اگر از انجام حاجت کردن منظور باشد والا در که شریفه رفته اقامت نماید
 و این طواف واجب است برین طواف اول سعی نیست بعد از طواف است بر چاه منعم آمده آب بشکم سیر می
 نموده چند بار کرده و هر بار نظر بطرف کعبه کرده باشد و بر روی و سه بدن خود نیزه نماید بر روی بیت الله

آید اگر میسر شود اندرون داخل شود و اگر داخل شدن ممکن نباشد آستانه را دو مقام متفرم را بوسه دهد و سینه در دوسه خود را بر و اندازد و از متفرم سینه را بچسباند و آستانه کعبه را گرفته گریه و زاری بسیار نماید و این وقت هم در کعبه و تهلیل و دیگر اشغال و از کار و حمد و ثنا مشغول باشد و حاجت خود از خدا متعالی بطلبد و در دوسه خود را بوسه کعبه نموده از مسجد بیرون شود و هر جا که خواهد روانه گردد و عمره سنت است واجب نیست در یکسال مکرر داده شود و وقت آن تمام سال است مگر در ایام حج مکرره است و آن روز عرفه و روز نحر ایام تشریق است و عمره که مکرره است غیر قارن است در احرام عمره طواف است و واجبات آن دو چیز است یکسره در میان صفای و دوشوی یا تقصیر و مشراط آن شرائط است و سنن و آداب آن سنن و آداب حج است و احکام جنایات نیست اگر محرم استعمال خوشبو یک عضو کامل را نمود یا خضاب سر خود را بچنان نمود یا استعمال زیت نمود یا پوشید پارچه دوخته تمام روز بطوریکه پوشیدن آن مقدار است یا پوشید سر خود را تمام روز یا حلق نمود چهارم سر خود را یا یک بغل را یا عانه را یا گردن را یا تراشیدن ناخن هر دو دست یا هر دو پا یا یک دست و یک پا یا طواف قدم یا صدر در حلقه جنب نمود یا طواف فرض و وضو کرد یا از عرفات پیش اذان ایام بازگشت یا ترک سعی نمود یا ترک وقوف مزدلفه نمود یا سهرمی را ترک نمود یا رمی یک روز یا در زاول را ترک نمود یا در حالت احرام بوسه یا مس زن خود را یا شستن در آب یا طواف زیارت را از ایام محرم یا مقدم کرد و تسک را بر تسک دیگر مثلا حلق کرد قبل از رمی و حلق کرد قبل از ذبح پس در همه اینصورت با دم واجب است اگر قارن حلق کرد قبل از ذبح پس بروی دو دم لازم است و اگر محرم استعمال طیب نمود کم از یک عضو یا ستر نمود سر خود را یا پوشید پارچه دوخته را کم از یک روز یا حلق کرد کم از چهارم سر خود را یا تراشیدن ناخن کم از پنج یا پنج در مجلس متفرقه یا طواف قدم یا صدر نه وضو کرد یا رمی یکسره از هجرت ثلثه ترک نمود بعد بوم بخرا یا سر غیر را حلق نمود پس در اینصورتها صدقه واجب میشود و صدقه نصف صاع گندم است اگر محرم استعمال خوشبوی نمود یا حلق کرد یا پوشید پارچه دوخته بعد بیماری پس در اینصورت بر محرم لازم است که یکسره از سه چیز بجا آورد ذبح کند گوشت را یا شش مسکین را سه صاع طعام بدو هر مسکین را نصف نصف صاع تا سه روز متصل باشد یا متفرق یا روزه دارد و اگر محرم شکار جانور نمود یا دالت بر آن کرد پس از آن جزا لازم گشت و جزا نیست آن شکار است در مقتل آن باز از قیمت خرید بدی نموده در که

توبه کند یا خرید یا حرام نمود و شش سکین را نصف نصف صاع تا سه روز متصل باشد یا تصدق از گندم یا یک یک صاع از خرما و جو تصدق سازد یا بدل هر طعام سکین روزه دارد و در همه این جنایات عاهد و ساهی عالم و جاهل مراغب و مکروه کیست اگر مجرم خوشبوی صرف بقدر کثیر استعمال کرد و دم لازم و از نمیدین شئی خوش بودار و میوه خوش بودار بر مجرم هیچ واجب نمیشود مگر این فعل کرده است و اگر کشتن سپین تصدق طعام تصدق کند شل یک کف دست این در صورتیکه از بدن خود یا از سر خود یا از پاچه خود گرفته قتل کرده باشد اگر از زمین گرفته قتل نمود واجب نمیشود پاچه را در آفتاب نه اندازد یا این نیست که سپس با میوه نذر اگر این قسم نمود پس ماه و ده پس برو تصدق نصف صاع گندم لازم شد و اگر در آفتاب برای خشک شدن داشته بود و نیست آن نبود که این بنا بر پیروی پس بر هیچ چیز جایز نشود فقط

مسئله قربانی

اموال بعد از حرمه الله تعالی علیه اندرین صورت که تجارت کتاب مفتاح الصلوة و انست که وقت انجمه از صبح تا دو روز یعنی تا نماز مغرب و دوازدهم ماه مذکور است و نام کتاب و قید مهر و غیره مبصر نیست این مسئله ابراء خلاف همه و راست انچه صحیح باشد و مستحفظه نمایند

پنجواپه اول وقت انجمه براسه ساکنان مهر بعد نماز عید انجمی است و برای اهل بودایی و قری بعد از نماز پنجواپه روز یکشنبه و آخر وقت آن قبل غروب روز سده است پس یک روز نخورد و روز بعد این مدت انجمه با سنده و این در همه انجمی است اما نزد مالک و شافعی این انجمه بعد صلوته قبل از نماز هفتم جائز نباشد و انجمه بین شافعی تا چهار روز یکروزه و نخورد و سده روز بعد از آن و از روزی شریف الوقایه هم اول وقت بعد الصلوة آن پنجواپه در شمس بعد صلوته العید یوم النحر بعد الموعده فجر یوم النحران و پنجواپه و آخره قبل غروب الیوم الثالث و عند مالک و الشافعی الیوم بعد الصلوة قبل نحر الیوم یوم النحر و عند الشافعی فی الیوم فی الهایة وقت الا انجمه قبل طلوع الفجر یوم النحر الا انه لا یجوز لاهل الامصار الذبح حتی یسلی الیام العید فاما اهل السواد فمذبحون بعد الفجر و هی جائزه فی ثلثة ایام فی یوم النحر و یومان بعده و قال الشافعی فی ثلثة ایام بعده و الله اعلم فقط

بیان حرمت متعه

سوال متعه حرام است یا طلال جواب در ابتدا اسلام شرع حلال و حرام آهسته آهسته

نازل میشد چنانچه حرمت شراب در یوادر سال ثبت و یکم ثبوت شد که سال هشتم از هجرت بود همچنین پیشتر از نزول حکم الہی مردمان اجابت جاہلیت متعہ میکردند در روز جنگ نهم مرتعہ حرام شد چنانچہ این روایت از جناب امیر المؤمنین مرتضیٰ علی کرم اللہ وجہہ بصلی و ثبوت رسیده و این سال بیفتم بود از هجرت بعد از آن در اوایل سال هشتم در جنگ او طاس تا سہ روز رخصت ماند بعد از آن آنجناب علی اللہ علیہ وسلم در کعبہ بزمائے عمہ و بچہران شریف آوردند وقت بر آمدن اگر کعبہ بہر دو بازوی در کعبہ را گرفته بہر دو دست فروزد کہ منع حرام کردہ شد تا روز قیامت و تا بد چون این سخن وقت شب بود اندک مردمان حاضر بودند این حکم چنانچہ می باید استہدایا نہ بود و بعضی مردم بسبب پیغمبری و خلافت حضرت عمر رضی اللہ عنہ از نکاح نمودند چون خبر حضرت امیر المؤمنین رسید بر سر منبر برآمد و خطبہ فرمودند کہ این متعہ گاہ گاہ در زمان آنجناب سہندہ بود لیکن آخر حرمت این ثابت چون پیشتر ازین این حکم نکرده بودم این بار در گذر کردم اما بہر کہ بعد ازین این حرکت خواب کرد برو حزن ناجاری خواہم ساخت از جهان وقت باز این کار موقوف گشت مگر در نفس کہ از احکام عمرہ و عناق و کلی از ہر گاہ قابو می باید تر کسب زمانہ بین پرده میشوند حالانکہ چہار آیت از قرآن مجید دلالت واضح بر حرمت متعہ میدارند اول آیت قوله تعالى والذين ہم لفرہم حافظون الاعلیٰ از وہم لو مالک ایما ہم غیر ملوین فمن اتبعی و اراد ذلک فذلک فادلک ہم العادون یعنی فلاح درست کاری زنان راست کہ شرمگاہ خورا نگہیانی میکنند مگر بزواجہاست پاکیزگان خود کہ بر ایشان ملامتش نیست پس کسی کہ نخواہد سواسے این جماع از حد شرع در گذرندہ است و ظاہر است کہ زن متعہ را نہ شیعہ زوجہ میگویند نہ مخالفان ایشان و بیج حکم زوجہ از قسم نان و نفقہ و سکنی و طلاق و عذر و میراث برای او ثابت نیست و کنیز ہم گشتہ پس رغبت با و یقیناً تعدی از حکم شرع است - آیت دوم فان حضمہ ان لا تمسطن فی الینامی فاکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی و ثلاث و رباع وان خضمہ ان لا تعدوا فواحدة او مالک ایما لکم یعنی اگر تہر سہ یکہ ما مدتی زنان یتیمہ اگر نکاح کنیم انصاف نخواہم نمود و آہن بگزاید و نکاح کنید زنان دیگر را خواہ یک خواہ دو خواہ سہ خواہ چہار پس اگر تہر سہ یکہ در زنان متعہ و نیز انصاف نخواہم کہ پس نکاح کنید یکہ فقط یا تصرف کنید کنیزان را ہر قدر کہ خواہید پس ثابت شد کہ نکاح محصور است تا چہار و ظاہر کہ منع بیج عدد محصور نیست پس زن متعہ کہ نہ منکوحہ است نہ کنیز البتہ حرام باشد زیرا کہ اباحت را در آیت حصہ در ہمین دو قسم کردہ شد منکوحہ و کنیز آیت سیوم و اصل لکم ما و اراد لکم ان تبغوا باہو الکم حصین غیر مسافین - حق تعالی بعد شمار محرمات نکاح میفرماید و سلال

کرده شد برائے شما انچه سوا سے اینها اند نه بآن معنی که هر کرا سوا سے آن محرمات بخوانند و طی کنند بکلیه چیزین شرط اول آنکه بجوش مال که مهرانم کرده میشود بخوانند و و هم آنکه آنها را در قید خود دارند پس یک زن را زیاده از یک شوهر نباشد سیم آنکه تنها ابری می یعنی منی انداختن از ایشان نخواهند بکلیه تحصیل ولد و خانه داری منظور دارند و ظاهر است که در ستمه فقط آبریزی منظور میباشد و شرط دیگر که حضور شهود است در آیات دیگر بعد از این آمده است و لا تمتد می اخذان یعنی نگینده باشند دوست پنهانی را با این شرط چهار گانه و طی حلال میشود آیت چهارم قوله تعالی و لیعتف الذین لا یجدون نکاحاً حتی یغنیهم الله من فضله یعنی بتکلیف بر خود عفت و عصمت بکنند آنکه نمی یابند مالی را که بآن توانا شوند بر نکاح از مهر و نفقه آنکه غنی سازد حقیقتاً ایشان را و فضل خود اگر متعه جائز می بود زنی را و چهار فلوس و دوسه آنه خرج یک شب داده و دوبار و سه بار و چهار بار در زیاده و طی کرده فراغت می یافتند حاجت استعفاف نمی بود و در تشریفات وجود عدم قدرت بر نکاح بجز استعفاف روانداشته اند و الله اعلم فقط

و عدم اطلاع ابن عباس تحریم متعه از دوسه تا پنج دانی و سیر شناسی لب یا قریب بهم است و اصل استنباط می ندارد این استنباط بعضی کسانی را بهم میرسد که قرب مرتب ابن عباس را با جناب آنحضرت صلی الله علیه و سلم میدانند و اذیت عمر ایشان و محل سکونت ایشان آگاه نیستند ابن عباس دو سال یا یک سال پیش از هجرت متولد شده اند و تا هجرت سال بلکه نه سال از عمر خود در مکه معظمه سکونت داشتند و در مکه صلا و اطلاع بر احکام شرعی که را بنمود چون آنحضرت صلی الله علیه و سلم برای خرقه الفتح که در سال هشتم از هجرت است از مدینه منوره برآمدند ایشان همه آنحضرت عباس از مکه رسیدند آنحضرت صلی الله علیه و سلم حضرت عباس را همراه گرفتند و ایشان را با جمیع فریاد مستورات بمدینه روانه نمودند پس غزوه خیبر قبل از آمدن ایشان در مدینه بچند سال گذشته بود و غزوه او طاس که عبارت از غزوه تخمین است بعد فتح مکه متصل آن در غیبت ایشان واقع شده اطلاع و وقایع این هر دو غزوه ایشان را احصا ممکن نخواهد بود مگر بسامع اصحابی بیکه بتقریب روایت وقایع خودات میکردند این واقع را چرایی تقریب روایت میکردند بهیچ صحبت اخذ استاده ابن عباس از آنحضرت صلی الله علیه و سلم دو سال و دوران دو سال در باب تحریم متعه نفریجه که مقتضی اعاده تاکید آن باشد رود و نشد ناچار ابن عباس را در حضور آنحضرت صلی الله علیه و سلم اصحاب برین امر اطلاع نشده و در وقت حضرت عمر رضی الله عنه مسند صحیح عنبا گشته ایشان

این آیت را محرم متعه یافتند و اما بحث که در ذوقه اوطاس بنقل صحابه نزد ایشان یعنی ابن عباس رسید موجب تخصیص بوقت ضرورت گشت فهمیدند که متعه فی حاله السعة والاختیار حرام است بوقت مقتضای این آیت، و عند الضرورت والا احتیاج حلال است بدلیل خضعت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم ذوقه اوطاس و فعل آنحضرت را در خضعت نیز در همین تخصیص عمل نمودند و تحقیق دیگر اگر بعد از سه روز واقع شد و بعد از آن قطع خضعت با ارتفاع ضرورت نمودند نه بر تحریم موبد پس مجموعه مذموب ابن عباس با این اجتهاد که چندان دید از کار بنویسند مجموع آیات و قصه اوطاس ثابت شد لیکن حقیقت الامر چنین نبود ایشان را درین اجتهاد و خطا روداد و همین تفصیل حضرت علی کرم الله وجهه بعد از شنیدن مذموب ابن عباس بکلمه اشاره فرموده اند که آنکه حرفی این مقام را همین طریق در زمین شریف جا باید داد که غایت تحقیق همین است فقط

بدر اجواب سوال نفهم مضمون السؤال من اجواب و اما الاستدلال بآیه المیزنین المعاجز علی حرمة المتعة فقد نقل بالطرق الصحاح عن اکابر الصحابة و فقهاء التابعین منهم ابن عباس کانی المنکوة و منهم عائشة الصدقة رضی الله عنها اخرج ابن المنذر و ابن ابی حاتم و الحاکم و صححه عن ابن السکیت قال سئلت عائشة عن متعة النساء فقالت بئنی و بئکم کتاب الله فقرأت و الذین بهم نفر وجههم حافظون لا علی انذاجهم اذ مالکتم ایمانهم فمن اتبعی و راو ذلک امی ما روجه الله اوله فقهدهی و اخرج عبد الرزاق ابو داود فی کتابه عن القاسم بن محمد انه سئل عن المتعة فقال انی لا رای تحریمها فی القرآن ثم تلا هذه الآية و کذا دی عن محمد بن جابر القطری عن قتادة و عن السدی عن ابی عبد الرحمن السلی و غیرهم من مشاهیر التابعین فلا شبهة ان ما بین السورین یکتمان نفی الاستدلال بهذه الآية الواقعة فیها علی تحریم المتعة نوع اشکال الاجواب عنده من وجوه الاول ان هذه الآية مدنیة و ان كانت السورتان یکتین و قولکم فی الاتقان اذ لیس فیها آیه مدنیة قلنا اصحابه و مشاهیر التابعین اعرف بالنسخ و المنسوخ و المتقدم و المتأخر فاستدلوا بهم بهذه الآية علی حرمة المتعة اول دلیل علی کون الآية مدنیة لا یعارضه ما فی الاتقان البتة و لا سیما لکمی و الدی عندهم یطلقان باعتبار الغالب فخل ما فی الاتقان بنی علی ما روی من الصحابة و التابعین من حکم بکونهما یکتین و لا یبالی فی کون بعض یا نهما مدنیین - و الثانی سبب ان الآية مکیة لکن فهم تحریم المتعة منها متأخر فالناسخ بهذه الآية بعد بحقوق البیان و هذه المجموع لم یکن متحققا قبل التحريم فلا جرم نفی حکم المتعة علی الاباحة الاحتمالية و تحقیق المقام ان بعض آیات بدل علی بعض الاحکام بطریق الاشارة فاذا اراد الله تعالی بوضوح حکم المدلول علیه بتلك الطريق اوحی الی الرسول

صلى الله عليه وآله وسلم ان يبين للناس ذلك الطريقة فيصير الآية ح راته على ذلك الحكم دلالة الصريح
 وتختلف به العوام والنحواس وسمى اراد الله انفسه ذلك الحكم لم يبين الرسول تلك الطريق وان يفهم النواحي والاذكيا
 ذلك الحكم فلا يكون التكليف به عاماً مثله قوله تعالى يتخذون منه سكراً ذوقاً حسناً فان توصيف الزق بالحسن وترك
 به الوصف في اسكريدل اشارة على حرمة الخمر مع ان الآية كميتة نزلت قبل تحريم الخمر بمدة مديدة وكذا قوله تعالى
 فيها انتم كبيرون في العلم للناس يدل اشارة بل صريحاً على حرمتها لان دفع الضرر لاسبابها اذا كان اخروياً وانما مقدم على طلب
 النفع سيما اذا كان عاجلاً وينوباً باجماع العقل والشرع. لهذا كان عمر رضي الله عنه يدعى بهذا الباب ويقول اللهم بين
 لنا في الخمر بياناً شافياً دون ان يقول حرم علينا الخمر فيصح استدلالهم ان هذه الآية بعد بيان الرسول يدل قطعاً على
 حرمة الخمر كانت قبل البيان وليلاطنيا اذن المحتل ان يكون المراد مما ملكت ايمانهم اعم من ملك الرقبة
 وملك المناقب فلا يفهم تحريم الخمر قطعاً بلقي بها اشكال صعب اصولي وهذا خلاص ما تقر عنه جميع اذناخير البيان
 عن وقت الحاجة لا يجوز مندهم وفي هذه الآية يلزم ذلك قلنا المحذور من ذلك ما لوله لم يفهم المعنى المتكلف
 به اسماً كاتيمه الصلوة ببيان بصفة الصلوة اما اذا فهم اصل المعنى ولم يفهم بعض ما يدل عليه الكلام بطريق
 الاشارة فلا محذور في ذلك اعلموا والثالث سلمنا ان هذه الآية كانت والة على حرمة الخمر بلا حاجة الى البيان
 لكن كان حكمها موخرافي التكليف به الى زمان فلما جاز ذلك الزمان ثبت ذلك الحكم بتلك الآن وكانت
 الآية ماسخة قبل الهجرة ووقع النسخ بها في غزوة خيبر بسبب تاخير حكمها الى ذلك الزمان كما صح عن النبي صلى الله
 عليه وآله وسلم ان قال قوله تعالى يا ايها الذين امنوا عليكم الفسكم فاسخه الامر بالمعروف والنهي عن المنكر في آخر الزمان
 والله اعلم فقط - من فتح التفسير تحت قوله تعالى او نفسها في سورة البقرة بعد ذكر قراءة الهز من الانسار
 وهو التاخير والتحقيق ان الانسار سوار كان مهورافي الاصل محققاً اذا قصا يا ثيابا من النسيان منحي الاغفال
 والاذنابل امر غير النسخ مقابل له مقابل الصعود الهبوط في الحركات ومقابلة السلم والبيع الموصل في المعاملات
 وهو ان يقدم نزول الآية نمل حكمها وتباخر حكمها عن تلاوتها الى مدة كما ان النسخ تقدم الحكم على بقا التلاوة
 وتاخير التلاوة عن مدة بقا الحكم وهو كشيء الوقوع في الآيات وبهذا القسم يرتفع الاشكال عن ما يروى من
 اكابر الصحابة انهم سكاوا في الاحكام المدنية بالآيات الملكية كما روى ذلك بطريق صحيح عن امير المؤمنين
 على كرم الله وجهه في قوله تعالى قد افصح من تزلزل في ذكر اسم ربه فصل في اشارة الى اداء صدقة الفطرة وتكبيرات
 العيد وصلوة العيد وكما روى عن امير المؤمنين عمر رضي الله تعالى عنه انه سلك في حرمة الصلاة بقوله تعالى

ان الخلل يتجدد من سكر او ذرقا سنا و كما روى عن ابن عباس رضي الله عنهما انه تمسك في حرمة التمتع بقوله
مالى في المؤمنين وفي المعارج فمن يتبعني ورا ذلك فادلك هم العادون بل هذا القسم واقع في غير الاحكام البض
ما في قصته سرية منذ ابن عمرو الانصاري فانه نزلت الاشارة اليها بمكة في قوله العاديات ضجعا الى قوله وسلم
بجمعا وتحقيق هذه الانسار ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم والمجتهدين من الصحابة ما كانوا يتفرغون لاستنباط
احكام الوقائع المفروضة المقدرة بل يكتفون ببيان احكام الوقائع النازلة فتى ما لم يتفق وقوع واقعة لم يوجب
لي ماخذها ولم يستدلوا به في استخراج حكمها فلا جرم لم يلق ماخذها على ما كان عليه من الخمول والاختفاء حتى اذا آن وقت
يان حكمها في علم الله وقعت واقعة تقتضي ذلك صرف الله اذا منهم الى ذلك الماخذ وتسكوا به كما وقع ذلك
في قصة تطيف اهل المدينة كما سلم وتمسك النبي صلى الله عليه وآله وسلم بصدر سورة التطيف ومن احسن
بهذا الاصل استراح عن كثير من التفككات التي اركبها اهل التفسير ابل الاصول كما لا يخفى على المتبحر -
يضا من فتح الغزيرة قوله تعالى في المؤمنين فمن اتبعني ورا ذلك فادلك هم العادون فان قالوا اي شيعة
نذكر عندكم ان المتعة كانت مباحة الى زمن خيبر بعد نزول هذه الآية فكيف يصح التمسك بها في تحريمه
فلما ان اردتم بالاباحة الاباحة الشرعية التي تتوقف على فعل الرسول او قوله او تقريره منعنا كونها سائبا
لهذا المعنى بعد نزول هذه الآية اذ لم ينقل لاعدنا ولا عندكم ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم اطاع على هذه
وقعت فقررنا اذ اذن فيها ومحاذا الله ان الفعل هو واصحابه من ذلك شيئا فاسي دليل لكم على اثبات
بذه الاباحة وان اردتم بالاباحة الاباحة الاصلية اعني عدم ورود النبي عنها صريحا فذلك انما كان اعتمادا
على هذه الآيات فانها صريحة بتحريمها وكم من حكم صرح به في القرآن ولم يوجب النبي صلى الله عليه وآله وسلم
الى تأكيده وشرحه وبسطه الابد سنوح الحاجة الى ذلك من وقوع الواقعة او سوال السائل ولما لم يتفق في
باب المتعة شئ من هذه الامور الى زمن خيبر لم يتعرض النبي صلى الله عليه وآله وسلم لتأكيد حرمتها كما لم يتعرض
لاكثر احكام النكاح والفرز الى ان عاجز الى المدينة وقعت في ذلك وقائع يقتضي شرحها وبسطه
نعم قد رخص النبي صلى الله عليه وآله وسلم عام او طاس لاجل الضرورة في النكاح الموقت لاني المتعة كما
صرحت بذلك رواية عمران بن حصين وابي موسى الاشعري وغيرهما ما هو في صحيح مسلم وغيره من الصحا
قد رخص لنا رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم عام او طاس ان ننكح المرأة بالشوب الى اجل فهذا نصه
في ان الماذون فيه كان نكاحا مؤقتا لا متعة وانما سماه من سمي متعة مجازا او تشبيها وانما اذن لنسب

باجتماعه حیث علم از نکاح فیه شرط التاجیل و بسبب ذلک الشرط ایجاب التمتع فلما اوحی الیه انه فی المعنی کالتمتع
لا یجیب اختلال الثوب و ضیاع الاولاد و جهالة الوارث و المورث بادر الی تحریمه ایضا بعد ما ثبت تحریمها بموجب
فالتمتع لم تکن مباحة قط بعد نزول هذه الآیات الامجازا حیث لم یقع التصریح بتحریمها من جهة النبی صلی الله
علیه وآله وسلم فتوی النبی صلی الله علیه وآله وسلم عنہا یوم خمیس کثری عمر رضی الله عنہ فی خلافة فانهما ھنیا تاکس
لانیما بشریح بکذا ینفی ان فہم ہذا المقام فاند من مزال الاقدام فقط

مسئله طلاق اگر شوہر زن خود را یک طلاق داد و در حالت غصہ و فتنہ بشرطیکہ در ہوش خود
بود آن طلاق واقع شد لیکن باز در نکاح خود مبتوان آورد و اگر دو طلاق داد نیز ہمین حکمست و اگر سه طلاق
داد و خواہ یکبار خواہ متفرق باز در نکاح نمیدانند آورد و تا وقتیکہ حلالہ کنن یعنی آن زن شوہر دیگر مکنند و شوہر سن
دوم با دخلوت نماید و در اطلاق و بعد از آن سہ حیض باز بشوہر اول برسد و الا نہ فقط

مسائل بیع و غیہ

(مسئله) امر ببلح حرام میگردد ہر گاہ کہ وسیلہ فعل حرام میشود قول انطوائی
کل امر یتدرع بآلی امر محظوظ و محظوظ ان المیزان اذا جعلہ وسیلۃ الی امر محرم صار حراما بقبول الہدیت فی تفسہ
ابن ابی لیل فاند فی الانس مباح لکن لما جعل وسیلۃ الی اخذ الزکوۃ لایتمامها بالمحاباة و المسامحة و ہو حرام
بمصار حرام لان الوسائل حکم المقاصد فی الحرمة فو کہ کل ذیل فی العقود بل یکون بحکمہ عند الانفراد حکمہ عند الاثران
ام لم یضد ان ل ادخل عقد فی عقد آخر کمن ادخل اعارة فی رہن ادا جارة فی رہن اوقضانی بیع یظہر بل یکون
حکم ذلک العقد الذہل عند الانفراد عن العقد الذہی ادخل فیه حکمہ فی تعلق رضائر المتعاقدين بہ عند اقرارہ بہ لم لا
فعلی الاول یتخرج بلی السانی لا یصح کما اذا باع متاعا شہین یسیر لیقرضہ الفافلوم توقع البائع منفعة القرض لما باع
بہذا العقد و لم یرض بہ کذا ولم یرض بہن الدار یبلغ کثیر یرض الراہن با جاز تہا بشئ یسیر و لم یرض با عارتہا
فلا یصح ہذا العقود بانہا لم یخلق بہا الرضا عند الانفراد بل عند الاثران فقط و لو کان بین الراہن المرہن
صدانہ لیسحح الاعارة و الا جازہ بشئ یسیر و لم ینعقد بینہما عقد المرہن صح الاعارة و الاجارة لانہما یتعلق
بہ الرضا مرہن الانفراد لاجل السدانة مثلا فقط

حکم بیع الوفا

تفتیش مسدود بیع از یک مغنی معتبرا یخاموہ شد فی الفکر گفتہ کہ متاخرین بر جواز آن فتوی دادند چون طلب

نقل نموده شد عبارت حمادیه نقلاً عن الجوابیه نوشته فرستادند و بی نظاصوره هیچ الوفاء و فی الباب الاول من الجوابیه ان يقول بعت منك على ان تبعه منی حیث بالتمن وحکم حکم الزین والمذکور ههنا ان صورت ان يقول بعت منك بكذا يقول الآخر اشتریت ولم يذكر فی العقد موسمی الايجاب والقبول الا انها ذكر قبل العقد ان یرو البیع اذ اورد علیه الثمن اذا كان قصد به ذلك حکم ذلك ان یكون یحالا لا فاذ لا الخافات المذکور ههنا ثمنه ازین عبارت جواز بیع و فابگر مفهوم نمیشود بلکه در صورت متعارف که اولاً مذکور است موافق قاعده معروفه که البصره فی العقود بالمعانی لا بالفاظ عقد بین متعقد میگردد پس تمسک منافع صحیح نمیشود در صورت ثانیه وجوب رد ثبات نمیشود و ظاهر است که انیمعنی یعنی تصحیح بیع و فابصورت و حکم فخالص اصول مفروض است و معلوم است که جواز خیاری فی البیع نیز بصیرحت حدیث علی القیاس ثابت کرده اند و موقت بسبب رد و پیش بعضی یکباره نموده و نیز اگر شرط رد بیع را اعتبار دهند بیع بشرط مذکور شده فاسد میگردد و فی الحال این را نه منتهی قابل اعتماد و نه وجهی صحت یافته نمیشود -

مسائل زمین

سوال چه میفرمایند علمائے دین و مفتیان شرع متین اندرین باب که زید باخ خود را نزد مکر زمین داشت و آثار آن باغ و در هر سال بقیمت بست رویه خوا و پانزده رویه فروخت میشود بکرنور از زید مسطور ادل گفت که آثار و ختان مرا بخش تار رویه بدیم و قتیکه رویه من ادا خواهی کرد باغ را واگذاشت خواهیم نمود زید بیچاره بی باعث غرض خود گفت که من بکل کرده ام این بکل جائز است یا نه یا که بگرفت که یک رویه زیاده از زر و قدره زمین ازین بگبیر و آثار باغ با من بیع کن و قتیکه بعد گذشتن هر قدر سالها که رویه در اصل من خواهی داد باغ را واگذاشت کرده خواهد شد پس این بیع مشروع است یا نه مبنیاً متوجه را -

جواب در صورتیکه زمین اجازة و بزمین را بخردن اثملاً از ضمان برآورده حاصل میشود لیکن خوردن آن آثار در حق مرتبه کرده است بروایت نقی بنی الاشباہ والنظائر اباح الراهن للمرتبه آثار و سکنی الدار و لاین الشاة المیهن فاکلها لم یضمین و لا تمنع ثم افاد فی الاشباہ انه یکیر للمرتبه ان انتفاع بزرگ فی الضمرات را ذن فی قمره البستان فصدا کله کاکل الراهن ثم نقل عن التهذیب انه یکیر للمرتبه ان یتفع بالریس وان اذن له الراهن - در مختار پس و قتیکه انتفاع کرده پس بیع نمود این مرتبه از راه شرط اجازت کرده خواهد شد و بشرط عدم اجازت حرام فی الدار الا انتفاع به مطلقاً لا انتفاع به و لا سکنی و لا کس ولا اجازة

سوار کان من را بن اومرتین الا باذن کل الاخر فقط

سوال چه میفرمایند علماء دین و مفتیان شرع متین در نصورت که عمر و دیه زمینداری خود را نزد پدر بن کر و زید مذکور بران دیه مذکور قابض شد و رود و کاشت زمین و تحصیل زر کاشت میکند و انتقال موضع یگیره دیگر در اصل از زمین مجرای نیدیه و میگوید که انتقال بوض حق تحصیل و زر محنتا نه خود میگیرم و قنیکه زر اصل مرا از نزد خود خواهد داد و به مذکور را و گذشت کرده خواهد شد چون از او گفته میشود که این زر منافع که تو میگیری می شود میشود و مسلمانان را نباید زید مذکور میگوید که این اصل سو نیست من حق نیست خود میگیرم آیا آن زر نفع و فایده است یا اگر فعل سو نیست زید میگوید نه بنویس و جواب نفع گرفتن مرتب از زمین مذکور خیر می است بیکه للمرتب ان ینتفع بالرب و ان اذن له الربان قال للمنفعت و علیه بخان اعم محمد بن اسلم من انه لا یصل للمرتب ذلک و لولبا لاذن لانه ربوا و قلت و تعلیلہ یفید انها تحریمیه - در متنا و سبباً شکر کرده تحویلی گنہگار است ایضاً فیه و یا شرم باز شکا به کما یا شرم ترک الواجب و الله سبحانه اعلم فقط

مسئله اجاره

سوال شخصی اثمار درختان انبه و میوه و غیره یکس اجاره داد و عند الاجاره شمر در آن بنویس یا بود بخت نمود یا بود مگر مقدار بجز اول است بسبب بودن بردخت و مدت اجاره تا ماندن اثمار بردخت تعیین یافته بود و عوض آن برشت کرده بود یا آنکه اثمار این درختان بمدت سه ساله یا چهار ساله یکس اجاره داد و عوض آن سیخ سالانه مقرر کرده و سیال سیال سالانه اثمار میگیرد خواه درختان با آرند یا نه پس این هر دو اجاره عند الشرع شریف جائز اند یا نه و بهین طور اجاره اثمار مهوه و غیره بردخت برآمدن غنچه اجاره میدهند و ازو معین مینمایند که این مقدار اثمار و گنجگان خواهم گرفت و مستاجر هم قبول کرد پس بعد فصل او را اگر منافع شود خواه خساره مقدار حصینه خود او را بیکند در نصورت چه حکم خواهد بود

جواب هر دو اجاره در شرع شریف جائز نیست زیرا که در هر دو صورت منفعت معلوم نیست و شرط لاکون الاثره و المنفعة معلومین لان جهاتهما تقتضی انی المنازعه - و مختار فقط

صورت فاسده در شرع مسلم

سوال چه میفرمایند علماء دین و مفتیان شرع متین درین باب که زید بکر را قبیل از دو ماه خواه چهار ماه و پیمه او باقر را اینکه بر وقت تیاری فصلی خریف یا فصل ربیع که غله نوزدخت خواهد شد آنچه نرخ اعلی فروخت خواهد شد بقدر غله گندیم با جوجه قرار یافته است گرفته خواهد شد و قید زمان و موازنه نکرده بلکه بهین صورت فیما بین

ہر دو کس قرار پافتہ پس اینصورت بیع سلم است یا نہ و این بیع عند الشرع اشرف بیع است و خواہد بود یا نہ
 جواب اینصورت بیع سلم نیست در بیع سلم سفت بشرط نذر امام اعظم ح لازم و ضرر نیست و لا بیع سلم
 عند ابی حنیفہ الا بیع بشرط - جس معلوم و نوع معلوم و صفیہ معلوم و مقدار معلوم و اجل معلوم و معرفتہ معتد
 کامل کیل و المیزان و العدد و نسبتہ المکان الذی یوفیہ فیہ اذا کان لہ حل و مؤنتہ - ہادیہ و اذافات الشہ بط
 فالتسلیہ و بط پس اینصورت بیع درست نباشد فقط

حکم اراضی مدومعاش

سوال اراضی مدومعاش کہ در عرف ہندوستان ملک یگویند حکم آن در باب جواز بیع و شراعت چیست -

جواب در اراضی خراجی عشر واجب نمیشود فی العالمگیریہ و النوع الثانی من شرائط وجوب العشر شرط المحلیۃ
 بہوان کیون الارض عشرۃ فلاعشر فی الخارج من ارض الخراج بکذا فی بحر الرائق و الماک و باغات کہ از طرف
 حکام ہر دم میرسد رقبہ زمین ملک آہنہا نمیکرد و بلکہ خراج آن زمین با نشان میدہند و رقبہ آن زمین ملک
 ملک میماند و در رقبہ زمین در اکثر بلاد ہند علماء اختلاف است علماء متقدمین بآن رفتہ اند کہ مالک رقبہ الارض
 را اراضی ہند زمینداران اند کہ خود را بسودہ دارمی نامند و حضرت شیخ جلال تھانی سرمدی قدس اللہ سرہ و النور
 رسالہ در احکام اراضی ہند تعلیمی فرمودہ اند در ان رسالہ این مذہب را بشواہ و دلائل بسیار ابطال فرمودہ
 تحقیق نمودہ اند کہ اراضی ہند بدستور اراضی سواد و اوقاف موقوف بر ملک عامہ مسلمین بے تخصیص است
 یعنی در ملک بیت المال است و زمینداران را پیش از تقیم نابھون دخل نیست و قاضی محمد علی تھانوی
 رحمہ اللہ علیہ نیز درین باب رسالہ نوشتہ و ہمین مسلک را ترجیح دادہ پس اگر مالک اراضی ہند زمینداران
 باشند و زمینداری را خصور سلطنت بنا بر استحقاق خراج معاف کنندہ در انصورت ہم عشر واجب نیست
 زیرا کہ زمین خراجی عشری نیست چہ جائے شقوق دیگر فقط

مسائل ہبہ

سوال ہبہ فی لفظ و ثبت بانحلت میشود یا نہ و احتی ان یوجد فی قبض الصور و در فتاویٰ اسی برہنہ میگوید
 کہ ہبہ عبارت است از ملک عین دے ذکر عوض و لو فرا حاتم قال و این یعنی ہبہ بتعالیٰ رواست انتہا
 و نیز در برہنہ میگوید کہ تمام میشود ہبہ قبض اسی بحجایت او پس بجلت قبض نباشد اما ملک رواست
 اگرچہ تسیم نباشد قبول اکثر و علیہ الفتویٰ و عمل کما فی المعدن و تصریح در ہبہ لازم نئے تا اگر مال

در راه نهند بلکه آنچه باشد را بود انتہی کلاس پس این روایات معلوم شد که مذهب و تملیک بدون لفظ بیسم
درست میشود و اما ان رکعہ الايجاب والقبول فبنا علی اکثر والاغلب کما ذکرنا فی البیع ایضا مع جوازہ
بالتعاطی ایضا فی الفیس و الخمس واللہ اعلم نقط

سوال چه میفرمایند اندرین صورت که سیمیان زید و عمر و مثلاً از جهت اینکه در خیر خواهی کدامی سرور شما
و جانفشانی بکار بر ندارند سرکاران سرور در حقوق و صلوات جانفشانی های خود را در هیچ بطریق انعام یافتند
درستدان انعام نسبت اتفاق را باهم دیگر فقط نام سیمی زید و عمر درج شد و سیمی زید نظر باعاق و حقوق جانفشانی
سرور نموده از طرف خود دستاویزی سیمی عمر و بدین مضمون نوشته داد که من و سیمی عمر و از سرور فلانی بخت
و جانفشانی این... میبردیم کرده ایم چنانچه عمر و بمقتضای یک جهتی و عدم مغایرت اسم خود در سند دانسته
داخل نگذاشتند برای آنکه دیگر برادران هر دو خواهند نمود اما بجای خود در تفریق یکدیگر با سیطره مقرر است که
مزرع فلانی بطرات عمر و باقی و بهیم بطرف من باشد و مرا از مزرع مذکور هیچ دعوی نیست بطوریکه بعد از
باقی و بهیم سواهی آن مزرع در تصرف و ارثان من خواهد ماند همان قسم بعد عمر و مزرع مذکور در تصرف و ارثان
او خواهد ماند فقط بعد آن سیمی زید سیمی خالد را وارث گذاشته فوت کرد و سیمی خالد یک دستاویز بمسئور
عمر و بدین مضمون نوشته داد که چون زید مرث من و سیمی عمر و از سرکار سرور فلانی و بهیم فلانی
بخت و مشتقات پیدا کردند و صدقات و اسباب و مخارج و داخل و غل مشتمل ماند از هر چه پیش خود سیمیان زید
و عمر و مزرع فلانی بطرف عمر و باقی و بهیم بطرف زید مرث من مطابق سند رجسند اول من فهمیدند
لیکن بمقتضای یک جهتی حرف مغایرت میان نیامد و نشاء الله حالا سیم بدستبر مذکور خواهد ماند و اینجا
از تبعیت صحت سیمی عمر و بیرون نیست فقط درین صورت که سیمی زید با استحقاق سیمی عمر و و بهیم انعامی
خواه اعتراف کرد و سند تفریق و بهیم مذکور نوشته داد و در ارث سیمی خالد هم بنحین نوشته داد که طوری که
سیمیان زید و عمر و تفریق و بهیم مذکور در میان خود میفهمیدند احوال از اینجا نبینم همان طوری که خواهد آمد
اگر سیمی خالد از دادن مزرع مذکور سیمی عمر و انکار کند و ظاهر نماید که آنچه درین باب نوشته شد برای عمل
کردن نبود مگر برای یک جهتی نوشته شده بود انکار از دوسه شرع شریف قابل سماعت است بانه -
سیمی عمر و را دعوی مزرع مذکور از دوسه دستاویز نوشته سیمی زید و دستاویز نوشته سیمی خالد و
سیم سرور یا نه در صورت مرقوم هر دو این که راجح و مفتی میباشد در جواب استفتاء مذکور نشان

جواب اندستاد نیز نوشته مسمی زید معلوم میشود که مسمی زید عمر در انظر بشکر است و در حسن حدیث در قضا
و محنت و جانفشانی در انعامیکه انسر واریافته است شریک دانسته است یا شریک ساخته و مزرع فلانی
را می اومعین کرده و باقی را بر اهل خود داشته پس بموجب این دستاویز اگر ثابت شود بشهادت شاهدان
معتبر مزرع فلانی ازان عمر و شد موافق روایات قهصیه معتبره و در فتاوی قاعده میگوید قال قوله جلست بذا
باسم انبی هبته هو الصبح ذکره فی اوائل الهبة من الالوقات انتهی اما این هبته بدو شرط ثابت میشود اول این
ستاد نیز اگر امان معتبر بشود رسد بر محض خط و مهر اعتماد نیست زیرا که جعل و تبلیس درین هر دو امر کثیر الوقوع
در فتوای عمادی میگوید لیس للقاضی ان یقضی بالصلح انما یقضی بالحق و هی الیقینة والاقرار والاصح
فلا یصلح حجة لان الخط ما یشبه ویقتل انتهی و در فتاوی کامل میگوید لا یتبث بحد و الخط شی لان الخط
یشبه الخط قدم آنکه مسمی عمر و بران مزرع بالاستقلال قابض و متصرف شده باشد نه قبض نیابت
و وکالت و در شرح و فایده میگوید و تتمم بالقبض الکامل ای تتمم الهبة بالقبض الکامل الممكن فی الموهوب
بالقبض الکامل فی الموهوب المنقول یا یناسبه فی العقار یا یناسبه فی قبض مفتاح الدار قبض لها و بالقبض الکامل
نیما یجمل القسمته بالقسمته حتی یقع القبض علی الموهوب بطریق الاصله من غیر ان یکون القبض بتبعیة قبض لکل
و ینما یجمل القسمته بتبعیة کل انتهی مسمی خالد وارث مسمی زید که دستاویز نوشته داده مطابق دستاویز موز
خود اقرار تسلیم اشترک ازان ثابت میشود مگر آنکه در تعیین مزرع مذکوره لفظ فهمیدن نوشته است ظاهر
اقرار قبض ندارد و باید پرسید اگر انکار قبض مینماید بر ذیابث باید کرد و اگر ثابت نشد پس موافق اصل
حصه عمر و را تفریق کرده و در این در صورتیست که مسمی زید را یک وارث که مسمی خالد است باشد و پس و اگر وارث
دیگر هم دارد از حال آنها تحقیق مایند که اقرار شکر است و تعیین این مزرع که از موز است اینها بوقوع آمده مسلم میدارند
و اقرار میکنند یا انکار و تکذیب مینمایند اگر تصدیق مینمایند پس در حق آنها نیز مدعی عمر و ثابت شد و الا فالیقین
علی المدعی و الیقین علی من انکر و اگر مسمی خالد وارث مسمی زید انکار دستاویز نوشته خود نماید و بگوید که این
نوشتن برای عمل کردن نبود بنابر یک جهتی بود از او باید پرسید که این نوشتن بنابر استهزاء و بازیگری
بود پس خالد را تصدیق بناید کرد و قول او را سموع بناید داشت چنانچه در در مختار در کتاب الاقرار میگوید
الاولی الاستهزاء لم یصدق و اگر بگوید که درین اقرار من دروغ گفته بودم بنابر مصلحتی پس مسمی عمر و

قسم باید داد که کسی خالد و رورغ نگفته بر ذہب امام الیوسف رحمۃ اللہ علیہ دور اکثر معتبرات فتوحی برہین تو است
و نزد حضرت امام عظیم علیہ الرحمۃ ابن سخن اور آگوش نباید کرد و ہوا الارح بالنظر الی الدلیل در شرح تنویر الانصار
کہ از مصنفست میگوید اقرئتم ادعی المقرانہ کاذب فی الاقرانہ کملت المقرانہ ان المقر لم یکن کاذباً فی اقرارہ
بزائدانی یوسف رحمۃ اللہ علیہ و جہ لغتی کما فی کثیر من العزایات و عندابی حقیقۃ رحمۃ اللہ علیہ لا یلیفت الی قولہ انتہی و اللہ اعلم و علمہ و حکمہ

تفسیر آیات

سوال آیات وحدانیت بر نگارند جواب وحدانیت حضرت حق جل و علا و معنی دارد و پیش
علمای خاص معنی وحدانیت یک معبود و نخستین است و پیش حضرت صفوی یک موجود و نخستین معلوم نیست کہ نحو
سبع سامی کہ ام وحدانیت است تعیین فرمودہ باید نوشت تا مطابق آن بقلم آیات قرآنی بر سر دو وحدانیت
دالات دارند براس نمونہ ازہر و قسم آیت چند آیتہ نوشتہ میشود آیات وحدانیت بمعنی یک معبود و نخستین
آیتہ اول در سیپارہ سبوقول والہکم اللہ واحد لا الہ الا ہو الرحمن الرحیم ان فی خلق السموات والارض تالکون
آیتہ دوم در سیپارہ ملک الرسل و سورہ آل عمران تعبدوا اللہ لا الہ الا ہو العزیز الحکیم آیتہ سوم در سیپارہ لن تنال
البر ان فی خلق السموات والارض تالکون باطلہ آیتہ چہارم در سیپارہ سبحان الذی قل لو کان مع الہۃ تادی العزیز
سبیلہ آیتہ پنجم در سیپارہ اقرب لو کان فیہما الہ الا اللہ لفسدتا آیتہ ششم در سیپارہ قد افلح ما اتخذہ من ول
لو کان معہ من الہ الا یصفون آیات وحدانیت بمعنی یک موجود و نخستین آیتہ اول در سیپارہ الہم فاینما تولوا
فثم وجہ الشدان اللہ واسع علیم آیتہ دوم در سیپارہ وقال الملأ الذین و ما ریت اذ میت ولكن اللہ رمی اریہم
در سیپارہ امن فطن کل شیء مالک الاوجہ آیتہ چہارم در سیپارہ قد افلح اللہ نور السموات والارض الی آخرہ
آیتہ پنجم در سیپارہ قال فما خطبکم کل من علیہا فان و یبقی وجہ ربک ذوالجلال والاکرام آیتہ ششم در سیپارہ الیہ
سزجم آیات ثانی الافاق فی الفہم نامیچہ آیتہ ہفتم در سیپارہ قال فما خطبکم ہو الاول والاخر والظاہر والباطن
آیتہ ششم در سیپارہ مذکور در سورہ واقعہ ونحن اقرب الیہ منکم ولكن لا تبصرون آیتہ ہفتم در سیپارہ مذکور و میگوید
اینما کنتم آیتہ دہم در سیپارہ حمہ در سورہ قاف ونحن اقرب الیہ من جبل الورد آیتہ یازدہم در سیپارہ مذکور
ان الذین یبالونک انما یابون العید اللہ فوق ایدیم آیتہ دوازدهم در سیپارہ والی لا یعبد الا اللہ الالہۃ المأواحا
ان ہذا الشیء عجاب آیتہ سیزدہم در سیپارہ قد سمع اللہ ما یقولن من نحوی ثلثہ الہو البع و لا ثلثہ الہو ہو ہم
تا اینجا کا نوا

سوال در ترجمه قول ویتالی قل لاجعل فیما اوحی الی محرما علی طاعم لطمه الآتیه - مذکور است که نسبت بهیمة الانعام دان اسناف ثمانية مذکوره است و سگ و شیر و مار و غیر آن اگر چه حرام است الا بهیمة الانعام نیست و در آن بحث مذکورند ازین جا مفہوم میشود کہ خسر بدتر داخل بهیمة الانعام است و الا استثنای است نماید جوابی در فی الخضر اختلاف فاء عند بعض المفسرین داخل فی بهیمة الانعام و ذلک لان البهیة اسم فی أصل النعمة لما بهم امر فی شغل کل حیوان لکن خص فی العرف بذات القوائم الاربعة ثم لانعام اما اخذ من النعمة بالکسر سمیت بها البهائم الالهیة التي فی لاجل الدرد والنسل والانتفاع باصوافها وادبارها واداکل لحمها واخذ بجلودها یؤخذ النعمة بها واما اخذ من النعمة بالفتح معنی التقویة بالبدن لما فی ابدانها من النعمت بخلاف الوحشیة من البهائم وعلی کل تقدیر لیشتمل الخضر الالهی لوجود الوجهین فیه و عند بعضهم یوخر دخل فی بهیمة الانعام بشباهات العرف لکنه عد من بهیمة الانعام تعلیقا لان النصاری و غیرهم من بعض الطوائف یتخذونه کاتخاذ الانعام و لقیته انما سبها و یتفقون بلحمه و جلده و شعره و لبنة کما یشاه فی قرصی دیار و انما کما ان یلبس لحم یمکن من الملائكة بل کان من یکن علی الصاح لکنه عد من الملائكة تعلیقا فدخل فی الخطاب و استثنی منهم استثناء متصلا لانه کان واحد محورا فیهما بهم مشارکا معهم فی التسبیح والعبادة والتفکیر و الله اعلم فقط

مسئله دوم در تفسیر آیت انما ولیکم الله الایه مرقوم شده کہ بروایت بخشش خاتم ثعلبی منفرد است حالانکہ در کتب امامیه این روایت را بحجی طویل و سعید بن جبیر و غیره از علمای اهل سنت نسبت میکنند صاحب من آنچه در تحفه اشاعریه واقع شده کہ ثعلبی بآن منفرد است منبش آلت که از جمله مفسرین محدثین است و بجزای و ردی و ابن جریر و ابن ابی حاتم و غیرهم کسی این آیت را حل بر جناب مرتضوی خاص نکرده اند و اربع تصا یعنی تصه بخشش خاتم را مخصوص عموم این آیت نساخته مگر ثعلبی و دیگران ایت را تمام داشته اند و تخصیص جناب مرتضوی نموده ازینجا روایت این تصه بعضی دیگر هم کرده اند مثل طبرانی بسند مجهول کہ جناب مرتضوی انگشتری در حالت رکوع بسا اعلی بخشیده بودند و درین آیت اشارتے باین تصه است نه آنکہ مراد از آیت منحصر در جناب مرتضویست و این تصه مخصوص عموم این آیت گردیده در کتب اهل سنت روایت حمید طویل اصلا نیست و همچنین سعید بن جبیر هم این تصه را نقلی نکرده اسے علی بن طلحه و دیگران از ابن عباس این تصه را روایت کرده اند لیکن صرف در اسناد این تصه تا بان رجالی است تفصیل این مبهم آنکہ سعید بن جبیر حمید طویل و دیگر تابعین از ان طبقه نیستند کہ خود تصنیف کتابے باتدوین تفسیر کے کرده باشند تا روایات

ایشان مضبوط باشد و صحت و سقم آن دریافت شود بلکه طریقه تدوین تفاسیر و روایات متعلقه بایات را جمع کرن
و آیت را به محل خاص فرو آوردن در طبقه مؤخر شیوع یافته مثل بخاری و ترمذی و ابن جریر و ابن ابی حاتم و
ابن مردویه و غیر جم ثعلبی نیز در همین جماعت متاخرین است بلکه متاخر تر از همه اینها پس هر گاه آنجماع متقدمین
این آیت را تخصیص بحجاب مرتضوی نکرده باشند فقط ثعلبی بان منفرد باشد البته قابل اعتماد نمی ماند هر چند
ثعلبی نیز این تفسیر را نسبت بابوزر و ابن عباس و البورافع و غیره کرده است لیکن سند او باین بزرگان
موقوف نیست پس در این تفسیر بر ثعلبی و کلبی و سدسی و اشمال اینهاست عبارت تحفه اشعشریه در مقام
اینست و این قول که نزالت فی علی بن ابی طالب در روایت قصه سائل و تصدق با انگشتری در حالت رکوع فقط
ثعلبی بآن منفرد است و محدثین اهل سنت فاطمیه ثعلبی و روایات او را بحجی نمی شمارند پس معلوم شد که ثعلبی این
تفسیر را هر چند از سابقین روایت میکند لیکن روایت او معتبر نیست و در تفسیر کبیر و جواب این آیت مرقوم است
که اکثر المفسرین علی اینها نزالت فی حق عامه المؤمنین انتهی فقط

سوال آیا کرم محمد رسول الله والذین سواهم بحسب اعراب الذین یحبونهم بعد از آن اخبار آمده است که در مع صحابه نازل شده
و بعضی از مفسرین والذین معه را در حق ابی بکر و اشاده علی الکفار را در حق عمر و چهارمین را در حق عثمان و
ترابهم رکعاً سجداً را در حق علی مرتضی رضی الله عنهم نوشته اند و این معنی بحسب اعراب شاعت بسیار دارد
چنانکه بعضی از مخالفین بدین تفسیر طعن کرده اند و مدهی و فواحش و عبد القادر بدو اونی در سخات الرشید
آیات سوره زخرف را از مواعد الذخیر و البقی للذین امنوا و علی ربهم یتوکلون تا ان ذلک من غم الامور
در حق ابی بکر صدیق با امام زین العابدین گفته این آیات بحال هر یک موافق و مناسب تر است و در اعراب
هم درست می نشیند **جواب** تفسیر آیت والذین معه اشاده علی الکفار بطریق قدح بر صفات خلفاء
اربعه از حضرت ابن عباس و مجاهد و غیره باین ترمذی شده و ازین محیب تر تفسیر است که در الذین یحییون
کیا ترا اثم و الفواحش تا ان ذلک من غم الامور از بعض تابعین منقول شده که هر هر جمله را از حضرت
صدیق تا حضرت امام زین العابدین منطبق کرده رفته اند و برین تفسیر مخالفین طعن شنید می نمایند و موافقین را
نیز حیرت رو میدهد لیکن تحقیق این تفسیر آنست که غرض این بزرگان آن نیست که هر هر کلمه مقطوع از
کلمه سابقه اشاره بیکه ازین حضرات است تا موافق عوالت فساد آن آیه بلکه این بزرگان میدانند
که مجمره این صفات بر مجموع این حضرات منطبق است اما در تطبیق صفات غالبیه هر یک را منطبق

بر حال و مقال او باید نمود و مانند آنکه شخصی بگوید هفت آسمان محل قمر و عطارد و زهره و شمس و مریخ و مشتری و زحل است و واقف این هفت از آن بفهمد که قمر در آسمان اول است و عطارد در دوم و علی بندا القیاس یا شخصی بگوید که عناصر را بر چهار حال کیفیات اربعه اند از حرارت و برودت و رطوبت و عالم فرنی طبیعی آرا و توزیع تقسیم نماید موافق معلوم خود و ظاهر است که این قسم حل کلام در عرف رائج است و خلاف قواعد لغویه نیست آری درین محل و توزیع محض دلالت لغویه الفاظ کفایت نمیکند بلك انضمام قرائن و معلومات خود و ران نیز و خلط دارد و خلاف قاعده عربیت و تنقیح لازم می آید که هر کلمه را مقطوع از کلمه آخری میساختند تا محل الفاظ قرائن بر تفسیر معانی آن میگرداند چنانچه شیعیه در تفاسیر خود میکنند و بی دلالت لغویه الفاظ را بمجر و تشبیهی و خواش نفس بر پنجتن یک و آنکه اشاعه شر حل بنمایند اینجا خود معلوم با قطع است که این همه صفات صحابه کبار است بلا شبهه و مهندا هر هفت اشاره یکس است که آن هفت درو غالب است فقیه را یکی از علماء نجافین که از تفاسیر واهییه خود چشم پوشیده زبان طعن درین تفسیر و مانند آن دراز کرده بود و تعاض گفتگو افتاده بود و گفتم که در تفاسیر شما هر قوم است که من رحمة جعل اللم اللیل والنهار لتسکونوا فیہ و لتبتغوا من فضله و لتعلموا تشکرون لغت و فشر مرتب است بارے بگویند اندر دوس عربیت چه قسم می بر آید که لتسکونوا فیہ منطبق بر لیل است و لتبتغوا من فضله منطبق بر نهار و لتعلموا تشکرون بر هر دو هر چه از استعارات لفظی یا امر دیگر درین الطباق خواست بگفت ماینه در امثال این آیات خواهیم گفت و همچنین در آیت و قالوا لن یدخل الجنة کلام دلیل لفظی توان تشخیص کرد که من کان هو و قول هو ذات و من کان فصلا ی قول فصلا و کذا در آیت و قالوا کونوا هو و اول فصلی و قطع نظر از آیات قرآن در بیت فردوسی که در میان شعر از من کمال بلاغت مرصوف است و این بیت از جمله استعاره و کمال حسن ادب و صرف است

بروز زبیر آن یل زورمند به نیش شیر و خنجر بگز و کند
برید و درید و شکست و دبت به بلان را سر و سین و پا و دست به بچه بطریق تعین شمشیر بر بدن سر و خنجر بر بدن
سینه و گرز بگستن پا و کند به بستن دست میتواند کرد تا و فنی که عقل را داخل ندهند آن عالم مبهوت شد
و غیر از سکوت جوامع نداد حال آنکه درین مثال با خصوصیت هر چیز با مناسب خود خصوصیت تحقیقی است
بمعنی بود و فیه و لای و جد فی غیره در آیات مذکوره این نوع اختصاص را کسی دعوی نمیکند بلکه جمیع صفات را در جمیع ذوات مشترک میدانیم و غلبه یک صفت را در یک ذات صحیح اشاره بآن ذات میشناسم
و ظاهر است که درین اشتراک استبعاد زیاد و ترواق میشود فقط قائل عمار بلا شبه از اهل بدر نبود

بلکہ نہ تحقیقین از اہل بیت رضوان ہم بود آری از صغار صحابہ بود و نام بود استیجاب مذکور است
 اما انصر سنا والذین امنوا بالہاک اعدائہم و ہم الکافرون فی الجحیمۃ الدنیا ولان اتفق قبل ذلک قتل و کفایت
 فی الرسل والمؤمنین کما وقع فی حق زکریا و یحیی علیہما السلام فان اللہ یقیم من بنی اسرائیل بعد قتلہا حتی قتل
 منهم سبعون الفا ذلک ان معنی نصرۃ الرجل ان یملک اعداءہ و یظہر کلمتہ ولا یبانی فیہا کونہ مقتولا او مجسوما
 او متغلبا فی بعض الاحیان کما یقال فلان الملک المنصور وان اتفق قتله او جرحہ فی معرکۃ او واقعہ فان المعبرۃ
 فی امثال ذلک بالعواقب و اختتام و اصل الدعوة و الکلمۃ المورثۃ من فی اتباعہ و شیعاہ وقد الف المولی یعقوب
 الایہ فی حق محمد و فی تفسیر ہذہ الایۃ رسالۃ و لم ار الہ الا شکل عماد وق علی الثبتین من القتل و الجرح و التکلیف
 مارتبیرہم النبی من الرسل و اختصاص الرسل بالنصرۃ و ان سائر النبیین و فیہ انہ ینقص بواقعہ احد حیث لم یقع
 النصرۃ فیہا سیدہ سلیم و انفسہم علی الاطلاق و تارة بما نقلہ من اہل العربیہ و انخریہ و یتیح ان اظہار کلمتہ فی یدل
 علی عدم الاستیجاب الزانی و انصارہ یا ل علی الاستیجاب و لیدہ مسئلۃ فقہیہ و ہی ما اذا قاتل لامرأۃ
 انت طالق فی غدا لیس الطلاق الا اذا مضی الغد بخلاف ما اذا قال انت طالق عدا اذ قع الطلاق یجوز طلوع
 یصحیح من الغد لان قولہ طالق فی غدا معناه ان الطلاق واقع علیک فی جزر من اجزاء الغد فلا یقن بوقوع
 الخلاف علیہا الا بعد مضی جمیع اجزائہ و قولہ طالق غدا معناه انک اتصفت بوقوع الطلاق علیک فی تمام
 الغد و لہ تصور ذلک الا بوقوع الطلاق علیہا فی اول جزر من اجزاء الغد و یفرق صحیح لکنہ لا یحتلج الیہ فی
 ہذہ الایۃ لما عرفت ان معنی وقوع النصرۃ ہاک الاعداء و اظہار الکلمۃ و ہذا لا ینقص فی رسول و لا نبی سواہ
 بل ان فی حیاتہ او بعد وفاتہ کما یتیح فی سورۃ الزخرف فاما نہ یمن یکب فاما منهم من یستقیمون او ترکک الذمی و
 عداہم فانما علیہم مقتدون و تارة یجمل النصرۃ فی الجحیمۃ الدنیا علی النصرۃ بالحق و البران و دون النصرۃ بالہف
 و السنان و لا یخفی بعدہ انتہی فقط

قوله تعالى وان تصبهم حسرة لیسوا لہ من عند اللہ الایۃ (التفسیر) ثم لما بین اللہ تعالی ان ما قدر اللہ
 تمام من الادل والمعاصب فهو واقع لاحالة فالغنی منہ الحذر والعفو و اشار الی ان العلاج الاصلی
 ہذہ الامراض النفسانیۃ ہو غلبۃ لیقین حتی یفسر السعی فی جلب المنافع و دفع المضار من قبل الاسباب
 لا یجات فی مجالس نورہ الا اللہ فیشیع الجبان و یسبح الخلیل و تبدل الرزائل بالفضائل و لا یطرح النظر الی
 الاسباب ولا یرى اوقع من خیر و شر الا من اللہ تعالی ومن لم یغلب علیہ نور الیقین قطعیہ فی الشک

الشبهات يفتح له باب الشكايت من الخلق فاذا اصاب حسنة من الفتح والغنية قال هذا بمحض غناي انت
 تعالى كما في غرقة بدر وان اصاب جرح وهرية قال هذا من سوء تدبير الامير حيث لا يحجر على ما هو الا صعب
 والاصح في هذه الواقعة كما وقع في غرقة احد والخراب فان المنافقين كانوا يخطون رسول الله صلى الله عليه
 وسلم في جميع غزواته اما في بدر فلخلبة العدو فلما وقع الفتح قالوا هذا من باب حسن الاتفاق والنواد. واما في احد فكانوا
 لا يدرون الخروج من المدينة بل التحصن فيها فلما وقعت الهزيمة حملوا على مخالفة النبي صلى الله عليه وآله وسلم
 للتدبير المرص عندهم واما في الاحزاب ففقدوا اتحس منابذة اليهود وقرش وجميع القبائل من بني اسد
 غطفان مرة واحدة فانهم يتجهلون ويدعوا بعضهم بعضا علينا وبجارلونا واحد فيسوق الامر علينا فلما وقع
 حمله ايضا على مثل ما تقدم وهذا كله من باب سوء السقيين والركون الى الاسباب وعدم الالتفات الى تدبير
 قاهر واصل يحول الامر الى ما يشاء بل تحت ان الخير والشر والفتح والهزيمة كل ذلك من الله تعالى وهو الغافل
 لما يشاء والناسبة الخير الى الله تعالى بالنسبة بشرى العبد كما سمعوه في كلام الانبياء فله معنى آخر صحيح ليس
 لهم به ولو انهم نظروا في الاسباب فاللاحق بالاعتبار ما لازم كل انسان منهم من علمه الحسن والقيح وسهولة
 وقالوا طيرنا بك ومن معك قال طاركم عند الله وقوله الانما طاركم عند الله ولكن الشكر لهم ليعلمون فما
 اصاب من النعم فمن الله ابتداء اذا الطاعات ولو بلغت المبالغ لا يكافي لعمدة الوجود فكيف يقضي ريادة الانعام
 وما اصاب من النعم فيقوم محاسن نفس المصاب لامن سوء تدبير الرسول على ان الرئيس ليس بالملك ولا
 ميسر فرض اليه التدبير وانما هو رسول يبلغ احكام الله تعالى في كل واقعة كلية او جزئية فان خطاه فقد خطا
 الله تعالى معاذ الله من ذلك والله هو القائم شهيد على تشيئة امر الرسول يحفظه وينصره واذا كان الامر
 كذلك فاطاعة الرسول ليس كاطاعة الملوك والامراء فانها مقيدة بالمصلحة بل اطاعة الرسول اطاعة الله
 لا ينبغي عن يعارض احكامه بالعقل المشوب بالاولام ما اصابك من حسنة فمن الله هذا هو القول الفصل في
 هذه المسئلة. نترجم ان اسبب الفاعل للخير والشر ليس الا تدبير الواحد القاهر على كل من سواه فالحجة
 بالنظر الى الغاية الكلية والشر بالنظر الى الغايات الجزئية واما الصق الاعلى فالامر هناك خير كله لا يتصور
 الشر هناك اصلا وهذا هو التوجيه الذي لسان الشرع لا يتجاوز ولا يتخطاه واما البحث عن الاسباب
 القابلة فلهذا بالشرع وان تعمق متعمق فالاقرب الى الحق الذي يترجم عنه الشرع ان يقال ان قابلية
 الخير من الاستعداد الاصل الذي هو من الفيض الذي لا يدخل بسبب العباد واختيارهم فيه وقابلية الشر

من الاستعداد واحداث النفس بالصفات المذمومة المكفرة لجهنم حتى احتاجت الى الصيقل بالرزايا والمصائب والبلياء والنواب لان قبل الرسول ولا من غيره وهو قوله صلى الله عليه وآله وسلم في حديث عائشة رضي الله عنها ما من مسلم يصيبه مصيب ولا نصب حتى الشوكة يشاكها وحتى الشسع الذي ينقطع الايدي وما يعفو الله عنه وتوبه تعالى وما اصاكم من مصيبة فيما كسبت ايديكم ويعفو عن كثير فذلك من الآيات والاحاديث والتبني على الفرق بين النسبة الى السبب الفاعلي والسبب القابلي اختار في الاولى لفظة عند الموضوع للحمزة الحسية والمعنوية وفي الثانية لفظة من الدالة على المنشأ والمبينة وعلى هذا الاشكال في اليتين فافهمه فانه من التفاسير فقط

من تفسير فتح العزيز تحت قوله تعالى في سورة المؤمنين ثم انشأ ناس بعدهم قرا آخرين اختلف القراء من المفسرين في ان المراد من هذا القرن من هم قميل قوم يهود عليه السلام لان عادة الله تعالى جارية في هذا الكتاب العزيز بتحقيق قصة نوح عليه السلام بقصة يهود عليه السلام كما مر نحو ان عشرة مرار ودان العقوبة المذكورة في هذه القصة لا يلزم عقوبة قوم يهود عليه السلام حيث قال فاخذتهم الصيحة بالحق واجيب بان المراد بالصيحة مطلق العذاب لانه من اسي جنس كان لا يخلو من صليح ونواح بشهادة قوله تعالى في سورة الحجر عقيب قوم لوط عليه السلام فاخذتهم الصيحة مشركين فجلنا عاليها سافلها وامطرنا عليهم حجارة من سجيل وقيل قوم صالح عليه السلام لان الصيحة انما اخذتهم ودون عاد وحمل الصيحة على مطلق العذاب انما يصح لو فسرت الصيحة بعد ما ينوع آخرون العذاب كما وقع في هذا التفسير في قصة لوط في الحجر واما اذا اطلقت تبيا ورسنها الصيحة الحقيقية ودون مطلق العذاب والان الوعد بنزول العذاب انما وقع في قصة صالح كما مر في سورة يهود عليه السلام من قوله تمتعوا في داركم ثلثة ايام فذلك وعد غير كذب وقال ههنا عما قيل يصح نادرين بخلاف عاد فان الريح ارسلت عليهم بغية وكانوا يظنون رحمة حتى قالوا اذ اعراض موطنا استبى اقوال المفسرين في ذلك وقد ترجع عنه هذه الفقيه القول الاخير لان حمل الصيحة على الحقيقة الاولى واقرب ولكني كنت انظر في ان عادة الله تعالى جارية بتحقيق قصة نوح بقصة يهود فلم خولفت ههنا حتى اطلع الله تعالى على سر عظيم في ذلك بيانه ان الله تعالى ذكر قبل شرح بقصص في مقام الامتنان وان لكم في الانعام الى وعليها وعلى الفلك لظلمون فذكر قصة نوح المستقلة على حمل امته في الفلك ونجاةهم بذلك عن آفة الفرق في الطوفان ثم بعد ذلك عتب بقصة صالح عليه السلام فان نافته كانت كسيفته نوح كما ملته لا فقال قومه

و اذ را هم فلما عقر و ما تلفوا على أنفسهم سبيل النجاة فكانه قال من نعم الله سبحانه ان جعل بعض الضلك حائلا لكم
 نجحكم عن سخط العدو عقابه وكذلك جعل بعض الانعام حائلا لكم نجحكم عن آتيا ن عذاب الله فلم يكن في الانبياء
 من لم يركب في البحر والبر الا نوح وصلاح فذلك اقل من ذكر قصتها و اشار الى ذلك بلفظ ثم الشفرة بتخلل من
 آخر بينهما فافهم فقط

ولا حجة ولا رطب ولا يابس در آيت بالنسبة من ورقة اخر قرارة متواترة ما كه بجر حجة و رطب و
 يابس و ادر شده مفسر من مشهورين بهمين يك توجيه نموده اند كه مرقوم فرموده بودند في الواقع بين
 توجيه معنى تسقط و جميع معطوفات خوب نى نشينه و علم الا في كتاب ميسر نيز محتاج نيكلف ميگر و مثل آن
 يجعل بدل الكل من قوله لا يعلها و كتب الله المصون في احوال الكتاب المذكور - درين باب از محاب
 كتب است اين وقت ميش فقيه حاضر نيت انشا الله تعالى استاقب اگر بدست خواهد آمد مراجعت بان
 نموده بر توجيه ديگر اگر نوشته باشد مطلع خواهد ساخت ليكن براى تفهيم معنى تسقط صاحب بحر مواج چند كلمه
 بطريق مثال سر داده ميگويد نى افند و همچ ترمى چون قطرات آب و نموداى تر و برگ درختان و نه بهنج خشكى چون
 قطعات آتش و سنگهاى كوه و بار درختان خشك شده و امثال آن انچه اذ او توجيه هذه الآية على ما تفردت
 بهون الله و حسن توفيقه ان قوله ولا حجة في ظلمات الارض ليس معطوفا على قوله من ورقة بل هو ابتداء كلام
 و هو على خلاف الجملة على الجملة و قوله حجة و رطب و يابس مجرورات بحجاء حكا على حقيقة و اللفظ دون المعنى بهما فرفعان
 حقيقة على انها اسمان لكلمة لا المشبهة بليس فالمعنى حينئذ يرجع الى معنى القرارة الغير المتواترة يعنى رفع حجة
 و رطب و يابس على هذا التوجيه يستراح من ارتكاب التكلف في اعتبار معنى السقوط في هذه المعطوفات و فى
 جعل قوله الا في كتاب ميسر بدل من استثناء الاولى و بحسن سياق انظم جدا و الحمد لله نعم تكميل ان تميز
 في هذا التوجيه لكلمة و هى انه ما الباعث على التفتن في العبارة حيث ذكر بعد سقوط الورقة لفظ العلم و بعده الا
 لفظ كتاب ميسر و انما باب ان سقوط الورقة بعد نموداى شبه المعدم بعد الوجود و اجمحة الواقعة في ظلمات الارض
 و الرطب و اليا بس هو انما في امور موجودة و العلم ثم الموجود و المعدم ثم الظلمات الكتاب ميسر فانه مختص
 بالامور الموجودة و الله الموفق للعبادة على هذا يحسن ذكر الرطب و اليا بس بعد ذكر الورقة الساكنة مع انما
 اما رطبة او يابسة و ذلك لان المراد بالرطب اليا بس الموجود و ان منها و الورقة الساكنة مشبهة بالمعدم فافهم
 في الرطب و اليا بس بل لابد من ذكر ما انفرد فقط

سن تفسیر فتح الغزیر فی سورة النساء تحت قوله تعالی کما نصبت لولدهم بناتهم
 غیر بالیذہ قوا العذاب اعلم ان سبوع النفس فی النشأة الاخری یسر فی جمیع ما یجد بها من القوی والالات
 فسبوع الطبیعة ان تقد علی ابراد الابدال فی اسرع ما یمکن وتحویلها الی مشکلة البدن فیاخذ الجلود ثم شعیر
 واللفاف ویلون اعال ششیبه بالفتح فی هذه النشأة من تبدل الجلد السیمح بالجلد الفاسد لحد حرائج ونحو فیکون انما
 والذوق اقوی مما کان فی الجلد المتخلع ویتضاعف العذاب حیثا فینا وین شیوع الطبیعة النہانیہ ما سئل کتقلب
 الاوراق ثمارا ویأخذ حکمها فی دورا البهاکطه فلو کطه من ذلک حدوث الولد فی اسرع حین فیکون الحاقق
 والولادة والرعاع والغطام فی کطحات لیسرة ذلک الحال فی الزرع ونحوه قد یشاہ فی سباع ومن فی طبیعتها
 من الانسان من سرعه البضیم وتحویل الغذاء ما یمیت العقل فی هذه الدار المخرجة الناقصة فی لظنک بالدار الآخرة
 اللنی سبوح حیوان ومن سبوع لوسم والخیال تبدل الصدر واللباس کلها اشتی حدیم صورة اولیها سانی اسرع
 ما یمکن وبالجملہ لما اراد الله تعالی ودوام التعذیب مع الاحساس الشدید للالم فلا طریق له مع المحافظة علی الاحکام
 الابان یجعل الطبیعة جویة جدا فیاخذ الزریم ونحوه قیسقہ نسا لیا ویجلب بدل الجرق من الجلد فی اسرع ما یمکن حتی
 لا یخلص انما یحق الی ماتحت الجلد من لحم وعصبه فیکون البیکل محفوظا معه ودوام العذاب وقوة الاحساس اذ یسجد
 لذی هو احساس فی البدن لیقضی قوة الاحساس بالکیفیة المنافرة ثم ان العذیب وكذا النعم بالذات والروح
 انما البدن التمساة للتعذیب والنعیم غیر ان البدن یجب ان یکون له اختصاص باروح الحافی وذلک
 ما یکون بان هو البدن الذمی وقت فیة انبنا تیه او بدنا نشأ من سبوع الروح الحافی وتما مع ودر شتر
 بقا البدن فذلک فی البدن الذمی هو البدن الحقیق اعنی المستانی بذال البدن الذمی هو من باب السبر
 الاشکال ومن اشکل علیه الامر فی هذا وقال کیف یعذب الجلود اللنی لم یعین مکان الجلود العاصیة
 من قهر سمع ما فی الامم ثبت المتواترة من ان فرس الکافر من کلک مثل احمد وان ما بین لحمه وجلده مسیرة
 لذال غیر ذلک فذا یدخل فی تلک الاجزاء کیف یعذب مع عدم عیادہ الییس بذالک ان یؤخذ الی
 قد سرق فی حاله البه الی یفقط یدیه بحالہ السمن غیبت لیه غمہ ثم نه انما یس وذلک من هذا المسکین
 من الانسان الامیکله ولم ینکشف علیه ما للتعذیب والنعیم ثم انما یس سمر اخر النصف یسب الاشارة
 لیه اجمالا فتقول الجلد من اعضا الانسان هو ظاهر المشتغل علی جمعة وکانه اخبر جمیع الذیح من بین
 ثلثة وحوالک کحال الانسان من عین جمیع المتوفات فی ارضه فظهر عام جمیع الاسماء والصفات وذلک لان

كل عضو من الاعضاء مظهر للحجة من جهات الروح المنجة فيه كالعين والراس فاذا اريد تعذيب الروح
تعذيباً جسيماً لم يكن سبيل ايسر واقوم من ان يسلط المحرق على هذا العضو الذي هو آخر خلافت الروح منقطع
فيوضه فتهبى تدبيره وجامع جهاته فكانه مسلط على الروح بلا واسطة وغير الجلد من الاعضاء اما شغل غير طاهر
كالروح الجواني والدم واما ظاهر غير مشغل كالكثير من الاعضاء والجلد هو المختص من بين سائر الجاهات الخمسة
المفهم وايضا امر التعذيب مبناه على الادراك والاحساس بالكييفية المنافرة والجلد اقوى في هذا الجاهات
بل قد تقرر في علم الطب انه الحساس وجميع الاعضاء انما يحس بواسطة اشتغال الجلد عليها لانه الاحمال
للاعصاب الحس والنداء لم فقط

ايضاً منها من صورة الصفات من باب اسرار القصص تحت قوله ولقد سبقتم كلمتنا العبادنا المسلمين
انهم لهم المنصورون ان قلت قد ثبت بالتواتر في كتب السيرة ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم قد نهم يوم احد
حتى قتل حمزة عمه صلى الله عليه وآله وسلم وكثير من اصحابه الكبار وجرح وجب وكسرت رايضته وتمت البيضة على راسه
وشج وجهه حتى سال الدم وكذا كمنق عليه واقعة اخذ في حتى بلغت القلوب الحناجر وزلزلوا زلا الشديدة فكيف
وجه تطبيق هذه الوقائع المتواترة بقوله عليه الصلاة والسلام نصرت يا احب وتوله توبه حيث شئت فانك منصور
اقول السفي ذلك ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم قد كانت فيه خالق سخته ورفوم مستكنة دل ما ظاهر فيه
رفيق النبوة والرسالة وكانت رفيق الملك والسلطنة فيه مستكنة مخفية يحجبها اناس من قومه جبلوا على حب الدنيا
وطلب الرياسة ومن لوازم هذا الحب والطلب انكار الرسالة في اول الامر والقيام بالمعارضة والمثابرة
فلوقته ادكبو في الوقائع والايام لم يبق حامل الرياسة والملك والسلطنة في قومه وهذا كان ابو سفيان
وبعض المشركين فانهم ما زالوا في الرياسة والسلطنة وكانوا من بني عبيد بنات حد رسول الله صلى الله عليه وسلم
فعلمتهم غلبته صلى الله عليه وآله وسلم من باب غلبته لبعض لطائف الشخص على بعض لطائفه وليت من باب
غلبته مخالف فان كل من كان في واقعة احد واخذ من الاحيان فله دخل عظيم في تشيئة الامور المتعلقة
بخلافة الرسول وملكه وسلطته اما ابو سفيان فاتياه محوية ويزيد فتح الشام وغلب بلاد ما في انحراموية الروم
وفتح وضبط ما عكرته بن ابي جهل فهو الذي بذل في جهاد فارس والروم جهده واستقصى كده واما خالد بن الوليد
فهو سيف رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم وامير الامراء على جنوده والمبعوث على سرايا من قبله يدل
على ذلك ان من عاين قومه الى ان مات عليه ولم يتصرف بالاسلام ولم يكن له اثر محمود في الجاه

والفتح مزال منكبا مقهور حتى مضى بسبيل كابل جبل وامية بن خلف وغيرهما واما قتل حمزة رضي الله عنه
فهو مثال لما وقع من قبل بنى امية على بنى هاشم بعد وفاة رسول الله صلى الله عليه وسلم ومع ذلك فهو بنى
على كلمة المجازاة الديونية التي قررها الشيخ الاكبر في الفتوحات وحمل امرها مخالفا للمجازاة الدينية في كثير من الكلام
وذلك ان حمزة لما شرب الخمر قتل فعل ما قضي على رضي الله عنه الثمين اخذ بها بجهان بنت رسول الله صلى الله
عليه وآله وسلم وامر بعينها فيقير غايطهما واخذ من اكبادهما ففعل به ما فعل هو في تلك النوق ولكن وقع ذلك
في فوات الله تعالى ومرضاته فاستحق بذلك الاجرام الجليل والقتار الجليل وبذا شان المجازات الدينية فانها
نفس مع توجبه الرضى والرحمة ورفع الدرجات واستحقاق الثمرات بخلاف المجازات الاخرية فانها بعد ذلك
في كل ما ذكرنا فافهم هذا الاسرار ولانها عند غير اهلها من ههنا يتضح لك سر غلبة بنى امية على الملك
والسلطنة بعد انقضاء مدة خلافة النبوة وكيف بقى فيهم هذا الامر مع ظلمهم وعبد عاتهم وسفصل لك تفصيلا
الايقاني تفسير سورة الزخرف ان الله تعالى وباجملة كل من كان له غلبة على رسول الله صلى الله عليه
وآله وسلم في هذه الوقائع فهو كان من جنده وعسكره وحامل ملكه وسلطنته ولكن لم يدخل بعد في الاسلام لم
يلقب بالنبوة والرسالة حتى اذا جارت دورة الكمال وجمعت النبوة مع الملك والسلطنة وذلك بعد صلح
الحديبية دخل هو لارنى في نه وصاروا بحسب اعتقاد الناس ايضا من ناصروه ومحبيه وبذلك اجدتهم في ترويج
ملته فعندنا توسيع مملكته وسلطنته تصعلا ولما كان المستقدمون والمناخرون سوار عليه تعالى كما قال لقد
علنا المستقدمين منكم ولقد علنا المتأخرين منكم لم يغضب هو لارنى معارضتهم ومقارعتهم مع الرسول
كما عذّب غيرهم لانهم كانوا في الحقيقة جنده واعوانه ونصروا الملك وسلطانه والله تعالى علم وعلمه اتم وحكمه فقط
من تفسير فتح العزيز تحت قوله تعالى ربنا اتنا في الدنيا خسفان قلت ما السر في ان الادعية
الواردة في الكتاب العزيز كلها مصدرة لقوله ربنا الانادرا مثل قوله قل اللهم لك الملك وقالوا اللهم ان
مكان هذا هو الحق من عندك وقوله قل عيسى بن مريم اللهم ربنا وذلك فيما هو حكايته عن بعض العباد
وتعليم البعض والافتقار الطبع في صيغة الدعاء الوارد فيه هو النداء ربنا لا غير كما لا يخفى على من تتبع
وعكس ذلك في الادعية الماثورة في الاحاديث النبوية فانها كلها مصدرة بالهم الانادرا كما لا يخفى ايضا
على من تتبع قلت السرفية ان المقصود بالنداء باى اسم كان هو الاسم الالهى الذى يفتى اليه معرفة
الداعي وهو رب من بين الاسماء الالهية فالداعي اذا دعا الله باسم فهو في الحقيقة يناديه بذلك الاسم

الذي ينهي اليه معرفة كما قيل ان المريض اذا قال يا بعد شفتي فهو في الحقيقة يقول يا شفتي لم يسكن
 اذا قال يا بعد اذ رقتي فهو في الحقيقة يقول يا رزاق ارزقني الى غير ذلك ولما كان داب كل نبى وولى وعارف
 ومحتاج مختلفا اختلافا كثيرا لاجرم اختاره الله سبحانه في حكايته ادعية لعباده وتعليمهم اسما ليكون عنوانا لذلك المعنى
 اعنى ربنا بخلاف رسول صلى الله عليه وآله وسلم فانه لا يل كمال معرفة وتجره في سيرة الاسماء الا له وانتهاجهم
 الى الاسم الجامع بجميع الصفات المنظومة على جميع المشيرون والاعتبارات لا ينادى الله الا باسم الله تعالى
 على الحقيقة الجامعة لجميع الاسماء والصفات فلا جرم تصد كل دعا يصدر منه لنفسه او لغيره لاسمته بذلك الاسم
 لا اندراج معرفة العرفاء كلهم في ذلك الاسم ومن ههنا يتضح السر في قوله قل اللهم مالك الملك لله عار
 هذا العارف الاكمل الذي انتهت معرفة الى اقصى النهايات وكذا يظهر سر الجمع بين اللهم وربنا في دعاء موسى
 عليه السلام لانزال المائدة فانه قال اللهم بالنظر الى معرفة التامة وقال ربنا بالنظر الى معرفة الاحكامين الذين
 طلبوا منه نزول المائدة ولم يكن عرفاتهم تاما والا لماسا لوالانزال المائدة ولما قول الكفار اللهم ان كان يظهر
 من عندك فكان جلا منهم حقيقة الامر وخاتمة السر ولذا حكى عنهم ذلك تهكما بهم ويستنهرفان الكفار جمعوا بحد
 الدعاء بذلك الاسم المغمضين الامر من متضادين اعنى طلب الفعل والترك معا لان مقتضى هذا الاسم الجامع
 بين الحق والباطل ما دام المانع عن ذلك موجودا ولذا اقال في السياق وما كان الله ليعذبهم وانت فهم
 فانهم فانه سر ديق فقط

سؤال قال صاحب الدراك تحت قوله تعالى وانا انشأ الله ليهتدون في الحديث ولولم يستثنوا الى نصيب
 لهم آخر الا بما يجديت دلالت يمكنه با ذكر استثناء نجاح بمبراد لازم است حضرت موسى باخضر عليها السلام
 استجده في انشاء الله من الصابرين گفت وصبر نتوانست جوابي حضرت که صاحب مدارك تحت آية انما انشأنا
 ليهتدون آدوده صحيح است واعتراض که بخاطر سامی رسیده جوابش آنست که حضرت موسی علیه السلام استثناء
 در مقابل علم خود که نمونه علم لدنی بود و ادب تاکید فرموده که انک لمن استطيع سمی صبر در جواب ان معنی انشأنا
 و مخالف انقیاد استجده فی انشاء الله من الصابرين فرمودند ازین جهت که در تقابل استاد و معلم خود استثناء
 نموده و ثمره آن مترتب نشد و برکت آن که نجاح است میسر نیاید و حاصل آنکه استثناء در کلام حضرت موسی
 ابتدا واقع نشده تا موجب انزاع شود بلکه در در کلام مود که حضرت باخضر علیه السلام فرموده اند باین جهت منحرکت
 مود و نشده و نیز میتوان گفت که درین واقع حق تعالی را بر در شش دو کلام که از دو پیغمبر وارد شده منظور افتاد

[illegible]

من الكتب ان صلى الله تعالى عليه وآله وسلم لما خیر عائشة قال لها ولا عليك ان لا تعجلي حتى تستامري البوك
 وفي صحيح مسلم حتى تستامري البوك وفي مسند احمد عن جابر تعرضه على البوك الى بكاء وامر بان يثوبه ان لم يدان فوفيت في سنة
 السادسة من الهجرة او الخامسة كما هو مذکور في الاستيعاب وغيره من كتب الصحابة فيلزم تقدم قصته التخييرية على وفاتها
 واجاب عنه القسطلاني بانكار وفاتها في السادسة وقال تحت قوله حتى تستامري البوك وجهين رد على من نعم ان
 ام رومان مات سنة ست من الهجرة فان التخيير كان في سنة تسع انتهى ولا يخفى على امثالكم من جهالة العلماء
 ان هذا رد وليس ادلى من العكس فان وفات ام رومان في السادسة مالم ينقل خلافه بل نقل عن الواقدي انه قال
 لو خاتمتها قبل السادسة لويد كون التخيير في الخامسة باحكام النفاس ايضا في تفسيره حيث قال لما نزل الله تعالى
 رسول صلى الله تعالى عليه وآله وسلم فتح عليه قرظية والنضير ظن ان اوجابه شخص نفاليس اليهود وذو خاتمة ففقدان
 حوله فظن ان رسول الله بنات كسرى وعصر في الحلى والحلل ونحن على ما تراه من الفاتحة والضيق الى آخر القصة وهذا
 الوجه اوضح الوجه بالنظم القرآني حيث ذكر هذا التخيير عقيب ذكر فتح قرظية بقوله وادرككم اضعفهم وديارهم واموالهم وباجلته
 امثال هذه الاشكالات في تاريخ الوقائع كثيرة صعبة كما يظهر بعد تتبع كتب السير وما ذكره عن مجوه الجميع اكثر ما
 غير قوية ولقد وصاحب سيرة الشامية حيث بذل الجهد في تطبيق المختلفات احسن بذل ولم يتنازل عن الروايات
 كلها لكن ذلك الكتاب لا يحضر في الآن من هذا المقام فان التفتي حضوره في بلدكم عليه ارجح في هذا المقام فانه يشفي
 احوال ويروي الغليل واما حديث سقوطه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم عن الفرس فلا اشكال فيه لاحتمال تعدد
 السقوط فيكون مرة في خامس الهجرة ومرة مع اليلاء والى ما علم ثم ان ههنا قصة اخرى شبيهة بقصة اليلاء
 وهي ما رواه ابن عباس انه سأل امير المؤمنين عمر الفاروق رضي الله تعالى عنه عن رجوعه من الحج عن امرأتين
 اللتين نظا بهما على رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وهي بطولها مذكورة في الصحيحين وغيرهما وفيه بان
 رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جمر نساره وفي رواية اخرزل وجلس في مشرب واشتهزن الناس
 انه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم طلق نساره حتى جابر عثر واستاذن على النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
 من مشرب الى آخر القصة ولا شبهة في وقوعها في التاسعة اذ وقع في اولها انكنا نختف لمكان من موكب غسان
 ذكر ان انه يريد ان يسير اليها ففقدت صدفها منه فاذا صاحبي الاضمار يدق الباب فقال حدث
 ليوم غلظتم فقلت جابر النساء فقال لابل الله من ذلك الى آخر القصة ولا شبهة ان خوف الغساني كان
 في التاسعة لا قبلها لكن لم يذكر في الصحاح ان هذا الجوان كان اليلاء وآية التخيير نزلت بعده الا ما وقع

فی سند عبد بن حمید و صحیح مسلم و تفسیر ابن مردودیه فی آخرہ القصۃ فقلت لہا رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ
 وآلہ وسلم انما كنت فی العرۃ تسعاً و عشرين فقال یا رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ان اشہد قد یکون تسعاً و عشرين
 انتہی فان لم یکمن و ہم من بعض الرواۃ فهو الایام آخر علی ہذا لیکن الجمع بان الایام السابق القارن السقوط عن
 الفرس وقع فی خاص الهجرة فی حیوة ام رومان قبل تزوج مہینہ و ثلثہ و ام حبیبہ وجویرۃ و ہوالذی نزل بعدہ التخبیر
 و کان سبب ذلک الایام طلب المال والدنیام من الازواج و ہذا الایام کان متاخراً عن وفات ام رومان
 بعد اجتماع القسم من النسوة غیر مقارن السقوط عن الفرس و لعل النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم تلا آیت
 التخبیر بعد ذلک الایام ایضاً تاکیداً لقریر السابق فظن ان التخبیر وقع سنۃ تسع بل الذی یظهر من تتبع الروایا
 ان النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کان اذا تزوج امرۃ جدیدۃ او اجتمع عنہ تلام علیہا او علیہن آیت التخبیر
 تبلیغاً للجدیدۃ ذاکلک اللقیات و ہہذا سبب الاشکال بین ما فی الصحاح من طریق ابن شہاب عن عروۃ
 بن الزبیر عن عائشۃ ان ازواج النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم تابعن عائشۃ فی اختیار النبی صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم ام تحتم الدنیامنہن احد و بین ما رواہ ابن اسحاق ان فاطمۃ بنت الضحاک بن سفیان الکلابی
 التی تزوجہا رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فی سنۃ ثمان اختارت الہ بنا فذہبت عقلہا و كانت
 بتلفظ البعۃ تقول انا الشقیۃ و کذا رواہ ابن سعد عن عمر بن سعید عن اسیہ عن جہدہ الا انہ قال غیر العامریۃ اختارت قوہا و كانت
 بعد لقول انا الشقیۃ انتہی ہذا مایسر لی فی ہذا الوقت مع انتشار الحواس و اختلال الخفۃ و الادراک و لقد لقی خباباً
 فی زواہا المقام الخفی علی امثالکم من العلماء الاعلام سلمکم اللہ و الباقم و السلام اولاد آخرہ فقط

و رأیت ہوالذی خلق السموات و الارض فی ستۃ ایام ایام مذکور خلق آدم بعد العصر نیت تا اشکال شد
 و محتاج بحمل ایام براہم المدگرد و لکہ مراد ایام در انجا و فعات اندامی فی ستۃ و فعات چنانچہ تفصیل آن
 فعات در سورۃ سجۃ مذکور است و در تفسیر فتح الغریب شرح آن بوجہ ستونی مذکور شد چون اینوقت حواس
 رست نبود نقل از مسودہ آن ممکن نشدہ و در حدیث خلق التریۃ یوم السبت الی آخرہ مذکور خلق ابن اشیاست
 کہ و دین ایام واقع شدہ بعد از خلق السموات و الارض بزمان بسیار و سبت را کہ زمان فراغ واحد را کہ زمان
 ابتدا خلق فرمودہ اند و خلق السموات و الارض است نہ در خلق امورارضیہ و معنی تربت درین حدیث مراد
 ارض نیست بلکہ زادن قدح اراض است براسی زراعت و نبات و افروض ایقذر تا کام رض ابدت و از ان خلق ارض مت و بین
 حدیث ہر چند صحیح مسلم واقع است اما ذہبی گفتہ است کہ فی النفس منہ شیء ذہبی و بعضی تصانیف خود گفتہ است کہ در صحیحین ہمگی دو حدیث

مرافق خلیجان بیک نزد صحیح مسلم بن حدیث و در صحیح بخاری کنت سمع الذی سمیع بنی و بصره الذی بصر بنی -
 من تفسیر فتح الغزیر قوله تعالی انما المشرکون نجس و اختلف فی هذه النجاسة التي دلت علیہ الایة فی حق
 المشرک فقول البهادی من ایہ الزیدیة ان اعیانہم نجسة کالکلاب و اختلفوا فی استدلالہما اخرجہ ابو الشیخ
 و ابن مردويه عن ابن عباس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من صام مشرکاً فلیتوضأ و لیغسل کفیه
 و بما اخرج ابن مردويه عن ہشام بن عروة عن ابیہ عن جده قال استقبل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 جبریل علیہ السلام فتوا لہ یدہ فابی ان یتبادل فقال یا جبریل ما منک ان تاخذ بیدی قال انک اخذت بید
 یہودی فکرمیت ان میس یدی ید اقد مسہا ید کافر فہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ما فتوضأ فتناولہ یدہ
 فتناولہا فی ہذا الاستدلال نظر ظاہر فان وجوب الوضوء من مس الاعیان النجسة لم یرو فی الشرع و اما وجوب
 غسل موضع الاصابة فقط فلو کان المشرک نجس العین لم یمرن فی مسہ بالوضوء بل ہی نجاسة اخرى و سبانی
 تحقیقہما النشار اللہ تعالی و اما تسکینہ لبقولہ فلا یقرؤا المسجد الحرام فواہی جدا اذ لو کان ہذا النہی لنجاسة عنہم لخصم
 بالمسجد الحرام و ہو ظاہر علی انه وقع فی مسند عبد الزقاق و فی تفسیر ابن جریر و ابن المنذر و ابن مردويه و ابن ابی عامر
 و ابی الشیخ عن قتادة فی مسند احمد عن جابر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لا یدخل المسجد الحرام مشرک
 بعد عامی ہذا اذ اہل العہد و خدمک فلو کان النجاسة الشکر نفسہ لم یکن لاستثنائہ اہل العہد و الممالیک
 و جہ لذلك اتفق الفقہاء الاربعة علی طہارة ابدانہم و احتیجا علی ذلك بالنقل و العقل اما النقل فلان قد شاع
 و استفاض من لدن قرن الصحابة الی یومنا ہذا الشرب من اواني الشرکین و الشرب من ایدیہم فہم
 شرب حذیقة بن الیمان فی المدائن من ید و بقال کان ہناک و کذا توخا عمر من بیت نصرانیة الی
 غیر ذلك و ایضا کانوا یلبسون الثیاب المجلوبة من الہند و السند و الحبش و البربر و موجوس فارس
 و خراسان من غیر تکمیر و تینا و لون المالیات المجلوبة بایدیہم کالغسل و لیس من فلو کان ابدانہم نجسة لما
 فلو اذک و خصوصاً اہل الکتاب من الیہود و النصاری فان نکاح نساءہم حلال بالاجماع و ہو دلیل ظاہر
 علی طہارة ابدانہم و ما یسل من عرقہم و اما العقل فلان ابدانہم لو کان نجس العین لما تبدلت بسبب الاسلام
 فان الاسلام لا یؤثر فی ابدانہم بل فی ازواجہم فقط و عندی فنیة تحت لان انقلاب الحقیقة مظهر بالاجماع
 کما قالوا فی احبار الملتی فی المملکة و غیرہ من الصور نقول لما سلم الکافر و اختلف احکامہ فی کونہ معصوم
 الدم و کونہ اہل للشہادة و الکفارة و الولاية و غیرہ لا یفقد تبدلت حقیقۃ حکما و ان لم یتبدل حقیقۃ کالطبی

اذا بلغ والعبد اذا اعتق فلا بعد في ان يعد هذا القيد القلابة حقيقة ويحكم بطهارة بدنه بعد الحكم بنجاسته وقولهم ان الاسلام لا يؤثر في ابدانهم بل في ازواجهم فقط قلنا ان اردتم ان الاسلام لا يؤثر في ابدانهم بالذات فسلم ولا يضركم لاننا لا نقول بالاثار الذاتية ولا يحتاج اليه في انقلاب صفته النجاسة الى الطهارة وان اردتم انه لا يؤثر مطلقا ولو بالعرض فمسموح منه المنع امر من صيرورته بعد الاسلام معصوم الدم وانما هو من احكام البدن فلهذا هذا وذلك لان الروح مع البدن متمزج متمزج اقويا ليسرى به احكام احوالها الى الآخر فاذا ظهرت الروح بالذات طهر مع البدن بالعرض وتحقيق المقام ان النجاسة المتعبرة في الشرع على طبقات شتى ولكل طبقة حكم خاص بها فالطبقة الاولى النجاسة الجسمية وينقسم الى ثلاثة اقسام لانها اما ان يدرك بالوهم فقط ولا يسا عدنا في ادراكها العقل بل يكذب ويخالف مثل الخاطا والبراق والاداء في المعدة للبول والبراز قبل ان تطلع بهما وبعد تطهيرها بالفضل فهذا القسم يسمى بالمتقدرات فلا يسمى بالنجاسات والحجب عنها منقطع لا تطهر وهذا هو الفرق بين النظيف والتطهير وقد اعتبرنا الشرع في كنس المساجد ووضع الصلوة فاعده في البراق في المسجد والنهي عن الصلوة في موطن الابل والحمام وغير ذلك واما ان يدرك بالوهم والعقل معا وهي النجاسات الحقيقية كالبول والبراز والدم المسفوح فضلات الحيوانات وغير ذلك واعتبرنا الشرع ايضا فاجب غسلها عند ارادة الصلوة وحرم تلويث البدن والنياب بها بلا ضرورة لمجة واما ان يدرك بالعقل فقط ولا يساعده الوهم في ادراكها وهذا القسم على ضرب مختلف فمنه ما يدرك العقل بعد التنوير بالشرع وهي النجاسات الحكمية كالحرث والنجاسة والحيض والنفاس فان نجاسة البدن كله بخروج الحرة والمنى او دم الحيض والنفاس مما لا يدركه الوهم لكن العقل بعد تنويره بنور الشرع يدرك ذلك كالوجدانيات وما ذمى بها كما يتاذى من النجاسات الحقيقية بل اشده ومنه ما لا يدركه العقل الا بعد مخاطلة الملائكة ومصاحبتهم كنجاسة الكذب والغيبة والنميمة وبعض الاخلاق الفاسدة الكائنة في جوار النفس وقد ورد في الحديث الصحيح انه اذا كذب العبد يتباعه الملك ميله من متن ما جاز به كنجاسته انحر والسكرات المطينة ونجاسته وراهم الربا ونجاسته الزناة والزواني وهذا القسم بالحقيقة من الطبقة الثانية عني النجاسة الروعانية لكن لما اثيرت في الاسمال والاخلاص التي تزول بالادمان ظهر اثره في البدن عند التعلق والمصاحبة بالملائكة ولذلك اجتنب رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم عن اكل القدر الذي فيه البقولات وقال لصاحبه كل فاني اناهي من لاسماحي والطبقة الثالثة النجاسة الروحية التي لا يظهر اثرها على البدن بوجه ما وهي نجاسته الاعتقاد الباطل واشده انواعه الشرك فبذلك نجاسته لا يدركها العقل بوجه من الوجوه

ولما اختلف طبقات النجاسة كان لكل منها حكم خاص بها، بالاطبقة الاولى فوجب على الخاص والعام الاجتناب عنها في كل المواضع في كل الاوقات الا عند الضرورة كصاحب الرعاف الدائم من في عناءه بالاطبقة الثانية فوجب الاجتناب عنها للخصوص الا ذكيا رزوي الشرف منهم كمرسته مال الصدقة على بنی هاشم ودون غیرهم وخطا طه الفساد في حال الصوم والغيبة والاذب ايضا في تلك الحال وفي حال الطهارة واما الطبقة الثالثة فلم يجب الاجتناب عنها على احد وانما ظهر اثرها في المسجد الحرام الذي هو قبلة الصلوة والموضع المختص بالله تعالى وقد قاس مالك ح سائر المساجد على المسجد الحرام في هذا الباب فمنع من ادخال المشرك فيها ايضا لكن الجمهور فروا بين سائر المساجد والمسجد الحرام لان سائر المساجد كالحليفة والنظر له وهو الاصل في كونه قبلة منخفضة بالله تعالى فلم يترتب له غير من المساجد وان شئت زيادة توفيق لهذا المقام اعلم ان الارض كلها لله ولهذا المعنى قال الشارع جعلت لي الارض مسجد او ظهر اقايا رجل من امتي ادرسته الصلوة فليصل ولكن دعوى الملاك فيها اوجب شبهة في كونها لله فوجب اقرار حصته من الارض شائعة لمساكين بنی لعبادة فقط وهي المساجد فصارت تلك المواضع منخفضة بالله تعالى بتخصيص بالكلية لا بتخصيص الله تعالى والمسجد الحرام وكذا المسجد الاقصى اختصاصها بالله تعالى بتخصيصه تعالى لتلك الموضعين فها اشرف البقاع النسوبة الى الله تعالى مطلقا وتمثل مثالا لذلك فنقول السلطان المستولى على اقليم من اقاليم كل ذلك الاقليم له ونسبة جميع البقاع اليه على السوية ثم ان بعض البقاع خصصت بالنسبة اليه كواضع جلوس احكام من كل قصبة وقريته فبهذه حال المساجد العامة وبعض البقاع خصصه السلطان بنفسه لاجل نفسه كالحلقة التي هي دار الخليفة وهي قبلة المتوجهين اليه فهذا حال المسجد الحرام ولذا لك حبل باحواله حرافا ايضا وفيه صيد لا يقتل فيه عدو ولا يذل فيه الا تبرك الزينة والتطليب وغير ذلك من محظورات الاحرام وقد جرت عادة السلاطين بانه اذا اذنوب واحد من عبيتهم ذنبا عقيب عليه فاذا اذنوب ذنبا شديدا لا يقاس منه غيره ومن الذنوب منع من الدخول في حرم السلطان فكذلك المشرك لما نجس بعبادة غيره لمع من منع من دخول بنية الحرم المختص به وليس جميع المساجد كسجد الحرام في هذا الباب والله اعلم بالصواب انتهى فقط

ف در آيت نختصره يوم القيامة اعمى توجيه اقوى هيمن است که مراد کوری ظاهر است اما آن کوری ظاهر شیخ و مثال کوری باطن خواهد بود که در دنیا داشت چون عالم آخرت شیخ معانی و تصور حقائق است بصورت مناسب و شجاع مشکله معنی عمی که در دنیا بود بصورت عمی در آن روز بروز خواهند نمود و چون

خود را که خواهند دریافت خواهند پرسید که کم حشر تنی اعمی ای فی الظاهر مع انی کنت بصیرا بالبصر الظاهر
والقاعدة ان الاعادة تكون علی وفق البدایة فیقال لا کانت بصیرا قط بحسب الباطن بل کنت كذلك اعمی
القلب عن آیاتنا فظهر اعمی الباطنی منك بصورة اعمی الظاهری لان هذه النشارة نشأت ظهور الامور الباطنة
بالصور الظاهرة واکرمی را بر حیرت بصیرت حمل کرده شود سیاق مخالف می نماید زیرا که وقت کنت بصیرا باطنی
وکنز لک آنک ایاتنا نفسیتها رکنه لک الیوم تنسی نیز دلالت میکند بر آنکه آنکس در دنیا باطل یا متجاهل بود
پس اگر در آخرت نیز همان قسم تا بل بر خیزد وجه مجازات چه باشد و بر وی چه ضرر مترتب شود و سیاق این
لفظ نیز دلالت میکند که این حالت او در مقام مجازات بر اعراض از ذکر الله و خواهد دادیم بر آنکه چون اعمی
را بر عی ظاهر حمل نمودیم آیات دیگر مخالف می افتد که اسمع بهم والبصر یوم یا تو نسا لکن الظالمون الیوم فی ضلال
مبین و مانند آنست اگر چه مطابق آیات بسیار میشود مثل و خشر بهم یوم القیامة علی وجوههم عیا و کبما و صما و لهذا
قیل لابن عباس رضی الله عنه الیس قال الله تعالی و اسی المجرمون النار و قال سمو الیها انیظروا فیها و قال
و عوا بها لک بشور انک لیکف یکون عیا و کبما و صما فاجاب رضی الله عنه بانهم لایرون ما یرسمهم ولا ینطقون
بجھة ولا یسمعون ما یلزم مسامعهم و تحقیق جواب ازین تعارض آنست که در ابتدا از حشر صورت مثالیة تعامی
و تصایم ایشان از دلایل حق و سکوت ایشان از بیان حق بصورت کوری و کرمی و گنگی ظهور خواهد نمود
و من بعد که محض تجلی قهر الهی خواهند ایستاد و کشف عطا بکلی خواهد شد بنابراین تجلی حواس ایشان
قوت تمام پیدا خواهند کرد و دلایل تجلی هو الشار الیه بقوله تعالی یوم یقوم الناس لرب العالمین و بقوله
واشرفت الارض بنور ربها و وضع الكتاب و حی بالنیین و اشد شهدا و فی لفظ الایتنین ایشعر لهذا
الطریق من الجمع حیث قیل خشره اعمی و یخشر بهم یوم القیمة علی وجوههم عیا و کبما و صما و قال اسمع بهم
و البصر یوم یا تو نسا و وقت حضور التجلی القهری والله اعلم فقط

سوال جمهور مفسرین در کرمه جلنا فریتهم الباقین ذکر کرده اند که تمام آدمیان روس زمین و طوفان
غرق شدند و کسانیکه با نوح علیه السلام در کشتی نجات یافتند از انان عقب ماندند و از سیه پس نوح علیه السلام
و لهذا نوح را آدم ثانی گویند چون سنت الله تعالی بران جاریست که بچکس را پیش از بعث رسول
و اتمام حجت عذاب کند ازینجا لازم می آید عموم بعثت نوح بر تمام خلق و از انرا خصایص خاتم النبیین شمرده
اند علیه و علیهم الصلوة والسلام و صاحب مواهب لدنیة ازان حجابا واده و صاحب تفسیر مظہری بعد نقل

کلام چہرہ گفتہ کہ گمان آنست کہ طوفان خاص بقوم نوح باشد نہ بر سائر ارض و لام و رد لا ندر علی الارض
من الکافرین و یار ابرامی عہد باشد تا لازم نیاید عموم نبشت نوح علیہ السلام گفتہ کہ قصہ درایت و جملتا ذریعہ
ہم الباقین اضافی است یعنی الباقین من قومہ جواب تخصیص الطوفان بقوم نوح دون سائر الارض
لم یقل بہ احد من السلف و الخلف ولا عبرۃ با کاذب الیہود و حتی ان بعثہ نوح علیہ السلام کانت عامۃ
بجميع اهل الارض و بلغت دعوتہ الی کلہم فی مدۃ الف سنۃ الاخسین ما فاخرتہم الحجۃ و صرح تعذیرہم فی
سنۃ اللہ لجميع اهل الارض کا نوا قومہ علیہ السلام لکن فی ذلک الزمان خاصۃ دون باعد و بعثہ نبینا
علیہ السلام عامۃ لجميع اهل الارض فی کل عصر و زمان الی قیام الساعۃ و لہذا وضع الفرق بین الدعوتین
عموماً و خصوصاً و امتاز لقبہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بالعموم المطلق فقط

سوال قولہ تعالیٰ و یقفہ بسکون قاف بیضای سکون قاف را مثل برمشاہت آن کہتف و فخذہ کردہ
و قیاس ذن فعل بر وزن اسم مستبعد است جواب اما قولہ تعالیٰ و یقفہ بسکون القاف فمبنی علی
تشبیہ القفۃ الذی ہو جزء الکلمۃ بفخذہ لا مجموع الفعل بالاسم و ہذا التشبیہ انما اثر فی تسہیل القراءة و التلفظ
لا فی تحلیل جوبہ حکمتہ و لا باس بقیاس الفعل علی الاسم فی امر یعود الی التلفظ و القراءة فان عسر الاداء مشترک
بینہما و حصول التخفیف و التکسین فیہما سواء و عند اشتراک العلۃ یجب اشتراک الاثر و لا یمتنع وجود الفارق من
نحو الاسمیۃ و الفعلیۃ مثلاً و ذلک الفارق یرجع الی معنی الکلمۃ و توابعہ و انباء ما لے التلفظ و القراءة و اللعلم
قولہ تعالیٰ و یدعی القرنی اعلم انہ تعالیٰ ذکر فی البقرۃ دوسی القرنی یدون الباء و فی النساء بذی القرنی
بالباء و لا بد لتغیر الاسلوب من نکتہ و الذی ظہر لی بعد التعمق ان آیات النساء من اولہا الی ہہنا مسبوقہ
لذکر الاقارب و احکامہ من الموارث و الوصایا و الصلوۃ و کل ذلک امر مطلوب و التکید فیہ مناسب و یحسن
بمخلاف آیۃ البقرۃ فانہا حکایۃ عما مضی من اخذ بثنای بنی اسرائیل لم یطلب فیہا شیء من احد فلم تکن محلاً
للتکید فقط **قولہ تعالیٰ** فامسحوا بوجہکم و ایدیکم قد وقع فی سورۃ المائدۃ فامسحوا بوجہکم و ایدیکم منہ و التکثیر
فی الحذف و الزیادۃ ان المائدۃ تقدم فیہا تفصیل الوضوء و تفصیل واجباتہ قصداً و بالذات فناسب ذکر
واجبات الیتیم بالاستیعاب فزید منہ اشعار بان اتصال بعضہ بالبدن شرط و ہذا الایہ جاریۃ بتجانی
الوارد بین قرآن الصلوۃ مع شغل الذہن و ما یدکر تبعا لا یكون محلاً للتفصیل فقط **قولہ تعالیٰ** من یشک
بالدفعۃ افترسۃ انما عظیماً اعلم انہ وقع فی آخر ہذہ السورۃ فی خاتمہ ہذہ الایۃ فقد فصل ضللاً لا عبداً و لکنہ التیسر

هذه الآية نزلت في سياق قصة اليهود وتحريفهم وقولهم افتراء على الله وقولهم عزير بن الله فناسب ختم الآية بذكر الافتراء العظيم والآية الآتية نزلت في العرب وعباد الاصنام لغير الاستدلال بكتاب فناسب ختم الآية بالضلال البعيد لانهم في ضلالا بعيد عن الحق والكتب المنزلة والبض الآتية قد سبقا قوله وما يضلون الا انفسهم فناسب ختم جالهم بالضلال فقط **قوله تعالى** فمنهم من آمن به ومنهم من صد عنه اعلم ان تعالى قال في اول الثغابن فسلم كما فداكم منكم مؤمن فقدم المؤمن على الكافر بهنا وعكس في الثغابن والوجه ان هذه الآية رقت بعد قوله فقد آتينا الابرارهم الكتاب والحكمة والاصل فيهم الايمان والكفر طر عليهم باغوا غيرهم ايهم وآية الثغابن في خاصته المشركين من قريش والكفر كان اصلا فيهم والايمان طر على بعضهم باجابه دعوة النبي فلاحرم قدم ما هو الاصل في المؤمنين والله اعلم فقط

وتفسير معلوم شريف خواسته که در بعضی احکام ظاهر قرآن دلالت بر چیزی می کند که با حدیث متواتره آن ظاهر متردک گشته مثل حتی تنکح من وجا غیره فانه يدل على الحلل بنجر النکاح بدون اشتراط الوطی كما هو اليه معيد بن السبب ومثل ومن قتل مؤمنا خطأ فتحریر رقبته مومنة دوتیه مسلمة الى الهه فانه بظاهره يدل على وجوب ودية الخطأ في ال القتال دون العاقلة كما ذهب اليه النجاشي قاطبة - پس تسک بمثل اين ظاهر اصلا غير ميشود واین خطأ اجتهدای البسته معفونست زیرا که در غیر محل اجتهدا واقع شده و چون در غیر محل اجتهدا واقع شود و خطا کند اصلا اعتبار ندارد لافى حق ذلك المجتهد ولا فى غیره كما صرح بذلك صاحب الهداية في بحث التحليل -

سوال صاحب المدارك حمل لفظ الجنة في قوله تعالى واجعلوا بيته ومن الجنة نسبا لقد علمت الجنة على الملائكة الى آخر ما قال **جواب** قوله تعالى واما لنا الاولة مقام معلوم الارحج في تفسيره انه قول الملائكة ومثل هذا وقع في القرآن في مواضع منها قوله تعالى واما تنزل الابرار ربك وانه من قول جبرئيل بالانفاق الروايات واما حمل الجنة على الملائكة فبعد كل البعد ولا يبي مسلم الاصفها في تفسير كبير يتحدث في ابداء المناسبات والشارح الربط في مثل هذه الآيات ويحملها على غير معانيها الماثورة فقط **قوله تعالى** انا عرضنا الامانة وهى اما التكليف والمنة الثواب والعقاب واما الطاعة على خلاف مقتضى الطبيعة بالا اختيار واما حدود الشرح واما الاحكام التي لا يظلم لغير الا باظهاره كالصوم والوضوء وغسل الجنابة كما نقل عن قدام المفسرين واما الانصاف بمجيب الاسماء المحسن كما اخشاه الشيخ الاكبر في الفتوحات واما المخلافه والرياسة كما اختاره الجبلى وغيره من العرفاء ويرى على الاول

ان الجمن ايضا مشاكون للانسان فى التكليف فكيف التخصيص بالانسان واجب بانه ليس فى الآية دلالة
على تخصيص الانسان مطلقا اقبول الامانة بل مقاد ان السموات والارض والجبال لم قبلها وقبلها الانسان
متازا عنها ويجوز ان يكون قبلها غيره كالجمن ايضا وفيه ان المقام يقتضى تخصيص المطلق لانه اما مقام مدح
ومقام ذم وكل منهما لا يتأتى بدون التخصيص وقد يجاب بان الانسان اعم منه لان الجمن ايضا انسان نارى
فيه انه على خلاف استعمال القرآن والتحقيق ان العاقل بالاصالة للتكليف هو الانسان والجمل كالفارصا
وجوده قبالا لنفسه صاروا بالتبع من اهل التكليف فالقائم بهذا المنصب فى عالم الارواح احصائه هو الانسان
قد سبق من فى مواضع من هذا القسم ان الجمن نسبتهم الى الانسان كنسبة الغالب الى احدى المصنوع او كنسبة
بخزية الى البلدة المعروفة فانهم نزلت ناقصة للانسان وان وجودهم كالتوطيد التمهيد لوجه ولما كان اول الفكر
خراجل تاخر وجوده زمانا ولكن تعلق به العناية اول انهم بالغوه فى كل الامور المتعلقة بهذا الباب انتهى -

قلنا من مسودة فتح العزيز فى سورة آل عمران قوله تعالى قل انما باهضة وما انزل علينا فقط

تحديثه لفظ الوحي الى وعلى اعلم ان الوحي ينزل من فوق السحاب وينتهي الى الرسل فيعدى بجلى
مارة نظر الى الاعتبار دل المتقضى للاستدلال وبنى اخرى نظر الى الاعتبار ان الثانى للمتقضى للانتهاز
قد نطق القرآن بالاعتبارين جميعا فالاول فى هذه السورة الثانية فى سورة التمرى الكلام فى تخصيص احد
الاعتبارين باحد السورتين بل له وجه فالاول فى ذلك ان هذا الكلام رقع فى سورة البقرة تحت قوله
ناووه منها بحث قوله بل فظاهر ان السورة هى الوحي بل من استغفاروا ذلته ياتيه الوحي بطريق
الانتهاز لانه انما يصل اليهم بواسطة الرسل ووقع عليهم بقرعاً . واما انما نسب كل اعتبار مقدم وورود هذا
القول لقوله تعالى وانزلنا الكتاب وبقرعاً . واما قوله تعالى وانزلنا الكتاب وبقرعاً . واما قوله تعالى وانزلنا الكتاب وبقرعاً .
لا اعتبار عليه ما استفد من معنى وسنأخذ من سورة التمرى فى تفسير عليه حاصلة ان نزول الوحي
ردو حية كما كان انما هو بطريق الاستعلاء سراً فى ذلك النبى . الا انه لكن اذا اعتبر الوحي من الاشياء
المنزلة الواقعة كالمازلة نزل والسكنية المنزلة وانه كذلك لا ترمى لفظه المنزلة مستلذاً فى القرآن وكلام العرب
العربى المتعدى بجلى نعم الوحي له اعتبار آخر واما النزول وهو انه كلام فهم المتقضى فى مدرسته السامع ولهذا الاعتبار
له وصول وانتهاء الى الخاطب اى من اطلب كان كوصول المخطوط والرسائل الى من يصل اليه فيبحث ما عدى
بالى نظر الى هذا الاعتبار سوارى فى ذلك النبى . والا انه والقانون الذى يظهر من تتبع الكلام الجبى فى اراء

وفي البخاري في اول هذا الخلق بنينا اخذ البيت وفي رواية الزهري عن انس بن مالك بن ابي رزق فرج سقطت
 بيتي بمكة وفي رواية الواقدي بسا سيرة انا سري به من شعب ابي طالب وفي حديث امهاني عند الطبراني
 وغيره انه بات في بيتها فقال ما نافقتني وجرا جمع انبأتني بيثنا عند شعب ابي طالب ففرج سقطت
 ذلك البيت فنزل منه الملك فخرج به الى المسجد وكان مشطجها واثرها الخامس موجود ثم اخذ الملك فخرج
 من المسجد والملك اذا هو جبرئيل وفي رواية شريك عن انس جابر ثلثة نفر قبل ان يوحى اليه والملك انطاب في رداءه
 وكذا القاضي عياض والنووي ولكن ايده ابن حجر بمثالبه الكثيرين والظاهر انه قبل ان يوحى اليه ثم وقع الشئ من
 جبرئيل وكان ميكائيل جابر طست من ذهب ففصله عازم فرغم فخره في صدره وفي ايمان وحكمته واخرج علقته
 سودا وخط الشيطان بذا من جنس الكرم برسميل من الذبح وبقائه حيا في هذه الحالة من خرق العادة بان
 يكون لعاب النفس بالبدن لا يزيله اخرج القلب كاستعمال الذهب كان في عالم آخر وفي حكم الآخرة فلا بأس
 بذلك على ان التحريم متاخرة والحكمة والايمان تصوره بصورة شراب رطخ كالمرت يتصور بصورة الغش ثم اتى
 بدابة دون البخل وفوق الحمار ابيض يضع خطوه عندته يصره اذا اتى على جبل ارتفعت رجلاه واذا مبط
 ارتفعت يداه وفي رواية ابن سعد عن الوهبي له جملتان قال ابن جرير لم يابيه وذكر الشلمي بسند ضعيف
 له خذ كذا الانسان وعرف كعرف الفرس ثم ايام كالابل والاطلاق وذب كالبقرة وكان صدره باقوية
 سمراء وكان الذي اسكبه بركابه جبرئيل واخذ بملحه ميكائيل وفي رواية معمر عن قتادة مسر جابلجام فاستطبت
 فقال جبرئيل انك تفعل هذا فاحكمك على ذلك فوالله ما اكلك احد قط اكرم على الله منه فارفض سرقا فخرجه الترمذي
 وفي رواية ابن اسحاق حتى لصق بالارض فاستمر شعب عليها وفي رواية كانت تسخر لانبياؤه في معازمي
 ابن علقمة ان ابراهيم عليه السلام كان يزور اسمعيل على البراق وفي حديث حذيفة عنه احمر فلان جبرئيل
 ورسول الله على ظهره حتى اتيا بيت المقدس ولم يتابعه احد ولم يسند حذيفة ايضا عن النبي فكانت قال
 عن اجبتها وه فتا دل بانه كان قائدا لوساقتها ولكن رواه ابن جرير في صحيح ابن حبان ان جبرئيل علمه
 على البراق رد فيقاله وعنده البزاد والطبراني وصحيح البيهقي انه مر اول مرة بارض ذات نخل فقال جبرئيل انزل
 فصل فقال بي طيبته واليهما المهاجرة قال انزل فصل فانه مدين ثم انما طور سيناء هكذا اجبت لهم قوله
 عيسى وفي حديث انس اذا في الطريق البعوض على جنب الطريق تدعو فقال هي الدنيا تدعوك اليها فممن
 يمين الطريق داعي اليهود وعن يساره داعي النصارى واذا شيخ يدعوه بدعوة مسجيا عن الطريق بدعوة

الى ان يقال جبرئيل عليه السلام هب الشيطان وراسي ثلثة نفر سلوا عليه فقال بهم ابراهيم وموسى وعيسى
قالوا يا اخرا يا شرا يا اول وصر يوحنا وهو يصلي في قبر وعنه الكتيبة الاحمر عن اجانب الطريق ومن
حديث ابى هريرة عند البراء والطبراني فاذا القوم يترعون ويحصدون في يوم كلما حصده ولما رجعكم ما
كان وهم المجاهدون في سميل القديس ضعف لهم الحسنات الى سبع مائة ضعف ثم ليقوم بوضع رؤسهم
بالصخر وهم قوم يتشاققون رؤسهم عن الصلوة المكتوبة ثم يقوم على اقبالهم رقاع وعلى اوابهم تسحر
كما تسرح الماشية ياكلون الضريع والزقوم ورضف له جهنم وهم بالغوا الزكاة وبقوم بين ايديهم كحتم
في قدور لا ياكلونه ولحم خبيث تن في قدور لا ياكلونه وهم الذين يتكفون حلال ازواجهم ويطلبون الحرام
ثم على رجل وقد حمل حرمة عظيمة لا يستطيع حملها فتريد عليها وهو صاحب الامانات قد ضيعها ويريد غيرها
ثم يقوم فيرض استهم وشفاهم بمقاريض من حديثه قوما فرضت وهم خطايا الفتنه ثم على حجر صغير يخرج
منه نور عظيم فيريد ان يرجع فيه فلا يطيق وهو مثال الرجل يتكلم بالكلمة العظيمة ثم يندم عليها فلا يستطيع
رد ما ثم على دلو طيب فيه ريح طيب وصوت هو صوت الحجة يطلب من الماء واعد بها وعلى وادخلها
وجههم وفي رواية ابى سعيد عند البيهقي انه راسي ذلك حين صعد السمار الدنيا وفيه زيادة ثم يقوم ليطونهم
كاملات البيوت فيها حيات يرمى من ظاهرها كلها بعض احد هم اخروهم اكله السواد يقوم بهم مشايفه
كشافير الابل يسلعون جمل يخرج من اسفلهم وهم الذين اكلوا مال النياطي ظلموا ومريضا يعلقن ابين
منكبات على اطلين ومن الزواني وبقوم لقطع من جنوبهم اللحم فيمضفون وهم الغناون اللذون ثم لما
وصل الى بيت المقدس وجد الباب مفتوحا وفيه قصة له قتل وابطرافه وربط البراق في الحلقة التي ربط
الانبياء بها واداهم وكانت تلك الحلقة قد اندت فخرقها جبرئيل باصبعه وسلمى في البيت في تقدم
المسجد حيث محراب عمر رضي الله عنه هناك بارواح الانبياء وفيه قال ابراهيم لعه فضلكم محمد حين اشرأ على سد
بكتلاتهم وفي حديث النفس فبعث له اوم فمن دونه فصلى بهم واهم تلك الليلة وفي رواية فتد انه افتقدوا
محمد اذ قيل قدمه جبرئيل وصلى ركعتين لا غير فجاره جبرئيل باناسين احد هما خمر والآخر لبن فاشتا اللبن
وفي رواية البراء ثلثة لوانى الثالث في غسل وفي حديث شداد بن اوس فصلبت فخذة في العطن
ما شاء الله وامتيت باناسين احد هما غسل والاخر لم يغسل ان المجي بالاداء في كان نين من بابوا في السدة
عند روية الانهار الاربعه وراسي لبع الصلوة الحرة العين في سرحهم المسجد وجا في بعض الروايات اسلمى بهم

ابو نصر الغفارى ١٢ والوكبره الشقى ١٣٢ والبلخية حسنى ٣٠ والوجيه الساعدى ٢٦ والوالد الدر ١٤٩
 ابوذر ٢٨١ والوراثه ٨ والوسعيه النخري ١١٤٠ والوشريه الخزامى ٢٠ والوطيه ٢٥ والوجيه بن عبد الرحمن
 بن جبير ٥: ابو عبدة بن الجراح ٣٨ ابو قتادة ١٠٠ والبرك الاشعري ٢٤ والبرك العنوي ٢٤ والوسود ١٢ والوسود
 الاشعري ٣٤ والوفاة الليثي ٢٣ والوشريه ٢٣ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠
 دام خرام ٤ دام خالد ٤ دام كطيني ٨ دام سليم ١٣ دام قيس بن بخت ٢٢ دام غلطي ٢٣ دام الفضل ٢٤
 واسمانت ابى بكر ٥٨ واسمانت عميس ٩٠ حرف البار بن ابراهيم بن غائب ٣٥ بريدة بن الحبيب ٨٤
 حرف التار تيمم الدارى ١٨ حرف التار ثابت بن الضحاك ١٣ فوبان ١٢٨ حرف الحليم بن حباب
 بن عبد الله ١٥٣ جابر بن سمرة ١٣٩ جبير بن مطعم ٩٠ جرير بن عبد الله ١٠٠ جندب بن عبد الله ٣٣
 جويرية بنت الحارث ٤ جدثة بنت وهب الاسدي ٢ حرف الحار حارث بن وهب ٣ قيل ٩ حكيم بن
 حزام ٣٠ حمزة بن عمر سلمى ٩ خطبة بن الزنج ٢ حفصة بنت عمر ٩ حرف الحار خباب بن الارت ٣٢
 خولة بنت حكيم ١٥ خولة بنت ثامر الانصارية ٢ حرف الدال والذال ليس فيها شئ حرف الراء
 رافع بن خديج ٨ ربيع بنت مسعود ٣١ حرف الراء زهير بن العوم ٣ زيد بن ارقم ٤ زيد بن ثابت ٤ زيد بن خالد ٨
 زينب بنت جحش ١١ زينب بنت ابى سلمة ٤ زينب بنت ابى معاوية ٥ حرف السين سترة بن عبد ١٩
 سعد بن ابى وقاص ٢٤ سعيد بن زيد ٢٨ سفيان بن ابى زهير ٥ سلمان فارسي ٩٠ سليمان بن صرد
 بن ابى جح ١٥ سلمة بن الاكوع ٤ سمرة بن جندب ٢٣ سهل بن حنيف ٣٠ سهل بن مسعود الساعدي
 حرف الستين سناو بن ادس ٥٠ شريك بن سويد ٢٣ حرف الصاد وصعب بن حنانه ١٩ صفية بنت
 يحيى ١٠ حرف الضاد ليس فيها شئ حرف الطاء طلحة بن عبيد الله ٣٨ حرف الظار ليس فيها شئ
 حرف العين ع ٤ عثمان ١٣٤ علي ٦٨٩ عابد بن عمر المزني ٨ عامر بن ربيعة بن مالك ٢٢
 عبد الله بن عباس ١٤٠ عبد الله بن مسعود ٨٨ عبد الله بن عمر ٢٤ عبد الله بن عمر ٤ عبد الله
 بن زبير ٣٣ عبد الله بن جعفر ٥ عبد الله بن ابى اوفى ٩ عبد الله بن سلام ٢ عبد الله بن زيد بن
 ناعم ٣٨ عبد الله بن مغفل ٣٨ عبد الله بن مسهر ٤ عبد الله بن السخر ٤ عبد الرحمن بن عوف ٥
 عبد الرحمن بن ابى بكر عبد الرحمن بن سمرة عباس بن عبد المطلب ٣٥ عبادة بن الصامت ١٨١
 عبد المطلب بن ربيعة بن الحارث بن عبد المطلب ٨ عثمان بن ابى العاص ٢٩ عدي بن حاتم ٦٦

الاختيارين ان الوحي ان جردت من النعم واصلا من السمار الى الارض كسائر النعم الواسلة وكان المقام
 تعداد النعم اربعا ان الحمد عليها كان الانسب هو الاعتبار الاول الموافق لطاهر اللغة وان عدلنا فمتيا الى مدارك
 السامعين كالخطوط الواصلة والكتب والرسائل الهدايا والتحف وكان المقام مقام التعليم والتفهيم وتكميل
 في القوة العقلية كان الانسب هو الاعتبار الثاني والله اعلم فقط

احاديث

بسم الله الرحمن الرحيم

عدد حديث الجراح الصحيح البخاري قال ابو محمد المحمدي بدو الوحي خمسة احاديث الايمان خمسون حديثا
 العلم خمسة وسبعون حديثا الصوم مائة وتسعة احاديث غسل الجنابة ثلثة واربعون حديثا التحيض مئتي احاديث
 التيمم خمسة وعشرون حديثا من الصلوة حديثان الصلوة في الثياب تسعة وثلثون حديثا القبلة ثلثة عشر حديثا
 المساجد ستة وسبعون حديثا التسوية في الصلوة هو ثلثون حديثا مواقيت الصلوة خمسة وسبعون حديثا الاذان
 ثمانية وعشرون حديثا فضل صلوة الجماعة واقامتها اربعون حديثا امامة اربعون حديثا اقامة الصفوف
 ثمانية عشر حديثا اقتراح الصلوة عشرون حديثا القرعة ثلثون حديثا الركوع والسمود والتهنيد اثنان وخمسون
 حديثا تقصير الصلوة سبعة عشر حديثا اجتناب اكل الثوم خمسة احاديث صلوة للنساء والصبيا
 خمسة عشر حديثا صلوة الجمعة خمسة وستون حديثا صلوة النحر ست احاديث العميدان اربعون حديثا
 الوتر خمسة عشر حديثا الاستسقاء خمسة وثلثون حديثا الكسوف خمسة وعشرون حديثا سجود القرآن
 اربعة عشر حديثا التقصير ست وثلثون حديثا الاستحانة ثمانية احاديث الترميض على قيام الليل
 احد واربعون حديثا التواضع ستة عشر حديثا الصلوة في مسجد مكة تسعة احاديث العمل في الصلوة ست
 وعشرون حديثا السهو اربعة عشر حديثا الجنابة مائة واربع وخمسون حديثا وجوب الزكاة مائة وثلثة عشر
 صدقة الفطر عشرة احاديث الحج مائة اربعون حديثا العمرة اثنان وثلثون حديثا الاحصار اربعون
 حديثا حجاز الصيدا اربعون حديثا الصوم ست وستون حديثا ليلة القدر عشرة احاديث قيام رمضان
 ست احاديث الاعكاف عشرون حديثا البيوع مائة واحد وتسعون حديثا السلم تسعة عشر حديثا
 التسفحة ثلثة احاديث الابارة اربعة وعشرون حديثا الكفالة ثمانية احاديث الوكالة سبعة عشر حديثا
 المزارعة والشرب تسعة وعشرون حديثا الاستقراض واداء الديون خمسة وعشرون حديثا الاشخاص

ثلاثة عشر حديثاً للملازمة حديثان اللقطة خمسة عشر حديثاً المظالم والخصم واحد واربعون حديثاً الشكر
 اثنان وسبعون حديثاً الرحمن تسعة احاديث اعقوب واحد واربعون حديثاً الكتاب ست احاديث التوبة
 تسعة وستون حديثاً الشبهات ثمانية وخمسون حديثاً الصلح اثنان وعشرون حديثاً الشكر والاربع وعشرون
 حديثاً الوصايا واحد واربعون حديثاً التجار والسير مائتان وخمسة وخمسون حديثاً بقيقة ايضا اثنان واربعون
 حديثاً فرض الحسن ثمانية وخمسون حديثاً الجزية والموادعة ثلثة وستون حديثاً بدر الجاني مائتا حديث وحديث
 الانبياء والمغازي اربعة وثمانية وعشرون حديثاً وجزء اخر لعبد الغاضي مائة وثمانية وثلثون حديثاً التفسير مائة
 واربعون حديثاً فضائل القرآن احدى وثلاثون حديثاً الشكاح والطلاق مائتان واربعون حديثاً
 النفقات اثنان وعشرون حديثاً الاطعمة سبعون حديثاً الحقيقة احدى عشر حديثاً المقصد والذبايح وخمسة وستون
 حديثاً الذبايح والاضاحي ثلثون حديثاً الاشربة خمسة وستون حديثاً الطب تسعة وستون حديثاً القبر
 احدى واربعون حديثاً اللباس مائة وعشرون حديثاً الاداب مائتان وست وخمسون حديثاً الاستئذان
 سبعة وستون حديثاً الدعوة ست وسبعون حديثاً ومن الدعوات ثلثون حديثاً الرقاق مائة حديث
 الخوض ست عشر حديثاً صفة الجنة والنار سبعة وخمسون حديثاً القدر ثمانية وعشرون حديثاً الايمان في الدنيا
 احدى وثلثون حديثاً كفارة الايمان خمسة عشر حديثاً الفرائض خمسة واربعون حديثاً الحمد وثلثون حديثاً
 المحارون اثنان وخمسون حديثاً الآيات اربعة وخمسون حديثاً استئذان المرتدين عشرون حديثاً
 الاكرام ثلثة عشر حديثاً ترك الحمل ثلثة وعشرون حديثاً التفسير ستون حديثاً السنن ثمانية واربعون حديثاً الاحكام
 اثنان وثمانون حديثاً الاماني اثنان وعشرون حديثاً آجازه خبر الواحد تسعة عشر حديثاً الاحتكام ست
 وتسعون حديثاً التوحيد وعظيمة الرب عز وجل وغير ذلك مائة وستون حديثاً الى آخره في جميع هذه الآيات
 ومائتان وخمسة وستون حديثاً والحمد لله اولاداً خزان طاهر وباطناً والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله
 واصحابه اجمعين فقط

بسم الله الرحمن الرحيم

حرف الالف حكمة مزيات مرفوعة حضرت بوبكر الصديق رضي الله عنه والبي رضي الله عنه ١٧٢٣ رضي الله عنه في
 الجني ٣٠ مسأمة بن زيد رضي الله عنه والنس رضي الله عنه بن مالك ٢٢٨٦ والبوسنة الساعدي ٢٨ والبوالماتة الباطني ٢
 والبوالبوش الضاري ١٥٥ والبوردة بن بنهايم والبوسيرة اسلمى ٣٦ والبوشة الانصاري ٣

في السمار والسماء اعظم في رواية ابن اسحق لما فرغت مما كان سميت المقدس التي بالمعراج ولم تقطشيا حتى
وهو الذي يد اليه الميت عينه حين يحتضر وفيه تعرج ارواح المؤمنين وفي رواية كعب فيه مرقاة من ذهب
ومرقاة من فضة وعن يمينه ملائكة وعن يساره ملائكة وموضعه خبة الفردوس وهو منضد وعند البيت عتبة
الى باب من الابواب يقال له باب الحفظة عليه ملك يقال له سميل تحت هذه اثنا عشر الف ملك
فضر بجريريل ذلك الباب وسال اهل السمار ولما اخبرهم استبشروا لهجته وقالوا رحبوا بالملك فاجاب
ودفع في بعض الروايات انه راسي في السمار الدنيا ليل الفرات اى عنصرا بها تتخالف حديث مالك بن
صعصعة فان فيه بعد ذكر سورة المنتهى فاذا في اصلها الربعة انهار وجميع بان شجرها من تحت السدرة ومقرها
في السمار الدنيا ومنها تنزل ان الى الارض وفي بعض الروايات فاذا هو منبر اخر راسي هناك ادم وسمي منبر
اهل اليمين والشمال ضاحكا وبكيا ثم اتى السمار الثانية لاسى عيسى ويحيى ابنا الخالة وفي الثالثة يوسف وفي
الرابعة ادريس وفي الخامسة ثارون وفي السادسة موسى وفي السابعة ابراهيم وخالف ابن شهاب فجعل
ابراهيم في السادسة وموسى في السابعة لفصل الكلام فتاب وقادة القفا على الرواية الاولى واداهما يزيد
بن ابي مالك بن النس وداهم البوسعيد عن النبي صلعم ويؤيده ما وقع في حديث مالك بن صعصعة بسند اظهر
الى البيت المعمور ومن اية الثانية بالهبوط اول شى على موسى ولوته في خريضة الصلوة وفي هذا المقام كما موسى
وفى له كانت اظن ان احدا اكرم على الله منى زاد الاسوى في رواية لو كان نواحه ثمان ولكن معه امته
فذكر يوسف بانه على شطر الحسن وعنه الطبراني فاذا انما جيل احسن ما خلق السدرة فضل الناس بالحسن كالفهم
ليلة البدر على سائر الكواكب وانما اختص بروية هو لار الانبياء دون غيرهم إشارة الى مشابهة حاله بالهم
فاول ما اتفق له الهجرة كخرج آدم من الجنة ثم عداوة اليهود وكيدهم بكيسى ويحيى ثم المعاملات مع اخوانه
كيوسف ثم بادرى في نصب العلوم والمعارف عليه القاء جوامع الكلم در فتاة الدرجات شيئا فشيئا ثم بهارون
في جنة محبة تومس اليه ثم موسى من سعا حجة المناقين والى الله والجهال وصبره على اذاهم ثم بابراهيم
في حجة الوداع وسناد اظهره الى البيت وكونه امام الناس ثم وصل الى سدرة المنتهى وانما سميت بالمنتهى
لانتهاء الارواح والاعمال والحفظة اليها ويقض من هناك قبضا كما ورد في رواية ابن مسعود وراسي عليها
الوا انما هي وفراسا من ذهب ولما يكملها لاغنية فما احد من خلق الله يستطيع ان ينعتها وراسي في اصل السدرة
انهار الربعة ظاهرا وباطنا ثم رفع له البيت المعمور اى كوشف له يدخله سبعون الف ملك كل يوم

سأويج نيزي جلد دوم
في رواية ابن اسحق لما فرغت مما كان سميت المقدس التي بالمعراج ولم تقطشيا حتى
وهو الذي يد اليه الميت عينه حين يحتضر وفيه تعرج ارواح المؤمنين وفي رواية كعب فيه مرقاة من ذهب
ومرقاة من فضة وعن يمينه ملائكة وعن يساره ملائكة وموضعه خبة الفردوس وهو منضد وعند البيت عتبة
الى باب من الابواب يقال له باب الحفظة عليه ملك يقال له سميل تحت هذه اثنا عشر الف ملك
فضر بجريريل ذلك الباب وسال اهل السمار ولما اخبرهم استبشروا لهجته وقالوا رحبوا بالملك فاجاب
ودفع في بعض الروايات انه راسي في السمار الدنيا ليل الفرات اى عنصرا بها تتخالف حديث مالك بن
صعصعة فان فيه بعد ذكر سورة المنتهى فاذا في اصلها الربعة انهار وجميع بان شجرها من تحت السدرة ومقرها
في السمار الدنيا ومنها تنزل ان الى الارض وفي بعض الروايات فاذا هو منبر اخر راسي هناك ادم وسمي منبر
اهل اليمين والشمال ضاحكا وبكيا ثم اتى السمار الثانية لاسى عيسى ويحيى ابنا الخالة وفي الثالثة يوسف وفي
الرابعة ادريس وفي الخامسة ثارون وفي السادسة موسى وفي السابعة ابراهيم وخالف ابن شهاب فجعل
ابراهيم في السادسة وموسى في السابعة لفصل الكلام فتاب وقادة القفا على الرواية الاولى واداهما يزيد
بن ابي مالك بن النس وداهم البوسعيد عن النبي صلعم ويؤيده ما وقع في حديث مالك بن صعصعة بسند اظهر
الى البيت المعمور ومن اية الثانية بالهبوط اول شى على موسى ولوته في خريضة الصلوة وفي هذا المقام كما موسى
وفى له كانت اظن ان احدا اكرم على الله منى زاد الاسوى في رواية لو كان نواحه ثمان ولكن معه امته
فذكر يوسف بانه على شطر الحسن وعنه الطبراني فاذا انما جيل احسن ما خلق السدرة فضل الناس بالحسن كالفهم
ليلة البدر على سائر الكواكب وانما اختص بروية هو لار الانبياء دون غيرهم إشارة الى مشابهة حاله بالهم
فاول ما اتفق له الهجرة كخرج آدم من الجنة ثم عداوة اليهود وكيدهم بكيسى ويحيى ثم المعاملات مع اخوانه
كيوسف ثم بادرى في نصب العلوم والمعارف عليه القاء جوامع الكلم در فتاة الدرجات شيئا فشيئا ثم بهارون
في جنة محبة تومس اليه ثم موسى من سعا حجة المناقين والى الله والجهال وصبره على اذاهم ثم بابراهيم
في حجة الوداع وسناد اظهره الى البيت وكونه امام الناس ثم وصل الى سدرة المنتهى وانما سميت بالمنتهى
لانتهاء الارواح والاعمال والحفظة اليها ويقض من هناك قبضا كما ورد في رواية ابن مسعود وراسي عليها
الوا انما هي وفراسا من ذهب ولما يكملها لاغنية فما احد من خلق الله يستطيع ان ينعتها وراسي في اصل السدرة
انهار الربعة ظاهرا وباطنا ثم رفع له البيت المعمور اى كوشف له يدخله سبعون الف ملك كل يوم

ثم لا يعودون وفي بعض الروايات بعد البلوغ الى سدة المنتهى فاذا باتى شطون شطه
عليهم الثياب البيض كانوا هم القراطيس وشرط عليهم ثياب رمد فدخلت البيت المعمور ودخل معي
اصحاب البيض وحجب الاحزون فصليت انا ومن معي في البيت المعمور وذا اخذ النبي
عن ابي سمير وفي رواية البخاري في الصلوة ثم ظهرت للمستوى اسمع فيه صريف
الاتلام وفي رواية ابي ذر عن مسلم ثم ادخلت الجنة فاذا فيها جنت بلذ اللؤلؤ ومراسم هذا
الكثرة مستقبلة جارية فقال لمن انت فقالت لزيد بن حارثة وفي الروايات الضعيفة
ان جبرئيل انتهى وقت واستصعبه رسول الله صلعم فاعتذر فقال لودنوت املة
لا تحترق وبعد ذلك اختلفت الروايات ففي بعضها الجبال وقال ربح لي في النور جاو
في بعضها تفصيل قتال ثم اتيت برزوف اخضر التمتع بصري من نوره فخلت عليه فذكر
خرق الحجب السبعين من النور ودار المنادى حين استوحش بلغة ابى بكر رضقت يا محمد ان
ركب يصلي ثم ذكر وصوله الى العرش حتى قال وهذا في صبح البخاري اعنه قوله ثم في رب العزة
وفي رواية البخاري ثم في الجبار قنديل فكان قاب قوسين او ادنى فاعطى الى عبده ما اوحى
وسلك فرض عليه خمسون صلوة في اليوم واللييلة واعطى خواتيم سورة البقرة وغفر لمن لا يشرك بالله
من امته الملقحات وقيل له الم محمد بك يتما فادى الم نشرح لك صدرك وقيل له ان الجنة حرم
على الانبياء حتى تدخل انت وعلى الامم حتى تدخل امك وفي رواية ابي سعيد الخدري عن النبي
ان الله تعالى قال له صلوة الله وسلامه عليه سل فتال لك اتخذت ابراهيم خليلا واعطيت
ملكاً عظيماً وكلت موسى تكليماً واعطيت داود ملكاً عظيماً والنت له الحديد وسخرت له الجبال
واعطيت سليمان ملكاً عظيماً وسخرت له الانس والجن والاشياطين وسخرت له الريح واعطيت
لداود لا ينبغي لاحد من بعده وعلمت عيسى التوراة والانجيل وجعلته برئى الاله والارض فنجي الموتى
باذنك واعذته من الشيطان الرجيم فلم يكن له عليه سبيل فقال ربه تعالى قد اتخذتك جدياً فهو
مكتوب في التوراة حبیب الرحمن وارسلناك الى الناس كافة بشيرا ونذيرا وسخرت لك صدرك
وضعت عنك وزرك ودفعت لك ذكرك فلا اذكر الا اذكرك معي وجعلت امك خيرة امه اخرجت
لناس وجعلت امك امه وسطا وجعلت امك هم الاولون وهم الآخرون وجعلت من امك

اقواما قلوبهم اناجيم وجعلت اول النبيين خلقا واخرهم لثا واعطيتك سبعاً من المشا في
 لهم عطفاً نبياً قبلك واعطيتك الكثرة واعطيتك اثمانية اسهم للاسلام واجهادوا الهجرة
 والصلوة والصدقة وصوم رمضان والاصر بالمعروف والنهي عن المنكر وجعلتك فاتحاً
 وخاتماً وروى انه لما رجع رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة أسرى به فكان يذى طوى قال يا خير
 ان قومي لا يصعدوني قال يصعدك ابو بكر وهو الصديق وروى ان رسول الله صلى
 الله عليه وسلم قال لقد رايتني في الحجر وقريش يسألني عن سراي فسالني عن اشيا رببت المقدس
 لم اشتهها فكربت كركبا فكربت مشلة قط قال فرفعه الله الى النظر اليه ما يسألونني عن
 شئ الا انبأهم وروى ان للشركين جاوا الى ابى بكر رضت الواهل لك في صاحبك
 يزعم انه اسرى به الليلة الى بيت المقدس قال او قد قال قالوا نعم قال لكن كان
 قال ذلك لقد صدق قالوا تصدقه انه ذهب الى بيت المقدس في ليلة وجار قبل ان
 يصيح قال نعم اني لا صدقه باهو البعد من ذلك اصدقه في خبر السمار في عذوة ادره حتى
 سمى ابو بكر صديق ومنه القوم من قد اتى المسجد الاقصى فقالوا اهل تستطيع ان تتعت لنا المسجد
 قال نعم فذهبت انت وانعت فما زلت انعت حتى التبت على قال فجي بالمسجد وانا انظر
 اليه حتى وضع دون وار عقييل انعت المسجد وانا انظر اليه فقال القوم فوالله لقد اصاب ثم قالوا
 يا محمد اخبرنا عن غير ما نعلم اليه اهل لقت منها اشيا قال نعم مرت على عير بني فلان وهي باروا
 وقد اسلوا البعير فجم في طلبه وفي رحالهم قدح من ماء فعطشت فاخذته وشربته ثم وضعت كسا
 كان فاساً لوسم بل وجد الماء في القدح حين رجوا اليه قالوا هذه آية قال ومرت بعير بني فلان
 وفلان راكباً على قعودها يذى من تغير البعير بها منى فرمى بفلان فاكسرت يده فاساً لو هما عن ذلك
 قالوا وبه آية قالوا ان خبر عن عمر بن الخطاب قال مررت بها بالقيم قالوا فما عداها واسما لها بيتها ومن فيها
 قال كنت في شغل عن ذلك ثم مثلت له مكانه بالبحر بعدتها واسما لها بيتها ومن فيها
 انقال نعم بيتها كذا وكذا وفيها فلان وفلان لقد مهاجلا او مرق عليه غلطانان مخططان تطلع عليكم
 عند طلوع الشمس قالوا وبه آية ثم خرجوا اشترى دن نحو التيه وجم يقولون والله لقد قص محمد شيا
 بينه حتى اتوا كذا فجلسوا عليه فجعلوا ينظرون حتى تطلع الشمس فيكذبونه او قال قال نهم

والله يذره الشمس قد طلعت وقال آخر يذره والله الا ان قد طلعت ليدتها البحر اوراق فيه
فلان فلان كما قال لهم فلم يوافقوا وقالوا ان هذا الاسحور مبين نقط

حال شجرة بيعة الرضوان

ورجاري بروايات متعددة از سعيد بن السيب عن ربيعة امده وفي بعض الروايات انه قال
لقد رايت الشجرة ثم انبسطها فلم يعرفها وفي بعضها فلما كان العام المقبل انبسطها فلم يعرفها
وفي بعض الروايات عن طارق بن عبد الرحمن انه قال انطلقت حاجا فمرت بقوم
يصلون في مسجد الشجرة قلت لهم ما هذا المسجد قالوا هذه الشجرة حيث بلغ رسول الله
صلى الله عليه وآله وسلم بيعة الرضوان فاتيت سعيد بن السيب فاخبرته فقال سعيد
بن السيب اصحاب محمد لم يعرفوها وعرفتموها انتم وانتم اعلم وقال الشيخ ابن حجر في فتح الباري
والنكار سعيد بن السيب على من روى انه عرفها مقتدا على قول اسبه انهم لم يعرفوها في العام
التالي لليل على رفع معرفتها اصلا فقد رفع عن المصنف اے البخاري في حديث جابر بن
قريب قوله لو كنت البصر اليوم لارتكك مكان الشجرة فهذا يدل على انه كان يضبط موضعها فيه
ودلالة على انه كان يعرفها بعينها ثم قال وصرت عند ابن سعيد باسناد صحيح عن نافع عن
عمر بن بلنة ان قوما ياتون الشجرة فيصلون عندهم ثم امر بقطعها انتهى حال الشجرة
قول الذي يظهر من مجموع الروايات في امر الشجرة ان الشجرة غمت على الناس بعد
فروع البنية لحكمة مخفية في ذلك ذكرته في فتح العزيز بالتفصيل ومجمله ان الله تعالى لما
خلق الرضا بالبيعة تحت الشجرة في قوله تعالى لقد رضي الله عن المؤمنين اذ ساءلوا عنك تحت
الشجرة كان مظنة ان يسبق الى ذهن العوام ان تلك الشجرة وظلاني تعلق الرضا وقع
انتم تلك الشجرة عن البصار هم والقوم كانوا حديثي عهد بالحجابية وعبادة الاناضل حتى قالوا
يوما للرسول صلى الله عليه وآله وسلم جعل لنا ذات النواط كما لهم ذات النواط فاجاب ذلك
ثم لما عين بعض الناس موضعها بالقياس والمقدس وكانت تلك الشجرة في الحقيقة غير ما
عليه المؤمنين عمر رضي الله عنه بقطعها الا لان التبرك بانها للصالحين مذموم او غير محمود بل لان
يجعل في الشمس في التبركات امر مذموم ولهذا يجب على الامام ان يعز من يحل شغلها

من التبرکات وینسبہ الی الرسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بلا سند ولا دلیل فالامر بالقطع انما کان لاجل ان عمر رضی اللہ عنہ کان یعلم ان الشجرۃ غمت عن الابصار وان ہذہ الشجرۃ لیست تلک الشجرۃ اللتی من شانہا ان تیرک بہا و قول جابر لو کنت البصر الیوم لاریتم مکان الشجرۃ لایدل الی علی انہ کان یضبط مکان الشجرۃ و ہو لا یدل علی بقار الشجرۃ بل یدل علی رفع معرفتہا قتال والعجب انہ کیف خفی ذلک علی مثل الشیخ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ و قال فی شفاء الغرام ان موضع الحدیثیہ ہوالذی فیہ البیر المعروفہ بشیرس بطریق جدۃ و الشجرۃ والحدیثیہ لایعرف الآن ولیست بالموضع الذی یقال لہ الجدۃ فی طریق جدۃ لقرب ہذا للموضع من جدۃ وبعده من مکہ والحدیثیہ دونہ بکثیر و ہو فی حدایحرام کما قال مالک فی طرف اکل کما قال المساور دمی او بعضہا فی اکل وبعضہا فی الاحرام کما قال الشافعی ومن قال ان الشجرۃ کانت من الجنة فمخناه انہا رقت الی الجنة مکہ ورواہ ابن ہبیت و منہری روضتہ من ریاض الجنة ووروان البقیع والمعلہ ترعتان من ترلع الجنة اسے بچلان کہ لک یوم القیامۃ - فقط

سوال فرقہ ناجیہ در حدیث شریف وارد شدہ ستفقیر امتی علی ثلث و سبعین فرقہ کلہم فی النار الا واحدة قیل من ہم پارسل اللہ قال الذین ہم علی ما انا علیہ و اصحابی یعنی متفق خواہ شدہ است من یعنی امت اجابت من کہ کلمہ من خواندہ اند و نبوت مر بقول کہ بر ہفتاد و سہ فرقہ ہمہ ہار و درخ اند لکریک فرقہ گفتہ شد کیستند انہا فرمودند انانکہ ثابت و قایم اند برانچہ من بردہستم و اصحاب من بردہستم پس کیکہ اتباع حدیث پیغمبر و پیروچی جماعت صحابہ آئین و شیوہ او باشند ناجیہ بہان است و ظاہر آنست کہ این معنی بحسن اہل سنت و جماعت دیگرے رانیست زیرا کہ سنت متابعت حدیث است و جماعت پیروچی جماعت صحابہ و کما ہے اشکالے بخاطر میرسد کہ اہل سنت تجوز عذابہ بر صغائر و کبائر سے نمایند پس یا وجود این مذہب و فعل نار را چون رطو استند و فرقہ ناجیہ چگونہ باشند و از وعید فی النار چگونہ بر آیت -

جواب تجوز دخول نار تبرک مقتضای علی و عقیدہ این فرقہ میدہا ہے و یا وجود مقام

پس فرقہ ہائے ضالہ را دخول نار بہا بر اعتقادات ایشانست کہ علامت بطلانست بعض
مردم این فرقہ ناجیہ را کہ خوف عذاب است بنا بر عمل بہ مخالف اعتقاد خود است و بہین دلیل
حقیقت مذہب است اگرچہ امید و راست بشمول شفاعت و حصول کمی عذاب نقطہ
و روفی الحدیث شہر ان لاینقصان رمضان و ذوالحجۃ۔ شرح تادیل سے کنند کہ مراد
نقصان ثواب است و این توجیہ در رمضان راست سے آید کہ ماہ کامل باشد یا ناقص
در ثواب صوم تمام ماہ نقصانے نیست و در ذی الحجۃ راست سے آید کہ شعائر و مناسک
حج تا آخر ایام تشریق است و تا آخر ماہ بیع علاقہ نیست ناقص باشد یا کامل و این حدیث در
کلبی بطریق متعدّدہ وارد است و الفاظ آن مصرح است نہ آنکہ مراد عدم نقصان ایام شہر
است جواب قولہ شہر ان لاینقصان اکثر ہم علی انہما لاینقصان معافی عدد الایام
و قیل لاینقصان فی الاجر و الثواب اما رمضان نظا ہر دما ذوالحجۃ فبا اعتبار انہ من شہر
الحج من الاشہار احکام و العمل بتضاہف فیہا فہذا الاجر یرکب کامل عند نقصان العدد ایضہ
و قیل صورۃ ان لایظہر الہلال فی اول ذی الحجۃ فمضی یوم او یومان منہ و لایعلم الحاج
انہ من ذی الحجۃ فلا یشغلوا بالاحرام او صوم العشر لمن یعتادہ فیتفق ثبوت الہلال
یوم الترویۃ او یوم عرفۃ فنلک الایام کلہا محسوبۃ باعتبار الاجر نیست شرح ابن
حدیث اما روایات کلبی را بہجت آنکہ رواۃ کثیر الامام اند و فہیدہ خود را شنیدہ و امکان
چندان اعتبار کے نیست۔

ف و شرح حدیث ثلث یوتون اجر ہم مرتین رجل امن بنیہ و امن بنیہ الخ و فی بعض
الروایات رجل من اہل الکتاب آمن بنیہ شرح حدیث خیلہ اضطراب نمودہ اند دست ان بن
ایشان ثل عبد الوہد منادی و دیگر تحقیق بہین را اختیار نمودہ اند کہ مراد خاص نصرانیان اند
نیز کہ دین یہودیت و دیگر ادیان بدین حضرت عیسیٰ علیہ السلام منسوخ شدہ و انکار نبوت
حضرت عیسیٰ کفر است پس دین منسوخ کہ در حالت کفر بران عمل کردہ باشد قیسم مستوجب
اجر و ثواب گرد و دین فقیر و نخت آیت اولنک یوتون اجر ہم مرتین تحقیق نفیس ثبوت
کہ این وقت قتل آن بسبب دو افعال و مسووات متعذر است مجلس آنکہ الادنی التعمیم

نوم الروایات الواردة فی ذلك بل النص القرآنی ایضا علی العموم وهو قوله الذین
 یتلمذوا لکتاب من قبلهم یؤمنون واذ یتلى علیهم انحر لکن الایمان بمحمد صلی الله علیه وآله وسلم
 یستلزم الایمان بعیسی علیه السلام فالایمان اللاحق لعیسی علیه السلام جعل ماحیا للکفر السابق
 لکما ان الایمان اللاحق بمحمد صلی الله علیه وآله وسلم جعل ماحیا للکفر السابق به فاعتبرت
 لاعتبه واستوجب الثواب والاجر علیها یدل علی ذلك دلالة بنیة ان من آمن من النص
 مثلا بمحمد صلی الله علیه وآله وسلم بعد طول عمره بالکفر والانکار بل بعد قتال مع المسلمین
 علمه انه یوتی الاجر مرتین ولیتبر ایمانہ بنیة مع الکفر بنیة اذ اسر فی ذلك ان الایمان
 بکل واحد من الانبیاء له اثر فی تطهیر الباطن وتکمیل النفس لکن لم یظهر لک الاثر لقیام
 معارضه وهو الکفر بغیره من انبیاء الله تعالی فلما زال المعارض ظهر اثره ولهذا الشواهد لا یحکم
 من الامور الطبیعیة والصناعیة وغیرہ فی المحسوسات وبالجملة فالیهودی اذا سلم صح ایانه بحکم
 صلی الله علیه وآله وسلم فقد صح ایمانہ بعیسی علیه السلام وجميع الانبیاء ایضا دفعة واحدة
 وجاز ان یوتر هذا الایمان مع الایمان السابق المحال بموسى علیه السلام مثلا فجعل اجر
 مضاعفا بمقابلة الایمان فحالہ مثل حال النصرانی عند التناول بلا تفاوه کفر الیهودی والنصرانی
 واخلیه مرقوم بود که کفر تمام یهود بعد از بعثت حضرت عیسی علیه السلام خصوصاً احبار
 رهبانین محل تعجب است مهربان من بحیرا بسبب نصرانی بود یهودی بود و احبار یهود که در آن
 بحکم تبع سکونت در زیدند در آن وقت مقدم بر زمان حضرت عیسی بودند ایدیم که بحکم احبار
 و عبد الله بن سلام وغیرہا پس بعد از معرفت وجه ضلالت و سباب آن که تفصیل در
 فتح الغریز وغیره من الکتاب مذکور و مسطور اند هیچ استغلا باقی نیماند بحکم آنکه گاهی سبب ضلالت
 تلقی فاسد میباشد و این سبب عام است علما و خواص را نیز واقع می شود و بعضی تلقی
 فاسد آنکه بجهت شهرت امری کالقول بزندقه عیسی علیه السلام که در یهود مشهور بود حق
 واقعی در زمین این عالم کسوت بطلان می پوشد و برگزالتی بوجه مخالفه آن مشهور نمیرد
 والا استعدا و آن دارو که اگر توجه و التفات بوجه مخالفه آن مشهور نماید حق را در یاد مشتاز
 آنکه درین زمان و اقامی بلدان ایران زمین که اختلاطی با مسلمانان و یهودیان و نسطوریان ایشان هر چند

کتاب خود بوجه اتم داشته باشد نام شحین و حضرت عثمان مثل نام فرعون و نامان در حق ایشان عنوان نموده
 طغیان گردیده هرگز متاب و مدائح ایشان نشنیده اند و جز اندر ابله بیت غضب و ظلم و حیل و دیگر وصف غلوئی
 ایشان در ذهن آن مردم نمانده پس با وجود استعداد و درک حق توجبه و التفاتی به تقیض احوال ایشان
 نداشتند همین بود حالت احبار یهود که هرگز ملتفت نبودند بجهت امتلا و مدله ایشان از منته
 و چون توجبه و التفات نباشند بدیهیات را نتوان دریافت چه جلست نظریات بعد این منته التفاتی این
 هم شد که با حق حضرت مسیح غیر از کلمات زندق و اتحاد و مبالغه و اطراد و القیل بالثلث از حال حضرت مسیح
 هیچ مذکور نمی کردند و جماع این خرافات زیاده تر و موجب تنفر ایشان گردیده بود چون پیغمبر آفریزان
 مبعوث شد و نوبت از یربان اعیان رسید و از سماع برویت انجامید و حجابی دیگر در میان نهاد
 ایشان را ایمان بهر دو بزرگوار معاحصل گشت و کمال علم ایشان در اینجا ظهور نمود و هذا المعنی احی
 المقاصد من قوله علیه السلام انی اولى الناس بعیسی بن مریم بلکه این متعکس است چون آن
 پیغمبر آخر الزمان را دیده خواهد گذشت و مردم را در حقیقت امر ایشان بجهت غلبه مخالفان ملست
 شکوک و شبهات راه خواهد یافت خصوصاً بوجود حال العین باز حضرت عیسی هم انعمتی را بر وایت
 عیانی خود تثبیم و تکمیل خواهد فرمود و اخرج ابن مندة بسند ضعیف عن ابن عباس رضی الله عنهما ان
 ابابکر الصديق رضی الله عنه صحب النبی صلی الله علیه وسلم و هو ابن ثمان عشرة سنة و النبی ابن عشر
 سنة و هما یریدان الشام فی تجارة حتى نزل منزلاً فی سدة ففقد فی ظلهما ذویب البکر الی رهیب
 یقال له بحیر اوساله عن اشیار فقال له من الرجل الذی فی ظل الشجرة قال محمد بن عبد الله بن
 عبد المطلب قال هذا الذی ما استظل تحت ظلهما بعد عیسی الامجد صلی الله علیه وآله وسلم انتهى قال
 ابن حجر و هذه سفرة اخرى بعد سفرة مع ابی طالب کذا فی الاصابة و اولاد احبار یهود که در مدینه سکونت
 داشتند آن بجهت بعد مکانی از حال حضرت مسیح کما فیجی مطلع نشدند و دوم دعوت حضرت
 مسیح خاص بود به بنی اسرائیل شام سوم اختلاط مشرکین ایشانرا موجب اشتراک شده
 بود و است غیر ذلک من الاسباب و حدیث واک لما خلقت الافلاک در هیچ کتاب بنظر نیامده
 و بیان استبراه بیشتر شد و فقها در باب استبراه ماخوذ از همان حدیث عذاب
 القبر است که اما احدیها فکان لا یستبرأ من بولہ و الا استبرأ لطلب البرائة من الشیء و

طلب البراءة من البول فرض اذا لعاب على ترك غير القرض واستعبر به كرس ووقت مناسب حال الكس
 وآنوقت است وانهذا قال الحسن البصري رضي الله عنه لا يستل عن حال الصحابة وانهم كانوا يكتفون
 في الاستنجاء عن البراز بالاجار انهم كانوا يعبرون بجلد انهم تثلثون لمطا أو كثة تارك اورا بتمدع ميكوند
 از باب مباحات وظيفات اين فرقه ظاهر بين است لا يعيا به ودر بخاري وشرح آن ثابت است كه
 ابو موسي اشعري بجهت استماع حديث خذاب القبر دبول تشد و بيار ميكر و حتى انه كان يدخل
 اطميله في القارورة و يبول فيها مخافة ان يصيبه رشاش من البول فانكسر عليه ضيقة رضي الله عنه
 وقال رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم اتى سباطة قوم فبال قائما ولا شك ان البول قائما
 منطنة اصابة الرشاش والذي دل عليه التجربة ان البول يترشح من عند المشانة كلما وقع في الاثربة
 فهو كاللين في الضرع كلما حلب ورواذا ترك فزه فقط

سوال در شكوة دارد است كه نبی رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم عن عشر منها ان يجعل
 الرجل اسفل ثيابه حريرا متبادا من لفظ انست كه لباس حرير اگر متصل بدن نباشد مثل ان كه ابره
 حرير باشد مستر يا چه پنبه كرده نباشد و في الدر المختار يحرم لبس الحرير ولو بجائل على الصحيح عن
 الامام انما يحرم اذا مس الجلد قال في الغنية و هي رخصة عظيمة في موضع عمت به البلوى -

جواب قوله نبی ان يجعل الرجل اسفل ثيابه حريرا مثل الاعاجم ازين لفظ متبادا منى شود
 كه اگر ابره حرير باشد و استر قطن لبس آن حلال است زیرا كه قاعدة اصول است كه التقييد
 بالوصف انما يدل على انتفاء الحكم عند انتفاء ذلك الوصف اذ لم يكن ذلك الوصف خرج مخرج
 العادة وايضا اذ لم يكن ضد ذلك الوصف اولى بالحكم منه و ههنا كلا الشطرين منتفیان
 اما الاول فلان عادة الاعاجم كانت جارية بلبس الحرير في اسفل الثياب لتحصيل نعومة البدن
 فنهى عنه لذلك واما الثاني فلان لبس الحرير فوق الثياب اولى بالنهي لاجل الشهرة و ظهور
 البرق و اللعان فالنهي عن الاسفل يدل على النهي عن الاعلى بدلالة انصر كميلد حصة التانيق على مرتبة
 النسب و در مختار نیز همین مذهب را صحيح نموده حيث قال ولو بجائل على الصحيح فلا عجة بالرواية النادرة الاخرى فقط
 قوله في الحديث ان المؤمن لا يتجنب نجس وقع جوابا لقول اني بهرة جين تتجنب عن صحبة رسول الله
 صلى الله عليه وسلم وكان جنبا فاغتسل ورجع الى المسجد الشريف و سأل عنه وجه ذبا قال يا رسول الله

منت جنباً فکر است لان اجاسک فالمراد نفی النجاسة التي تمنع الاختلاط والكلام واضح وصحة والمعنى ان المكون
 صحة اعتقاده حسن احتمال طيب اخلاقه ولو كان جنباً لا يهجر في الصحة بخلاف الكافر فانه لا يصاحبه ولا
 يجالس بل ينبغي ان لا يمتد ائتماده اياً دام ما وقع في حديث عاصم بن ثابت في مقبرة الرجيع انه عاهد الله تعالى
 ان لا يمسه لشرك فحيت جسده بالذناير بعد الشهادة فذاك من كمال قوره او من جهده الذي هو كفاية
 للآزم في حقه ولو كان المراد نفی النجاسة مطلقاً عن المؤمن لما صح لان المؤمن يحدث ويجنب ويجب عليه الوضوء
 الغسل ويجوز عليه الصلوة والقران ودخول المسجد ولا كانت النجاسة المنقبة مخصصة ببعض انواعها كالمفهوم
 ان ثبت هذا النوع من النجاسة للمشركين لا غير بل ولا مطلقاً وبالمجمل قد توارى عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم
 والصحابة اختلاطهم مع المشركين ومصافحتهم ومجاستهم وسهم واكل ما يبيعهم من الأطعمة والثمار وليس فسادها
 ليف وقد ليس النبي صلى الله عليه وآله وسلم جبهة شامية وابل الشام اذ ذاك كانوا كافراً نعم لو علمنا ان ابياتنا
 ان بعض فرقة لا يتجاثرون عن النجاسات كالموتور عن ابناء البقر والاكبر عن النحر والنخس بر حرم سوا كلتهم والشبه
 في ادايتهم من غير غسل فقط

سوال ورد في شرح الصدور حديث لا يتمين احدكم الموت الا ان شق لعلمه تبارا من كلامه انست كه ان
 بوازمنا موت در صورت وثوق بعمل تعلیق محال است چنانکه در قول او تعالی فالغفدوا لا تغفدون الا بسلطان
 بنی مدار قبول عمل براه خاص است ونجات اذفاق عجب وریاکه مناط اخلاص است و ثواب پس وثوق
 بعمل محال باشد و منی موت ممنوع و بعض علماء زمان می فهمند که تعلیق بحال نیست و وثوق بعمل ممکن و در آن
 تنسی موت جائز جواب در حدیث لا يتمين احدكم الموت الا ان شق لعلمه ظاهر همین است که مرقوم
 فرموده اند یعنی از قبیل تعلیق بالمحال است بسبب دلیل اول آنکه این روایت در غیر صحاح وارد است
 در روایت عموم بنی در صحاح فالعموم اولى فيجب حمل هذه الروايات على التعلیق بالمحال جمعاً بين الدليلين
 بها امکن - دوم آنکه عموم بنی را در روایات صحاح معطل نموده اند بعلت عامه که دائق را نیز شامل است
 در حکم اتمل بالعلّة العامة فی کلام الشارع لا يجوز تخصيصه بروایت تعلیل نیست لا يتمين احدكم الموت
 ضعیف زیرا که با ما سیافعله ان یتوب و اما ممنا فاعلمه ان یزود احساناً و لا شبهة ان الواثق بالکل لا یكون
 الاحسان و علة النهی للحسن هو تقویت الامکان من الازیاد و هی موجودی حق الواثق فیکون النهی عاملاً ایضاً
 اندک اگر علت بنی تردد فی ما بعد الموت میشد وثوق بعمل ازان علت می سرارد و حالاً که علت بنی بعد از

از یاد است وثوق بعمل بیج فائدہ نمیکند فتعین حمل الکلام علی التعلیق بالمحال تسوم آنکہ ہر چند وثوق بمحل محال مفصل نیست اما در محال عادی بودن او شبہہ نیست کما لا یخفی و علی تقدیر تسلیم محال شرعی نیز بہرست بقولہ علیہ الصلوٰۃ والسلام لا یجی احدکم علمہ قالوا ولا انت یا رسول اللہ قال ولا انا الا ان یقعد فی المدح حیرتہ و قال الحسن البصری ما یخاف النفاق بہ الا المؤمن ولا یایسنہ الا منافق کذا فی تعلیقات البخاری قاصد بسیار مستعمل بود لهذا تفصیل کہ در خاطر بود ممکن نشد فقط

این ترجمہ آن حدیث است کہ جناب مولانا شاہ عبدالعزیز صاحب قس سرہ

در وفات رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در وعظ می فرمودند

آورده است بخاری در تاریخ خود از عمار گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر آئینہ خدا تعالی را از مرستہ بہت دادہ است و اراحتی تعالی استماع از خلائق استادہ است بر قبر من نیست کسیکہ درود میفرستد مگر مہر بنامہ مراد نزد احمد و نسائی ہر آئینہ خدای را فرستہ گانند سیر کنندگان در زمین میرسانند مرا از امت مسلمہ و تواتر رسیدہ این معنی و شنید سعید بن اسیب اذان از قبر شریف در روزہ ہای حرہ آورده است عارت و ابن سعد زندگی من بہتر است شما در وفات من ہم بہتر است شما را پیش کردہ میشود بر من علمہاے شما پس انجہ باشد از عل نیک ستانں میکنم خدا را بران و انجہ باشد از بدی مغفرت میخوام خدا برای شما و ہر گاہ بجا شد ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ وصیت کرد کہ ببرد جنازہ مرا سوی قبر نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و اذن طلبید و گفتہ شود این ابو بکر است اذن میطلبہ برای دفن نزد تو یا رسول اللہ پس اگر اذن شود بہتر و اگر نہ باز گردانید مرا سوی اربع پس گردن پس آواز دادہ شدند کہ داخل شوید گرامی کردہ شدہ روایت کردہ است این خطیب و روایت کرد این را ابن عساکر از علی کرم اللہ وجہہ گفت ہر گاہ کہ حاضر شد ابو بکر صدیق را وفات بنشانند از دوسر خود و گفت مرا یا علی وقتیکہ من بمیرم پس غسل دہ مرا بکننے کہ غسل دادہ بدن رسول خدا است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و سبیری مرا بسوی خانہ کہ دران رسول خدا است

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ذکر کرد قصہ طلب اذن سابق تا آنکہ گفت علی کرم اللہ وجہہ بودم من اول کسی کہ پیشی گردن بسوی دروازہ پس شنیدم گویندہ را کہ میگوید داخل کنید محبوب را سوی محبوب پس ہر آئینہ حبیب بسوی حبیب اشتیاق دارد و ہر گاہ کہ واقع شد تخط گفت عائشہ رضی اللہ عنہا بکشانند

سوراجی بسوئے آسمان محاذی قبر رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس کروند پس سیارہ آسمان و دور شد نقطہ
سوال سید علی، شرح الصدور حدیثی در آورده که ابن عباس آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دید کہ با مردم
 کلام میکرد پس از آن پرسید کہ یا رسول اللہ آن مرد کہ ام کس بود و فرمود تو او را دیدی گفت آری من فرمود
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و حجر بن عدی بود و تو نابینا خواهی شد در اینجا بخاطر رسد کہ بسیار صحابہ جبریل را دیدند
 چنانکہ در حدیث سوال اسلام دایمان و احسان مذکور است و نابینا نشدند تخصیص ابن عباس رضی اللہ
 عینہ عنہما **جواب** فصلت ابن عباس کہ در شرح الصدور منقول فرمودہ اند صحیح است و تمام قصہ آنچه کہ در کتاب
 مفصل است نیست کہ اندر ای رجلا مع النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فلم یعرفه فسال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم عنہ فقال له النبی صلی اللہ علیہ وسلم ارايت فقال نعم قال ذاک جبریل ہ انک ستفقہ بصرک نعمی
 بعد ذلک فی آخر عمرہ و کان یقول فی ذلک ان یاخذہ من یعنی نور بہا ففی سانی ذلی منہا فو قلی ذکی فقلی
 غیر ذی دخل و فی فی صامر کالسيف ما ثور کذا فی الاستیجاب و علما را در توحید این تعلیل اختلاف است بعضی
 گفته اند کہ دیدن جبریل در وقت آوردن وحی موجب فقدان بصر است زیرا کہ لمعان سبحات وحی موجب
 استقرار بصر است مگر آنکہ بہرکت غایت مصطفوی در آخر عمر اتفاق افتاد و فی الفور شد و دیگران کہ جبریل را
 دیدہ اند در وقت نزول وحی ندیدہ اند بلکہ گاہ بہ بصورت اعرابی سائل و گاہ بہ بصورت وحیہ قلبی کہ
 بجهت مشورت غزوہ نبی قرظہ آمدہ بود و دیدہ اند و بعضی دیگر گفته اند کہ این تعلیل عام نبود بلکہ خاص بود و حق
 ابن عباس زیرا کہ او در الوقت ضعیفین بود و تحمل دیدن امور غیبیہ نمیتوانست ناچار صد مرتبہ شدیداً بازرسید
 تا وقتیکہ فوت سن محاضرات آن صد مرتبہ بود و بیای ماند و در وقتیکہ کہ سن شد و وقت الخطا پذیرفت آن
 صد مرتبہ تأثیر نمود و بعضی دیگر گفته اند کہ وجہ نابینا شدن ابن عباس بدیدن جبریل آن بود کہ ایشان در آخر
 عمر چشم خود را از محسوسات ظاہر بندہ کنند و بدیدن صور خیالیہ داعیان شالیہ علیہ مشغول شوند تا در مرتزح رویت
 آن غالب تر گردد بہین قسم اتاویل از سلف منقول است نقطہ

ف و عتیدہ اہل سنت کہ الصحابہ کلہم عدول بارہا بحضور حضرت ولی نعمت مرحوم درس اللہ سرہ بحث
 و نقیض واقع شدہ بود آخر ما ہمین شفع شد کہ معنی عدالت اینجا بمعنی تعارف نیست بلکہ عدالت تیز رویت
 حدیث مراد است لا غیر حقیقتاً المتجنب عن قبح الکذب فی الروایۃ و انحراف ما فیہا و لقاہ متبعنا سیر الصالحین
 کلہم حتی من دخل منہم فی الفتنة و المشاجرات فوجدناہم یعقدون الکذب علی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

استلزام ذنب و محترزون عن غایت الاحتمال کما لا یخفى علی اهل السیرۃ الدلیل علی ذلک ان هذه العقیدة لا توجد
منها اثر فی کتب العقائد القدیة ولا کتب الکلام واما ذکر المحدثون فی اصول الحدیث فی بیان تعدیل طبقات
الرواة واما نقلوا هذه العقیدة من تلمذ الکتاب فی کتب العقائد واما فعل ذلک من غلط منهم فی الحدیث
او الکلام من غیر تمقن ولا شبهة ان العدالة التي تتعلق بغرض الاصولی بها هی العدالة فی الروایة بمعنی التجنب
عن تعدل الکذب و الخراف فی النقل لا غیر و علی هذا فلا اشکال فی هذه الکلیة اصلها و الله اعلم فقط

قال مسلم صاحب الصحیح حدیثا قتیبة بن سعید و محمد بن بشار و تقارباً فی اللفظة قالنا نحن و هو ابن سمیع
عن بکیر بن یسار عن عامر بن سعد بن ابی وقاص عن ابیہ قال ابیہ معاویة بن ابی سفیان سعد افعال
ما منعک ان نسب ابی اتراب قال لما ناکرت ثلاثاً قال من رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فلن یسب لان
تکون لی واحدة منهم احب الی من حجر النعم سمعت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یقول له وقد غلغله فی بعض
مغازیه فقال له علی رضی الله عنه برسول الله غلغلتی مع النساء و الصبیان فقال له رسول الله صلی الله
علیه وآله وسلم اما رضی ان تكون منی بمنزلة یارون من موسی الا ان لا نبوة بعدی و سمعته یقول یوم
خیبر لا عظیم الراية رجل یحب الله و رسوله فقال فقط و لنا بها فقال ادعوا الی علیا فانی به ارمه فبصق
فی عینه و دفع الراية الیه ففتح الله علیه و لما نزلت هذه الاية ندع ابننا و ابناکم دعا رسول الله صلی الله علیه
وآله وسلم علیاً و فاطمة و حسناً و حسیناً فقال اللهم یرحمهم لار اهل بیتی فقط قال النودمی فی شرحه قوله ان معاویة
قال لسعد بن ابی وقاص ما منعک ان نسب ابی اتراب قال العلماء الاحادیث الواردة التي فی ظاهرها و دخل
علی اصحابه یحب تاویلها قالوا لا یقع فی روایات الثقات الا ما یکن تاویلہ فقول معاویة هذا لیس بالتصريح
بانه امر سعد اسبه و اما سئل عن السبب المانع للسب کانه یقول بل تمنعت منه تورعاً او خوفاً او غیر ذلک
فان کان تورعاً و اجلاً لاله فانت یحب و حسن وان کان غیر ذلک فله جواب آخر و عمل سعد قد کان فی
طائفة فلم یسب معهم و یجوز ان انکاره سأل هذا السؤال قالوا و یحتمل تاویلاً اخر و معناه ما منعک ان یخبط فی
راية و اجتهاده و تظهر للناس حسن رأینا و اجتهادنا و انه اخطأ و در صحیح ترمذی نیز ابن حریث است
لیکن باختصار فقط

من المدا رک سولات حضرت مرتضیٰ علی کرم الله وجهه در مدارک و دیگر بعضی از تفاسیر مذکور است
و در دفتر منشور نیز موجود است اما طریق صحیح ندارد و علی فرض الصحة معنی این کلام اینست که ولایت

چون بتو برسد نیز حق است و وجه تخصیص آنست که مردم بسیار در ابتداء انعقاد خلافات انجناب
 شبهات و شکوک بہر سائبند و منکر شدند و لتخصیص بالظرف او الشطر انما بدل علی علم حکم عند
 عدم الظرف او الشطر اذالم یکن فائدة اخرى فی التخصیص سوی حصر احکم ولما اذا کان ہناک فائدة اخرى
 فلا یبدل علی عدم احکم عند عدمہ کما ہو المقرر عند الاصولیین و چون مدخلافات خلفار ثلاثہ در آن عصر کے
 شک و شبہ ہند و حقیقت ان مختلف فیہ نشہ حاجت بہ بیان نہشت و ایضا الاستدال بالمفہوم الخلفاء
 انما یصح اذالم بعارضہ منطوق والدلائل الدالۃ علی صحۃ خلافتہ الخلفاء الثلاثہ منطوقات بل نصوص صریحہ لایزالہ
 ہذا المفہوم - الروایۃ المنقولۃ عن الدماک تحت قولہ تعالیٰ ولان تکلموا ازواجہ من بعدہ ابراہیم شہوتہ فی القباۃ
 ولہا طرق متعددہ بقوی بعضہا بعضا فقیہی بذلک الی درجۃ الحسن وقد تمسک بہا العلمائہ اجماعی فی کتاب منہج
 الحق للطعن فی طلحہ بن عبید اللہ وقد اجاب عنہ صاحب ابطال الباطل باجوبہ شتی ثم رد با صاحب
 احقاق الحق با عنہ و لیس یحضر فی الآن تلک التطویلات ومن عجیب ما اجاب بہ بعض اہل السنۃ
 ان القائل لیس ہو طلحہ بن عبید اللہ احد العشرۃ المبشرۃ بل ہو طلحہ آخر من بنی عبد الدار و کان من
 منافقین و حمل قولہ بنات عنہا علی مجرد المشارکۃ فی القریشیۃ کما فی قولہ تعالیٰ و بنات عمک و بنات عمک
 و بنات خالک و بنات خالک فان العرب کثیر الملقولون ہی بانیۃ عمہ و ہر ابن عمہ عند المشارکۃ فی الجذ
 الاعلیٰ و لکن الجواب الصحیح ان طلحہ بن عبید اللہ لما قال ہذا القول لم یطلع علی کون حکم الحجاب نازل من
 عند اللہ بل راسی ذلک ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فخلہ بمشورۃ عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ فائدہ کان
 محبدا فی ذلک ثم لما اطلع علی کونہ منہ لاس من عند اللہ بدم واستغفر فسقط الطعن عنہ من جہۃ مخالفۃ القرآن
 ولما الطعن علیہ من جہۃ قولہ لمن مات فلان لزوجہ فلانۃ فان صح ہذا التصریح منہ فلا استبعاد فی ذلک
 ایضا لانہم کانوا معتادین بنکاح ازواج الاقارب بعد موتہم ولم یطلع علی حرمتہ ازواج النبی صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم و انہن امہات المؤمنین کما لا استبعاد فی عرض علی رضی اللہ عنہ ابنہ حمزہ رضی اللہ عنہ
 علی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مع انہا بنت اخیہ من الرضاۃ لان حمزہ ایضا من رضاعہا ثوبہ جاریہ
 ابی لبب کالنبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و تحقق ان المروۃ والآداب مختلفہ باختلاف العادات البلد
 والاعصار وال زمان فما یکون خلاف مروۃ فی وقت و عند شخص لا یکون كذلك فی وقت آخر و عند شخص
 آخر و قبل العلم بالمسائل الشریعۃ و نزول الاحکام لا مجال للطعن علی احد کیف و روی عن النبی صلی اللہ

علیه وسلم لما رمی یوم احد حجرة وقد مثل به المشركون لان الله امكنهم لاقبلن منهم سبعين فسرلت
وان عاقبتهم فاقبلوا بل ما عاقبتهم بولس صبر ثم فهو خير للصابرین قال الشيخ ابن حجر العسقلانی فی الفتح
الباری فی شرح کتاب الغازی فی قصة اهل بخران من القواعد الشرعیة مسالة المخالف اذا صبر فله الجحمة
والیه ذنب الاوراعی ووقع جماعته من العلماء وواعرف بالتجربة ان من بال وکان مبطلا لا یضی علیه سنة
فلم یقم بعد باخیر شهر من انتهی ولكن علی القواعد الفقہیة فیہ بحث لان مسالة النبی صلی الله علیه و اله وسلم
لوقعت لکانت من معجزاته واما الیوم بعد انقطاع زمان المعجزات فمعرفة الحق من الباطل انما یکون بالحجة
والبرهان والاخری ذلک فی مثل اثبات السرفة وفصل اعضومات الدنیویة ایضا ولم یقل به احد
ولعل الشيخ لذلك قال بعد ظهور الحجة قصه سالم مولی ابی حذیفه صحیح است امام ترک العمل بالنظاہر است
در بخاری و مسلم موجود است کہ حضرت عائشة رضی الله عنها بهمن قصه تمسک کرده رضاعه کبیر را نیز از
محررات کناج می شمردند و سایر امہات مومنین بدین انکار میکردند و تمسک بحديث لا رضاع
بعد نظام میکردند و صحابہ دیگر بهمن را می پسندیدند و قصه سالم ان خصوصیات او می شمردند -

سوال در حدیث من حسن اسلام المرأه ان لا یغنیہ عنہ مشکوة تقاضا میکند کہ ضمیر مرفوع یتکمن
در یعنی راجع بمراست و ضمیر منصوب موصول راجع به ما دکلام ملا علی قاری اقتضای عکس آن میکند
جواب درین حدیث ہر دو وجہ میتواند شد لیکن الظہر وقرب بفہم وجہ ثانی است کہ ملا علی قاری
نوشته اما این قدر است کہ منی یعنی سود و ادن و بکار آمدن در لفظ قدیم متعل نشدہ بلکہ یعنی
قصہ دارا و د اہتمام متعل است پس ترجمہ شیخ عبدالحق من حیث اللغۃ اقویست گو دور از فہم است
و ترجمہ ملا علی قاری محتاج از کتاب مجاز است و نیز عنایت د اسناد آن بسوی افعال و اقوال در زمان
قدیم رائج نبود **جواب** دیگر اختلاف کہ در تفسیر این حدیث کہ شیخ عبدالحق ضمیر مرفوع را بمراست و
بموصول راجع نموده و ملا علی قاری بعکس آن یعنی بر تفسیر لفظ یعنی باید داشت اگر مشتق از عنایت
بمعنی قصہ باشد توجیہ شیخ عبدالحق اقرب بصواب است کہ قاصد شخص می باشد نہ فعل و اگر بمعنی نفع
باشد بطریق مجوز در قصہ یا مشتق از عنی یعنی غنا تعدی معنی در رنج و ہم انداختن بمعنی ہم توجیہ
شیخ علی قاری راجح است کہ نافع فعل است شخص نہ بالعکس اما اقرب از روی معنی وجہ اخیر است
بتہ وجہ - اول آنکہ ملا ہی غیر ہمہ و غیر نافعہ البتہ مقصود میشود پس لا یقصده را تخصیص باید کرد

اسی لایقصدہ المنفعۃ ولا یقصدہ بطریق الایتمام و مقصود از بنی این چنین افعال اند نہ مانند نکست
 زمین و در وقت فکر و مانند آن اگر گویند کہ پس تخصیص نفع نیز باید کرد کہ سدا ان خاطر و کسب سرور نیز
 نفع است کہ نفع آن غیر معتد بہی باشد و قصد آن غیر معتد بہ بنی باشد بلکہ تصدق مال و تداعی
 احباب و ترک اشغال دینی - وجہ دوم آنکہ شیخ عبدالحق در شرح عربی وجہ ثانی اختیار کرده و سید جمال الدین
 نیز میل بہمان نموده - وجہ ثالث آنکہ فعل و میم حبث را لایقینی میگویند فقط در شکوۃ از لقن حکیم و روایت
 ترک مال لایقینی و در حصصین در دعای حفظ قرآن آمدہ و از حسی ان تکلف مال لایقینی درین دو مقام توجیہ ملا علی
 قاری متعین است و توجیہ اول نامکن فقط

فائدہ باید دانست کہ حدیث اثنا عشر امیر اثنی عشر خلیفہ غیر از عدد و دوازده پنج تخصیص و تعیین را فائدہ نمیکند
 و معہذا تتمہ حدیث کلہم من قریش زمین را دور و در جلالان میدہم خارج از دائرہ فاطمیہ و علویہ و شامیہ تفصیل
 این اجمال انیسست کہ صاحب تحفہ دعا شیعہ منہیہ باب اول در مقام ذکر آیتہ ان الذین فرقوا دینہم و مکانہم
 شیعای نوبیدہ کہ متسک امامیہ است در امامت اللہ اثنا عشر حدیث متفق علیہ لایزال ہذا الذین قائما
 ما ولہم اثنی عشر خلیفہ فی بعض الروایات امیر کلہم قریش اما درین متسک وجہ بسیار خلل است اول
 آنکہ معاد این حدیث منطبق نمی شود بر امامیہ کہ ادبجاسی امامت اینہا مینمایند زیرا کہ از ولایت اگر مجرد وجود و ایشان
 در عالم گرفتہ شود بی آنکہ ایشان را در امور دینی حل و عقد امور است و دین دخلے باشد پس با وجود آنکہ این ارادہ
 خلاف عرف و لغت و عقل است درست نمی شود زیرا کہ محض وجوہ ایشان دین منبہر علی اللہ تعالی
 علیہ وآلہ وسلم قائم ماند بلکہ مجرد وفات پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم جمیع صحابہ متدشند نہ و باید منہ
 و قرآن مجید را تحریف نمودند و امور دینیہ را تغیر فاحش دادند بجای مسیح و در وضو غسل را رواج دادند و بیات
 و شکل نماز را با کلک مسخ نمودند و مسیح معجزہ از طرف خود قرار دادند خمس موقوف کردند و رازان حتی سنے
 خیر لعل موقوف کردہ بجای آن الصلوۃ خیر من النوم بدل کردند و سنت تراویح افزودند و چون قرآن و نماز
 و شعائر اسلام ہمہ بدل گشت قیام دین کے ماند و اگر ولایت و تصرف و جریان او امر دینی نیست این
 مرا گویم کہ ماہوتعین من حیث اللغۃ و العقل پس این امر موافق زعم امامیہ گاہے واقع نشد کہ این
 دوازده تن بایکے از بہنا متصرف در امور است و دین شدہ باشند و امر دینی او را بجای گشت نہ آنکہ
 لفظ حدیث خصوصاً لایزال صریح دلالت دارد بر آنکہ این امر شدنی است ہوم آنکہ نیز در مس

دلائل میبکند بر آنکه قیام دین بعد از انقضای ولایت ایشان منقطع شود پس خلفای مذکور بن تاقیام
قیامت باقی نباشند و الا میفرمودند که لایزال بذا الدین قائما الی قیام القیامت و علیهم فی ذلک اثنا عشر
خلیفه در صورت طول عمر ایام اخیر که صاحب الزمان است این انقطاع متصور نیست پس لابد مراد مردم
دیگر آنکه کسی از آنها این مقدار عمر ندارد که استیفا در زمان تکلیف نماید - سوم آنکه کلمه کلیم صریح ناص است
بر آنکه امر جامع و قدر مشترک دوازده فرشته است و پس در مخطات الواقع علی هذا الزعم و اگر ائمه مقتدرین
می بودند میفرمودند که کلیم من عترتی اوسن ولد فاطمه اوسن ولد الحسین و نحو ذلک و ظاهر است که ذکر امر عام
در مقام تعیین و انبیا و تخصیص ناسنا سبب است تمنا بد آنکه گویند قائم مقام این بادشاه بعد از وی چند کس
خواهند بود کلیم من نبی آدم اول نسبت این کلام را به پیغمبر صلی الله تعالی علیه وآله وسلم نمودن که انصح فصحا و ابلیغ
بلغا کمال سے دیناتی است دوم با وصف این اراده و در از کار این راضی صریح گمان برون نهایت شقاوت
است و پنجم و سیم آنکه در حدیث لفظ خلیفه یا امیر واقع است و این بزرگواران گاهی امیر و خلیفه
نشدند و اگر در حدیث لفظ امام واقع می شد گنجایش داشت که این اشخاص را از ان لفظ مراد می توانست
گرفت حال آنکه لفظ خلیفه و امیر واقع است خاصه که مقررین بذکر ولایت که مراد آن صرف مدخلت
است این احتمال را گنجایش نمادند انتہای کلام الشریف فائدہ صاحب تحفه در حاشیه منہ میفرماید بدان
اسعدک السنی الدارین کہ ہمگی مدت خلافت حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله وسلم شش سال
است بموجب منطوق حدیث صحیح اختلافی بعدی ثلثون سنه اجماع و انقضای خلافت را دو طریق
منقص است اول آنکه در عین کمال و اوج تمام خود بخود آجال اخوایه منقضی شود دوم آنکه تساقط قوی
و اضمحلال مبنی آن بتدریج رود و بطور آجال طبیعی منقضی گردد و انقضای خلافت بهمین طریق نیز واقع
شده زیرا کہ انتقال دفعی از شخص بسوی شخص در مجاری عادت الهیه محال است چنانچه در قاعده
اشرف و انتقال بامکان احسن از عقول فحاله مایه هیولای عناصر قرار داده اند چون ازین طریق برای
انقضای خلافت ارزشه پیغمبر صلی الله تعالی علیه وآله وسلم متعین شد لازم آمد تحقق استنای الربیہ
در خلافت و ازینجا است کہ عدد چهار برای خلفا متعین شد پس سن اول سبا است کہ حرارت و رطوبت
در آن سن کمال و نفور موجودی باشد و بدل حاصل زائد از قدر متحمل می آید پس نشوونمای ظاہر رویدند
و بهمین بود حالت خلیفه اول کہ در عرصہ دو سال و چند ماه تمام جزیره عرب از اوٹ مرتدین پاک شد

و نشوونامی اسلام در عراق و شام پیداکشت بعد از آن خلافت خلیفه ثانی در عین قوت اسلام و نفاذ احکام و امن و رفاهت انام گذشت و آن حالت شباب خلافت بود باز در زمان خلیفه ثالث انحطاط خفی شروع شد و تساقط ظاهر در قومی اسلام پیداکشت اعضاسی رئیس اسلام که ازواج و اقارب پیغمبر صلی الله تعالی علیه و آله و سلم بودند با هم خلف المزاج افتادند و احکام متعارض بر روی کار آوردند و در هر واقعیه بعضی اعضا رئیس است باطل نموداری شد تا آنکه خلیفه وقت که بمنزله قلب وجود انسانی بود در حرارت غریزی اسلام که عبارت از نفس مقدسه او بود از بدن است دست تدبیر کشیده مفارقت نمود و انانیت و انانیه را چون و آنچه المم با فنی و دیگر اهل تاریخ نوشته اند که خلافت خلیفه اول در ابتدا که دورت و در آخر صفای اتم داشت و خلافت خلیفه ثانی محض صفا بود و خلافت خلیفه ثالث اولش صفا و آخرش کدورت پیداکرد و خلافت خلیفه رابعه تمامه آن در کدورت گذشت اشاره است با آنچه مذکور شد انتهای کلامه و ایضاً فی المفتاح و حجه تخصیص آن عدد چهار چنین گفته اند که عالم لاهوت گرفته تا عالم ناسوت همین عدد ساری و جاری است زیرا که اصول کمالات الهیه چهار اند ابداع خلق و تدبیر و تجلی و اسم مبارک الله که اسم ذات است مرکب از چهار حرف است و طریق مستقیم ابدنا الصراط المستقیم اشاره بآنست منقسم است بر چهار قسم شریعت و طریقت و حقیقت و معرفت و بیشتر اسمای حسنی مرکب از چهار حرف است چون قادر و کریم و رحمن و رحیم و قهار و جبار و رزاق من حیث انحطاد و از صفات الهی آنچه مجمع علیه جمیع طوائف است و دلائل مستعیده بدان معتقد اند چهار صفت است جمله و علم و قدرت و ارادت و در عالم ملکوت اصول خود ملائکه چهار اند جبریل و میکائیل و اسرافیل و خزrail عظیم السلام و کتب منزله نیز چهار اند توره و انجیل و زبور و فرقان و کعبه معظمه چهار رکن دارد و جمیع اجسام مرکب از چهار عنصر اند و اودا و اربعه فلک مدار احکام نجوم اند و بنای وجود انسانی بر چهار خلط است و جهات مقصوده با حرکت نیز چهار اند مشرق و مغرب و جنوب و شمال و مراتب ترفیات وجود انسانی نیز چهار است لطیف و جوفانی و کبروت و شیخوخت و در هر سال چهار فصل است ریح و خریف و صیف و شتاد و هر ماه سه روز چهار دور میکند چهار جمعه و علی هذا القیاس و اصول شریعت نیز چهار است کتاب و سنت و جماع و قیاس و نکاح با چهار زن حلال است و عدده وفات چهار ماه و ده روز است فقط میگوید بنده ضعیف عبدالعزیز عقی عنده که مذکور فقیر اهل سنت و جماعت است و کسانیکه مخالف اهل سنت و جماعت اند خواه آنکه بخواهند از تکلیفین بکلمه اسلام مثل روافض و خوارج و نواصب و غمخواران همه را باطل

میدانند بهر اول سبزه است اما مذاهب مختلفه اهل سنت و جماعت مثل اشعریه و ماتریدی و معتزلیه و ثعلبی و شافعی و مالکی و حنبلی و رفقهات و مثل قاضی و حنفی و نقشبندی و سهروزی و سلوک پس اینهمه را فقیر بر حق میدانند و ترجیح یکدیگر بر دیگران بوجهیکه تخطیه آن دیگر باشد یا بهر توضیح تفصیل نیست آن بود هرگز مذاهب فقیر نیست و همه را تابع کتاب و سنت می انگارند و اختلاف اینها را اختلاف و رفقهات کتاب و سنت میدانند و کل مجتهد مصیب و الله یحیی الحق و یمیدمی بسبیل و بهمین جهت مذاهب هر یک را از اینها موثر و مشایخ طریقه را دلائل و شواهدی طلب و تفتیش مذکور میکنند جا بلان آنرا حمل بر بزرگوار عقیده میکنند و درین قسم بر اختلافها فقیر را بهمین اسلام و ارجح نمودار شده و تعصب برای هر یک مذاهب مبتدعه و کفره در مقابل آنها عین صواب و عبادت است و الله اعلم و علمه احکم و انهم و همچنین اختلافات فقه و فقه و اختلاف مفسرین باهم و اختلاف صوفیه صافی و علماء ظاهر که کلمات آنها فرقهها بر عمل نیک عمل میکنند و هر کس را از اینها و رفقهات کتاب و سنت و استنباط مسائل بمشرب خود معذور و ماجر می پندارد و بزبان قال و حال میگید **اذا رضیت عنی کرام شیعتی** و فلان زال غضبان علی لیا مهابه -

قال الشیخ بهار الدین الی فی شرح الحدیث السادس وثلثین من الربعین هذا الحدیث وکذا الحدیث المتفق علیه بین الخاصة والعامة من قوله صلی الله تعالی علیه وآله وسلم من مات ولم یعرف امام زمانه مات میتة جاهلیة ظاهره علی مذهب الیه الامامیة من ان امام زماننا هو الغائب المنتظر وخالفوه هم شیعوں علیهم با نه اذا لم یکن التوصل الیه و اخذ المسائل الدینیة عنه فای ثمره یترب علی مجرد معرفته حتی لیكون من مات و لیس عارفا به فقد مات میتة جاهلیة و الامامیة یقولون لیست الثمرة منحصرة فی مشاہدته و اخذ المسائل عنه بل نفس التصدیق بوجوده و انه خلیفة الله فی الارض امر مطلوب لذاته و رکن من ارکان الایمان و تصدیق من کان فی عصر النبی علیه السلام بوجوده و نبوته ثم قال الامامیة ان تشبیهکم علینا مقلوب علیکم لاکتم تذهبون الی ان المراد بالامام الزمان فی الحدیث صاحب الشوکه من ملوک الدنیا و ان کان عالما او جاهلا او فاسقا فای ثمره یترب علی معرفته الجاهل الفاسق لیكون من مات و لم یعرفه فقد مات میتة جاهلیة ولما استشعر هذا بعض مخالفیه مذهب الی ان المراد بالامام فی الحدیث الکتاب و قال الامامیة ان اضافته الامام الی زمان ذلك الشخص تدل علی تبدل الایمتی الازمنة و القرآن العزیز لا تبدل له بحمد الله علی مر الازمان و ایضا لما المراد بعرفه الکتاب الی الی اذا لم یحصل الانسان مات میتة جاهلیة ان ارید بها

معرفته الفاطمية والاطلاع على معانيه اشكل الامر على كثير من الناس وان لم يجدوا التصديق بوجوده فلا وجه
للتشنع علينا اذا قلنا بمثلته - اجاب عنها بعض العلماء حاصل تشنع اهل السنة ان ايجاب العلم بشئى انما يكون
لما يتعلق به معاملة عمل وامام لا يتعلق به شئى منها فلا فائدة في ايجابه ولا وعيد على جعله وليس لايجابه في الشرع
نظير كما يدل عليه استقرار الشرائع ولتقصية النظرية الفقهي من استنباط الامر والنهي بالمصلحة والمفسد بل
الكلامى ايضا من عدم خلوا حكمه تعالى عن الفوائد العامة الى العباد هذا عند القائلين بان الحق العقليين اظهر
فالعلم بالوجه الجزئى الشخصى انما يجب فيما يحتاج اليه شخصه كالنبي والكتاب لمعين للمامة واسيد للعبد والزوج
للزوجة مثلافان هذا العلم الجزئى يورث علوما كثيرة بوقوعها كبريات لصغريات سهلة الحصول مثالا يقال هذا
خبر النبي محمد صلى الله عليه وآله وسلم وكل خبره حق وهذا حكم القرآن وكل حكمه حق ولذلك ورد تعلموا من انسابكم
ما تصلون به ارحاكم وامام لا يحتاج الى شخصه كالاخبار الماضيين والملائكة المقربين ولكن يحتاج الى نوعه من
جهة انهم سفيرة لدينه وبين عبادوه فيكفى الايمان بهم بالاجمال وما لا حاجة الى نوعه كحركات السيارات
فلا يجب العلم اصلا بالوجه الكلى ولا بالوجه الجزئى وما يتعلق به الحاجة بالوجه الجزئى دون الكلى بحسب العلم
بجزئيا لا كليا كالمال رمضان وادوات الصلوة واذا عرفت هذا فالامام الغائب على تقدير اماتة ليس
صاحب شرع جديد ولا له احكام ناسخة ولا هو ما يصل حكمه اليه ما يجب الاحوال في المباحات كنصب
الامراء والقضاة وتقسيم بيت المال وما يتعلق بالسلطين والتفريق بين الحق والباطل من المذاهب
بما يحتاج فيه الى التجديد فلا طائل في ايجاب معرفته والوعيد لجهله ان الملائكة المقربين والانبياء الماضيين
مع انهم ما يجب الايمان بهم الا يجب علينا معرفتهم باشتغالهم واذا عرفت هذا ظهر ان ما ذكره في القلبية
اهل السنة لا يوجب عليهم فان المالك عمدا لا كان اوجبا رايه اطاعته في بعض المباحات فلما لم يعرف
او يدرك ذلك الى انكار حكمه او اسهاله وفيه ترك الواجب ويدل على ذلك قوله صلى الله عليه وآله وسلم
امام زمانه بالاضافة الى زان المكلف وافراد الامام فان الملوك الماضيين لا حاجة اليهم في هذا الامر فلا يجب
معرفتهم واما الائمة الاوصياء فهذه القائلين بذلك يجب معرفتهم جميعا لا معرفة صاحب الزمان فقط بل بحسب
ان يكون مسنة الائمة الماضيين اشد وجوب عنده لانهم قد روي عنهم اخبار واحكام يجب قبولها والعمل
بحال النبي صلى الله عليه وآله وسلم دون امام الحال واما قوله ان يحل على القرآن غير صحيح لان اضافته الى
الى زمان ذلك الشخص يسير تبدل الائمة والقرآن المجيد لا تبدل بحجته الله على مرور الزمان فغير صحيح ذلك

لان زمان الحال عند التحقيق ليس قسماً ثالثاً من الزمان ودر الماضى والاستقبال بل به جزر منهما متصله
 بالآن الحاضر ويختلف امتداد تلك الاجزاء تصوراً بحسب الانحراض والانظار فهذه الساعه وهذه اليوم وهذه
 هذا الشهر وهذه السنه وهذه القرن وهذه المائتة من الهجرة وكل ذلك ازمنة حال فالمراد ان لم يعرف الامم
 زمانه من الكتب ولم يعرف نسخ الكتب السابقة من التوراة والانجيل والرساير وزنداستا وسيد الهندود
 مما هو موجود ومعمول به في الناس ولم يعرف بطلان الكتب المنخرعة بعبه مثل كرنه السكه وكلام المتين الكلدانيين
 ولم يعرف ان كتب ائمة المذاهب ليست واجبة الاتباع كما يظن جهلة المقلدين من كل مذهب مات ميتة
 جاهلية وهذا معنى صحيح وغرض ستقيم وبقار القرآن المجيد على مرور الزمان لا ينافيه ثم قوله والبضا فالمراد بمعرفة
 الكتاب اما معرفة الفاظه ومعانيه فيشكل الامر على اكثر الناس واما مجرد التصديق لوجوده فلا وجه للتننيع
 علينا اذا قلنا بمثلها ايضا غيره فان المراد ليس نفس التصديق لوجوده بل التصديق بانه حق وانه كلام الله والامم
 واجب الاتباع والفرق بين الوعيد على تارك العلم وبين الوعيد على الجايل عن الامام الغائب ظاهر فان القرأت
 المجيد اوام الله شارق نوره موجود في ايدي الناس متداول مستوكمين الوصول الى معرفة احكامه لكل من العوالم
 والنحواس بواسطة ادب واسطة الايمان الاجامى به اصل لاستنباط علوم لا يحصى والتفريق بين الحق والباطل
 فاهمال هذه العلم حتى ان يكون مورد للوعيد ولا كذلك الامام الغائب وقع في مهاوى الياس طالبوه
 ولا يمكن الوصول اليه الا لمن ركب جناح الغفاء واتخذ تدا الموار فوجه التشنيع اندراج الناس تحت
 الوعيد بلا طائل ويظهر من هذا ان نيل الاتصال الروحاني المودى الى التقرب في المعاد والاستعداد
 والتوقع لخروجه للنفير لثواب النصرة والتأييد لا يفيد في هذا المقام لعدم توقيفه على التصديق بالوجوده فان
 ذلك يحصل المحمة مع من مات ومع من فينظر وجوده وخروجه والتداعلم
 اجاب عنه عالم آخر قوله ليست الثمرة منحصرة في مشابهته واخذ المسائل عنه بل نفس التصديق لوجوده
 وانه خليفة الله في الارض امر مطلوب لذاته وكن من اركان الايمان اقول هذا غير مسلم فان الدلائل التي
 اورده الامامية في كبرهم اثبت الاحتياج الى الامام في اخذ المسائل وكشف الاختلافات ولا شك ان
 وجوده بدون هذه الثمرة لا ينبغي برفع هذا الاحتياج فيكون وجوده كعدمه واذا لم ثبت له الوجود المفيد
 فامى فائدة في التصديق لوجوده بل لا يمكن التصديق لوجوده الا بملاحظة تلك الفائدة - قوله ان
 شنيعكم علينا مقبول عليكم اقول لا تشنيع في ذلك على اهل السنة فان اطاعة الرئيس واجبة عندهم

فی الامور اللتی تعلق بسیاسته المدنیة والملک اذا لا یتصور الابد معرفة والافتقاد فهذه المعرفة فی الوجوب لمعرفة الوالدین فی حق الولد ومعرفة السید فی حق العبد ومعرفة الزوج فی حق الزوجة ولا یفتح فی وجوبها المعرفة کون الوالدین فاسقین او جالہین ولا کون السید جالبا او فاسقا لان حق اطاعتہ ثابت فی کل حال ولما لم یقہ واجب لا یتأتی الابد معرفة وما یرتفع علیہ الواجب واجب قوله قالت الامامية ان اضافة الامام الى الزمان یسیر تبديل الائمة فی الازمنة اولی هذا حق فان امام زمان بنی اسرائیل کان التوراة وامام زمان النصارى کان الانجیل وامام زمان هذه الائمة هو القرآن ولا ینافی عدم تبديل القرآن اضافة الامام الى الزمان بل انما ینافیہ عدم تبديل امام الزمان وهو متبديل قطعا وبالجملة هذا الترتیب مثل قولنا ان بنی ناسنا محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وبذا زمان نبوة محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وفلان یومن بنی زمانہ وهو شائع فایقظ فاعلم ان ما ذکرہ مخطیئة محضہ قوله ان ارید معرفة الفاظہ ومعانیہ اشکل الامر علی کثیر من الناس اتول الاستسکال فی ذلک فان معرفة معانیہ اللتی لابد منها فی التدریس بدین الاسلام یحصل بحر حجة العلماء والمفسرین بل بالتواتر المنزل بمنزلة العلم الاحساسی فان کون الصلوة فرضیة والزکوة واجبة والزنا حراما واسرقة کسبة وغير ذلک کذلک لا یحتاج الی معرفة صیغ الالفاظ والترکیب النحوی والوجوه العربیة فی ذلک قطعا وهو غایب جمعة ۱۹ صفر ۱۲۱۵ ھجری -

سوال وجواب حدیث من مات ولم یعرف امام زمانہ مات میتة جالبیہ صحیح الاسناد است ومقولہ جناب نبوی است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ومعنی معرفت وجوب اطاعت است ودر صورت وجود امام و تحذیر از مناعت و مخالفت چنانکہ از لفظ مات میتة جالبیہ ظاہر است کہ اہل جالبیت اتباع رئیس واحدند اشتد و ہر فرقہ برای خود رئیس میکردند فقط و مناعت و امامت کہ از شرفای اہلبیت نقل میکنند اکثر شیعہ نقل میکنند و در تواریخ اہل سنت دعوی ملک گبری و خروج بالسیف با دعوی ہزار بر او خود و غیرہ منقول است و انچه از ابن عمر نقل کرده کہ من مات و لیس فی عنقہ بیعة الامامات میتة جالبیة صحیح است لیکن مراد است کہ بعد از انعقاد امامت امام باجماع اہل حل و عقد اگر عادل باشد و تسلط و استیلاء بلا منازع اگر جائز باشد توقف در بیعت و انیت و بعضی صحابہ کہ با خلفای وقت خود بیعت نکردند و توقف نموده اند قبل از انعقاد و تسلط انہا بود فقط کلام ابن تیمیہ فی منہج السنہ وغیرہ من الکتب موثق جدا فی بعض المواضع لایسا فی تفریط حق اہل البیت و فی منع زیارة ابنی علیہ السلام

و فی انکار الغوث و القطب و الابدال و تحقیر الصوفیه و امثال ذلك و هذه الموضع منقوله موجوده عندی
و قد تصدی له و کلامه فی زاد جابذة علماء الشام و المغرب و المصر ثم ان ابن القيم تلمیذه الرشید قد بالغ
فی توجیه کلامه لکن لم یقبله العلماء حتی ان المحدث مبعین الدین السندی فی عصر سیدی الوالد اطال رسالته
فی رده و اذا کان کلامه مردودا عند علماء اهل السنة فای طعن یلحقهم فی ذلك فقط

سوال حدیث طبرانی سائی در رساله خود مذکور کرده و را بخبا آورده که جابر البکر فرموده الی آخر ما قال یزید بن
لقظم دم را حمل گفتگو است جواب حدیث الطبرانی بطریق و وجوب مداران بروایت انس بن مالک است
و پس در صحیح غیر از ترمذی وجودی ندارد و آنهم لغایت مجمل و مختصر چنانچه معلوم سامی خواهد بود و ایام
احمد در مناقب بروایت سفینه نیز این حدیث را آورده اند لکن ازان معلوم میشود که سفینه نیز از قصه
از انس بن مالک سفینه بهر حال اینقدر خود در روایت بخاری از انس آمده که انس دو بار حضرت علی
را رد کرد و بهانه کرد که آنحضرت بر سر حاجت اند وقت در آمدن نیست و غرض انس آن بود که شخصی از
انصار باین مرتبه مشرف شود چنانچه بعد از تقیضش نزد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم ظاهر کرد چون بار دیگر
حضرت علی کرم الله وجهه آواز بلند کردند و در دانه را گرفتند بسیم میباید آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
رسید و خود ایشان را طلبیدند و نسائی در رساله خود همین قصه را بروایت سدی از انس آورده و گفته
فجابر البکر فرموده ثم جابر عمر فرموده ثم جابر علی فاذا ان له و سدی صاحب او بام است غالب که دو بار رو
کردن حضرت علی را بطریق و بهم رو البکر و عمر فهمید و تحمل که البکر و عمر نیز قبل از حضرت علی آمده باشند
و انس بن مالک ایشان را هم بنا بر حسب انصار آمدن نداده باشد و چون حضرت علی آمدند و سه بار
آمدند و بار سیم آواز بلند کردند و داخل شدند با جمله لفظ و جابر البکر فرموده راجع بانس است یعنی فروه
انس نزد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در صورت اشکال نیست کما لا یخفی علی ائمه اکرم فقط -

جواب سوال حن ابی زین العقیلی انه قال قلت یارسول الله این کان ربنا قبل ان یخلق الخلق
قال کان فی عماره متحده بوار و ما فوقه بوار و باید دانست که صدر و این کلمه چند جا به انشکوة بنو بصیرت
پیوسته است اما معنی آن بحسب ظاهر از اشکال خالی نیست زیرا که کلمه این که در کلام سائل واقع شده
در لغت عرب موضوع است برای سوال از مکان و ایضا عمار که در جواب آن اندراج یافته در لغت عبارت
از سما است رقیق و آن از منقوله جسم است و حال و جسم را جسم می باید بود و ایضا نفیس سوال

په قبل ان یخلق الخلق مشعر است بآنکه حق سبحانه و تعالی در خلق است و آن مومم خلقت و هر سبانه
 متعال عن جمیع ذلک علوا کبیرا و شرح این حدیث بر وجهی که شبیه مرتفع شود از اشکال منفعی که چنانکه از وجدان
 خود این فقیه فیهده و با کلام کبرای صوفیه سنجیده منبی بر تمهید مقدمه است و آن آنست که حضرت حق سبحانه و تعالی
 حیث توجه الی العالم ظهور مراتب و حصص است مرتبه اولی یعنی است کلی شامل جمیع تعینات ازلیه و جدیدیه
 و جامع جمیع حقائق کونیة و آلهیه اما بی تفصیل و امتیاز بعضی از بعضی و این را تعین اول گویند و فوق آن را تعین
 و اطلاق است مرتبه ثانیه تفصیل و تمیز مرتبه اولی است و این مرتبه را تعین ثانی خوانند و درین مرتبه حقائق
 کونیة و آلهیه از یکدیگر متماز اند حقائق الهی را وحدت است حقیقی و کثرتی نسبی و حقائق کونی را یکس آن
 کثرت حقیقی و وحدتی کسبی و درین دوم مرتبه حقائق کونیة را اصطلاح از وجود خارجی نصیب نیست و بوسیله تدو
 و تمیز خارجی نشنیده مرتبه ثالثه عالم ازواج مجزوه بسیطه است که اگر آنگاه آن تصور نیست جز قوت عقلیه
 بشنیده آثار و احکام آن مرتبه را همه عالم مثال است که اگر آنگاه آن خیال است مرتبه خامسه عالم شهود
 است که مدرک میشود بحواس ظاهری مرتبه سادسه احدیت و آن جمیع مراتب است و آن مرتبه را نسبت
 کاملست و چون هر یک ازین مراتب بمنزله محلی و مکان است حقیقه مطلقه را پس بر سبیل تشبیه و مجاز و کلام
 این ازان سوال توان کرد و چون آن سوال مقید شود قبل ان یخلق الخلق مقصود از ان مرتبه تواند بود از مراتب
 الهی که مقوم باشد بتقدم ذاتی بر مراتب خلقیه اما قدری بیواسطه و تشکیک نیست که آن مرتبه تعین ثانی است
 چنانچه مذکور شد و مراد بهما که در جواب سوال شده است آن مرتبه است نه معنی متعارف لغوی و لهذا بهما
 را که از لوازم است از فوق و تحت نفی فرموده مناسبت بین الحسین آنست که چنانچه صاحب رفیق صاحب
 و سائر آفتاب نمیشود همچنین کثرت حقائق الهی نسبی است نه حقیقی و کثرت حقائق کونی اگر چه حقیقی است
 اما علمی غیبی نه خارجی شهودی و از بعضی موارد اطلاقات این طالعده چنان معلوم میشود که مرتبه ثانیه
 را عدلت از مرتبه اولی دانسته اند و آن بحسب ظاهر با حدیث نبوی موافق نمی نماید مگر آنکه خلق را
 که حدیث واقع شده است بعضی تقدیر دارند از ایجاد و مراد بآن تعین بر یک از حقائق و مایات
 باشد و قدری مخصوص و اندکزه معین از استعداد و قابلیت و الله اعلم بالصواب

جواب سوال در حدیث ترمذی و ابن جریر و حاتم از حضرت امام حسن رضی الله عنه که گفت شجر طحله
 بنو امیه واقع شد و قاسم بن الفضل الحرانی آنرا شمار کرده گفته است فاذا هی الف شجره لا یزید و لا نقص

کما لیکه مرقوم بود واضح شد مهربانن سلطنت نبی آسیا از ابتدای خلافت معاویه ابن ابی سفیان بایک قدرت
مدت خلافت عبداللہ بن الزبیر را کہ بعد از بنی تالسطل عبدالملک است را دریافت از میان اسقاط با بنو باز
ساب درست خواہد شد در جامع الاصول و بیخبریت میگوید قد جابر بنی متن احدیث ان بدو ولایت نبی امیہ
انت علی راس ثلثین سنۃ من وفات النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم و ہونی آخر سنۃ البعین من
ہجرۃ و کان انقصار دولۃ ہم علی یدائی مسلم انحراسانی فی سنۃ اثنین و ثلثین و مائۃ فیکون ذلک اثنین
سبعین سنۃ یسقط منها مائۃ خلافت عبداللہ بن الزبیر و ہی ثمان سنین و ثمانیۃ اثنین بقی ثلث و ثمانون
سنۃ و اربعۃ اثنین و ہی الف شہر اثنین بلفظہ -

سوال لفظ مصطفی در القاب آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و لفظ مرقضی در القاب امیر المؤمنین کرم
و جہہ القدر بہر دو جناب تخصیص یافته کہ بعد علم رسیدہ در کتب قدیم ابن قدر تخصیص یافته نمیشود معلوم
نیست کہ از کدام زمان مشہرت یافته جواب درجہ تلیقب آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مصطفی و
لک نیرہ و سیرہ شامیہ و شرح دلائل انجرات ہمین مذکور است کہ ان اللہ صطفی من ولد ابراہیم اسمعیل
و صطفی من ولد اسمعیل کنانہ و صطفی قریشی من کنانہ و صطفی ہاشمان قریش و صطفی بنی ہاشم و جہہ
اصطفی در حق حضرت موسی و حضرت مریم بلکہ در تمام رسل و انبیاء وارد است کہ و السلام علی عبادہ الذین
اصطفی لیکن صطفی خاص کہ مرتباً بچند مرتبہ واقع شدہ باشد مخصوص بانجناب است و در سیرہ شامیہ
و موابہ مذکور است کہ اللہ صطفی من اشہر اسمائہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اما استعمال ابن اہم در صدر اول
کثر بود و مکرر کلام ابن مسعود در روایت دیدہ شد و تلیقب حضرت علی کرم اللہ وجہہ بقرضہ در احادیث دیدہ شدہ
و نہ در صدر اول ابن ابی نظا مستعمل بود و در احادیث صحیحہ کنیت ایشان بابو تراب و ابوالمرحمتین و تلیقب
ایشان بزوی القرین و یعسوب الدین و صدیق و فاروق و سابق و یعسوب الامۃ و یعسوب المؤمنین و
یعسوب قریش و بجنۃ البلد و امین و شریف و مادی و مہدی و غیرہ مادی و ثابت است
و مرزا محمد بن معتمد خان حارثی مورخ مشہور این شہر در سالہ فضائل خلفاء و فضائل الملیت کہ این
بہر دور سالہ از عمدہ تصانیف او بندہ تلیقب ایشان بقرضی نیز ذکر نمودہ اما اینوقت فقیر را یاد نیست کہ کلام
حدیث درین باب نسک کردہ از حدیث انس بن مالک در قصہ خروج حضرت سیدۃ النساء خطیبہ حضرت
ابا بکہ صدیق و حضرت فاروق ایشان را لفظی مفہوم میشود کہ قرضی و مختار بودن حضرت امیر دین امر

یعنی در ترویج حضرت سیده السار از ان ثابت میشود فقط

بیان آنکه سیوطی در تصانیف خود طب یا بس بسیار است آرد این قدر التماس میدارد که سیوطی در تصانیف خود طب و یا بس بسیار می آورد اما در صدر نقل میگوید که اخراج فلان من طریق فلان گذا پس ازین عبارت محدث ماهر را بدو وجه حال آن نقل مفهوم میشود - اول ذکر خراج که بعضی مخرجین در کتابهای آنها علم اندر ترویجین که هر چه در انجاست ضعیف و منکرات لایعبا به مثل تفسیر ابن مردودیه کامل ابن عدی و تاریخ خلیب و فردوس دینی و تاریخ ابن عساکر کتاب العظمه لابن هشیم - دوم بیان طریق که در ضمن آن مدارس حدیث از رجال مفهوم میشود و حال ان مدارس محدث ماهر در دست پس تحقیق سیوطی هم اجمال در بیان نموده و در تفسیر و منشور اکثر این طریق بیان را مسلک مینماید در کتب دیگر نیز در حقیقت تصنیف سیوطی همین یک کتاب است یعنی در منشور دیگر جمیع رسائل او مثل اتفاق و بدو سافره و شرح الصدور و غیر ذلک تمهید و این کتاب اندوختن از القیاس در جمیع اجزای که اصل جامع صغیر است نیز اینمینی ملحوظ دارد فقط

السراجیل و فضیلت شیخین

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمده و نصلی علی نبیه الکریم و علی آله ذوی الفضل العظیم و صحبه اولی الفخر الجسیم - آنگاه چون از تسبیح و تهنیت ختم شد عشریه بعون عنایت الهی فراغت حاصل شد بعضی از دوستان صادق و یاران موافق بآرزوی تمام دشتیان مالا کلام استدعای نمودند که مسئلہ تفضیل را نیز تفصیل لایق داده شود تا درین مباحث که نقل به مجلس و مشغله به محفل اند تعطشی باقی نماند بنابراین این رساله مختصر بطریق عجااله الوقت بتحریر درآمد که مالا یدرک کله لایترک کله و سمیتها بالسراجیل فی مسئلہ التفضیل و ما توفی الا بالانته علیه توکلت و هو جیبی و نعم الوکیل و این رساله شتم است بر یازده مقدمه مقدمه اولی باید دانست که فضل منقسم است بدو قسم - قسم اول فضل اختصاصی از جانب خدا که در سابقه علمی و در تقدیم خدمتی و عبادتی چیرگی را بر چیز بی فضل بخشید و ترجیح و تیزیر که او مالک است هر چه را خواهد از ملکات خود با فرونی مرتبه و اعلا می منتجب امتیاز دهد و درین فضل عمومیت بغایت وسیع که ناطق و غیر ناطق و حیوان و نبات بلکه جوهر و اعراض را نیز شامل است شایسته است که آنرا نیز که در این خلاصه - ج - است - بیضا تفضلا - از آنکه در -

عبادات و ریاضات با نزال و حی مشرف شدند و از همین جنس است تفضیل سیدنا ابراهیم بن رسول الله
 ملی الله علیه و آله و سلم بر جمیع اطفال و تفضیل نافه حضرت صاحب علیه السلام بر شران عالم و تفضیل اگر سقند
 له در فدیة حضرت اسمعیل علی نبیا و علیه السلام بکار آمد بر جمیع ضحایا و بدایا و تفضیل مکه و مدینه بر جمیع شهرها و تفضیل
 ساحه بر سائر بقاع و تفضیل حرم اسود بر جمیع اجزاء و تفضیل ماه رمضان بر سائر ماهها و در جمعه و عرفه
 رعاشوره بر دیگر روزها و ده روز فیه کعبه بر بقیه ایام و شب قدر بر شبهای دیگر و نماز فرض بر نفل و نماز عصر و
 پنج بر دیگر رکض و تفضیل سجود بر قعود در ارکان نماز و تفضیل بعض اذکار بر بعض و ازین تمثیلات واضح شد
 که دین قسم فضل نیز اقسام است پس گاهی وجه فضل معقول بشر میشود مثل تفضیل مساجد بر دیگر بقاع
 که محل ذکر الهی اند لیکن تخصیص این بقعه بآنکه مسجد کرده شد محض اجنابت اوتعالی است و گاهی وجه فضل
 بر بعض بشری آید مثل تفضیل حجر اسود بر سائر اجزاء و تفضیل بقعه کعبه بر دیگر بقاع و نیز آن فضل گاهی صلی
 میشود مثل تفضیل حجر اسود بر سائر اجزاء و گاهی تبی و طفیلی مثل تفضیل ذبیح اسمعیل و تفضیل حضرت ابراهیم
 ابن رسول الله علیه السلام با جمله دار فضل دین قسم بر تخصیص مجرد است بلا علمی و بلا سعی -

قسم دوم فضل جزائی که بمقابلہ عمل عطا شود و این قسم نسبت بقسم سابق خصوصیت دارد که در غیر اهل
 عمل یافتہ نمیشود و آنها سه گروه اند ملائکه و جن و انس و مرجع این فضل در آخر کار همان فضل اختصاصی است
 چنانچه واضح خواهد شد و این قسم فضل بیشتر محل تنازع و اختلاف است باشد بخلاف فضل اختصاصی که در اینجا
 محض لطف شارع کفایت میکند و نیز در اینجا باید فهمید که جمیع صحابه را فضل اختصاصی ثابت است بدلیل
 اختیالی اصحاب و انصار و اوصهار و اذن و اوجا و مطهرات و بنات و کلمات و نیز چنانچه ظاهر است لیکن حرف
 و فضیلت این بزرگان فیما بینهم میوه و در ظاهر بعض احادیث آنست که اہم فضل اختصاصیست
 لیکن نظر دقیق و اکثر احادیث حکم میکند که از قسم فضل جزائیست آری در ترتیب خلافت و وجدان
 منصب وزارت اگر حکم تفضیل اختصاصی بعضی بر بعضی نموده آید آنست بینا یا چنانچه فابی علی الا تقدیم
 ابی بکر و امثالها بران گواه است مقدمه ثانیہ فضل جزائی که بمقابلہ عمل است نیز اقسام دارد
 و حالا دران اقسام نظر تعمق باید کرد و در محل نزاع قسمی را که الحق و اولی بالا اعتبار است جاری باید داشت
 نامورد فضل جزائی تعیین شود و نزاع مرتفع شود پس اول باید دانست که عامل را در عمل خود بهفت وجه
 فضیلت بر غیر خود میتواند بود و در اسی این بهفت وجه وجهی دیگر را در فضل نمیتواند شد اول ما بسبت

یعنی صورت نوعیہ یا صورت منفیہ او مثل فضیلت نماز یا روزه دار یا فضیلت صاحبِ فرائض بر صاحبِ نوافل و این چند صورت است اول ایسی شخص باشد کہ تمام فرائض او امیکند و دیگر بعض فرائض را او امیکند و بعض را ترک میکند و نوافل را امیکند و نوافل را امیکند و یا هر دو باشند کہ تمام فرائض را او امیکند و نوافل را راندہ تر بجای آنکہ لیکن نوافل یکے زائد بر نوافل دیگرے باشد و بزرگی و فضیلت باشخص باشد کہ ذکر بسیار دینا میکند و دیگرے باشد کہ در خارج نماز ذکر بسیار میکند بصورت دوم آنکہ دو کس باشند از مجاہدان کہ یکے از انہما در معرکہ کفار جہاد بسیار میکنند و دینواغی خطرناک می و آید و دیگرے در ملک متقابلین و دفع اعدا از چپ و راست سعی بسیار میکنند بصورت سوم آنکہ دو شخصے باشند کہ یکے جہاد بسیار میکنند و دیگرے نماز و روزه بسیار مشغول میمانند صورت چهارم آنکہ دو شخص باشند از مجتہدان کہ جہاد و میکنند و یکے را اصابت حق بیشتر دست می و دہ از دیگرے و علی ہذا القیاس مورد بسیار متعل است و برای تمییز و انہم بقدر کہ ذکر شد کافیت با بحد حال این دہم نیست کہ ذات عمل یکے افضل از ذات عمل دیگرے باشد دوم است ثل یعنی علت خائف و غرض کہ از ادعوت شرع نیست گویند مثلاً شخصے بعمل خود محض رضای الہی را قصد میکند و امر می دیگر با دمی مخلوط نمے نماید و دیگرے باشد کہ در سبیل با او مساویت اما در قصد رضای الہی تصور دارد و در دین و شام و رم با دیگر وجود نفع دنیوی را با دمی خلط میکند سیوم کیفیت عمل مثلاً شخصے باشد کہ ہر عمل را با جمیع حقوق و مدن و آداب او امیکند و دیگر بعضے از سنن و آداب را فوت میکنند اگرچہ باطل نمیکند یا شخصے باشد کہ عمل او صفات است از لوث کبار و اصرار بر صغائر و دیگر صفت طاعت و عبادت ارتکاب کبار و یا اصرار بر صغائر نماید و علی ہذا القیاس افلاحت بصیر قلب و عدم آن و تلاوت قرآن و ذکر و طہارت و عدم آن چهارم است عمل پس در اولی فرائض برابر باشند و یکے نوافل زائد وارد بر دیگرے و یا در کس باشند کہ در ابتدائی عمل برابر باشند و یکے پیش از دیگرے ذات یافت و آن دیگر بعد از سے زندہ ماند و فرائض و نوافل بسیار بجا آورد و چنانچہ در حدیث صحیح در مثل آن دو شخص است کہ فرمودن این صلوتہ بعد صلوٰۃ و صیامہ بعد صیامہ پنجم زمان عمل پس شخصے کہ در حدیث اسلام یا در ایام قحط یا در قنیکہ بر مسلمین حادثہ افتادہ باشد علی و طاعتی نماید یا جہادے و صدقہ و انفاقی بجا آورد بہتر است از کسیکہ بعد از قوت اسلام و استغنائان از عمل آورد و الاصل فیہ قولہ تعالی لا یتوبی منکم من الفسق من قبل الفتح و قال

ما بلغنا أحدهم ولا نصفه وبخين الفاق يكدرم لوجه الله در وقت فقر و احتياج و سحت بهتر است از انفاق و سحت مضاعفت آن در وقت غنا و ثروت یا وصیت بآن عند الموت و همچنین ادای قرض در حال خوف و مرض و سفر و شقت و قلت فرصت و در روز موانع بهتر است از غیر آن و همچنین در قرب موت و آخر عمر شغل عبادت بهتر است از شغل در اول عمر و عمره و فی رمضان تعدل حجه و من تقرب فیه بحصله من الخیر کان کمن ادى فريضه فی ماسواه و من ادى فريضه فیه کان کمن ادى سبعین فريضه فی ماسواه و افضل الصیام بعد شهر رمضان شهر المحرم احادیث صحیح اند و اجماع است بآنکه جمیع طاعات در شهر محرم مضاعف میشوند و ششم مکان محل مثل نماز که در مسجد الحرام یا در مسجد مدینه و اگر کرده شود بهتر از هزار نماز است در جای دیگر و روزه در دار الحرب محل جای بهتر است از غیر آن من صام یوما فی سبیل الله حرمه الله علی النار و هفتم اضافت بامور خارجیة مثل فاعل یا شاکر و یا مقارن پس یک رکعت از نبی یا همراه نبی بهتر است از غیر آن و همچنین صیام و صدقه و جهاد که از پیغمبر یا همراه پیغمبر واقع شود هزاران درجه بهتر از غیر آن است و لهذا اصحاب با جمع اعمال خود را که بعد از رحلت پیغمبر کرده بودند هرگز موازی اعمال خود که همراه پیغمبر کرده بودند نمیدانستند و در حدیث صحیح است عمره فی رمضان تعدل حجه معی و در قرآن جای اشاره باین مضمون است قوله تعالی لکن الرسول والذین اسوامه جاهدوا با ما لهم و انفسهم اولئک هم الخیرات و اولئک هم المفلحون و از همین جا باطل شد قول البوقام بجای حیث قال جائز ان طال عمر امرئ ان یعمل ما یوازی عمل النبی و نیز ظاهر شد که انس بن مالک و ابو امامه باہلی و عبدالله بن بشیر و عبدالله بن احارث بن اجزار و سهل بن سعد ساعدی و جابر بن عبدالله انصاری که عمر طول یافتند و عمل بسیار کردند هرگز افضل نمیتواند شد بر خلفاء اربعه و ابو عبیده بن الجراح و زید بن حارث و جعفر بن ابی طالب و صعب بن عمیر و سعد بن معاذ و عثمان بن مظعون حالانکه بعضی از اولین تابعین و سال بلکه نو سال بعد از آخرین زنده ماندند و طاعت نیز بسیار بجا آوردند و همین سبب قطع میکنم باینکه هر که از صحابا در وقت موت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم افضل بود از دیگران آن مفضل هرگز در جبه اولی نمیتواند شد بسبب اعلایک بعد از موت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بجای آورد و مقدمه میوم نتیجه فضل خواه فضل اختصاصی بود بغیر عمل خواه فضل جزائی بود بمقابله عمل و چه زیست اول آنکه حق تعالی تعظیم فاضل با و جب کند در دنیا بر مفضل و درین امر شریک اند جمیع افاضل خواه مثل کعبه و مسجد و در جمعه و شهر رمضان و ناکه صلح و غیره با من الجمادات و کیدونات و الاعراض باشند خواه مثل انبیا و ملائک و صحابا و ازواج مطهرات

و اولاً در تفسیر صلی الله علیه و آله و سلم دویم آنکه برای فاضل درجه از قرب و عنقریب و مسکن جنبت مقرر شود
 اعلی و ارفع از درجه فضول و ذلک تحقیقاً بمعنی الفضل و الامام یظهر الفضل و کان الفضل مجرداً و لا یضمی له
 و درین امر خصوصیت است که غیر از عاطلین را میسر نیست و لهذا در غیر فضل جزای با اوصالت متحقق نمیشود
 و در اینجا نیز باید دانست که دخول جنبت و علوم مرتبه در آن گاهی بمنی لفضل اختصاصی می باشد بدون اینکه
 عمل چنانچه اطفال مؤمنین را اعلی مخصوص اطفال انبیاء را مقدمه چهارم کل من امرنا تعظیمه و غیره و فضیلت
 درین مقدمه خدشه که در خاطر میگذرد آنست که البون کافرین را نیز تعظیم و احسان و تدلل واجب است
 بقوله تعالی و اخفض لها جناح الذل من الرحمة حال آنکه هیچ فضیلت ندارند و جالبش آنکه تعظیم ایشان در عرف
 شرع تعظیم نیست بلکه نوعیت از بر و احسان و بر و احسان را تعظیم نتوان گفت و مجرد تدلل نیز تعظیم نیست لان انما
 قد یتدلل من یخاف ضرره چه قسم تعظیم البون کافرین در شرع مأمور نباشد حال آنکه بر ائمه واجب است
 قال الله تعالی لا تجدوا یونسون بالنداء و یوم الاخر لیا اول من عاد الله در سوره و لولا کافوا بآبائهم و قوله تعالی
 اذ قالوا القومهم انابر اربکم و ما تعبدون من دون الله کفرا بکم و بدایینا و بکم العداوة و البعضاء اید است
 تو منوا بآله و حده بلکه تعظیم شرعی آنست که بمنی باشد بر محبت الله و فی الله و ولایت دوستی از اول آن معنی
 و غیر اهل فضل برگرد شرع دارد شده که مایل علیه التخصیص مقدمه پنجم یقین معلوم است که بعد از تعظیم
 حضرت جل و علی در شرع تعظیم انبیاء آنقدر مستحب و واجب است که دیگر کسی را نیست و هیچ کس مستحب آنقدر تعظیم
 نیست غیر از انبیاء و بعد از انبیاء از واج مطهرات آنجناب را آنقدر استحقاق تعظیم بنفس قرآنی ثابت است که
 هرگز برای دیگران نیست قال الله تعالی النبی اولی بالمؤمنین من انفسهم و از واجیه امهاتیم و نیز در حق از واج
 مطهرات فضیلت صحبت آن سرور صل الله علیه و آله و سلم زیاده بر صحابه و دیگر متحقق است زیرا که صحبت
 ایشان اعلی است از صحبت غیر ایشان و با فضیلت صحبت حق اربست و حق نیز متحقق است و صحبت هم
 ششم هرگاه سخن در فضیلت جاری شود مطلق نباید پرسید زیرا که همانقدر متحقق نیست که از اول آن
 و چنین که تفضیل آنها از یک وجه بوده باشد و با هم در آن وجه زیاده و کم بوده باشند و اگر حاصل آنها از دو وجه
 باشد پس مفاضله در آنها واقع نمیشود زیرا که هرگاه بگویم ای بدین فضل پس گویا چنان گفته باشم می بیند
 اکثر اوصاف انبیا اشترکافیه پس نتوان گفت که رمضان بهتر است یا نایه صلح و کعبه بهتر است یا نماز
 و منتهی الا گفت که مکعبه بهتر است یا مسجد و منتهی الا گفت که مسجد بهتر است یا کعبه و منتهی الا گفت که کعبه بهتر است یا مسجد

بہرست یا غصبا پیغمبر پس ازینجا معلوم شد کہ تفصیل حضرت ابراہیم بن سہیل علیہ السلام مثل حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ نذر کہ افضل حضرت ابراہیم بن سہیل نیست بلکہ اختصاص بحدیث مقتدرہ و مقتدرہ طوریست کہ بطریق تمییز باشد مثل اعلیٰ درجہ سغار حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بہریت حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و این اعلیٰ وجہ دلالت بر افضلیت تفصیل جزائی نمیکند و الا از ادراج مظهرات آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بہریت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در درجہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خواهند بود افضل باشند از جمیع انبیا و کبرا صحابہ و پیغمبران اجماع و گاہی بطریق اصالت می باشد در مقابلہ عمل و این دلالت میکند بر افضلیت و تفصیل جزائی و علیٰ بنا القیاس تقدم در دخول جنت و دور و حوض و شفاعت و موقف و حساب بر دو قسم است یک قسم از ان دلالت بر افضلیت تفصیل جزائی دارد و یک قسم نہ مثل تقدم است مصطفویہ درین امور بر انبیا دیگر قال اللہ تعالیٰ ہم و از وہم فی ظلال علی الاراکم متکون و قال المتحابہم فرینہم الی غیر ذلک و مقتدرہ ہستم سیادت غیر فضل است زیرا کہ سیادت دلالت بر شرف این شخص میکند بوجہ من الوجہ اصل کان ابوعباس از ادراج آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بسبب پیادہ شرفی کہ دارد و اساتذہ اند نسبت بامت و فضل موقوف بر جزائی عمل است و همچنین امارت موقوف بر فضل نیست بدلیل آنکہ عمر بن الخطاب مامور بود باطاعت عمر بن العاص در حالت امارت او و عمر بن العاص را بر او کہ فضل نبود بالا جماع و از اینجا معلوم شد کہ وجوب طاعت شخصی بر شخصی من حیث لشرع نیز دلالت بر فضل مطاع بر مطیع نمیکند کالمراة والرفیق والرحیمہ والولد الامورین باطاعت الزوج والسید و السلطان والابون و لا یدل ذلک علی فضل المطاع منہم علی المطیع مقتدرہ ہستم ہمہ وجہ ہفتگانہ منفاضہ چون باہم متعارض شوند از روی آیات و احادیث اہل و اولی با اعتبار اربعین باید کرد پس بالقطع از شریعت ثابت است کہ کسبت عمل را در جنب کیفیت آن اعتبار نیست و نیز کسبت کیفیت را در جنب زمان عمل اعتبار نیست بقول تعالیٰ لا یتوی منکم من الفق من قبل الفتح و قاتل و ان یقدر خود از روی احادیث صحیحہ ثابت است کہ عمل صحابہ را در حضور پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بیچ عمل برابر نمیشود پس در عمل کہ با پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شریک شوند بیچ بان برابر نمیشود زیرا کہ مشارکت جماعت در عمل آن عمل را بہریت و جدانیت بہریمہ سد مثل کیفیت و جدا نیز مزاج کہ در سر جزو از اجزاء مرکب مترجم متقابلہ مسکونہ و اعطای رامتہ و عاخذہ اند و ما ۲۰ احتیاج صحابہ را افضل از امرا جمعہ اند - ثانی - ست

و در میان صحابه سبقت و تقدم را بوجوب لا یتومی منکم من الفتح من قبل الفتح و قائل اعتبار باید کرد
 زیرا که هر قدر تقدم و سبق بیشتر مع احتیاج اسلام و تقویت ان بیشتر چنانچه حدیث نقل صدقت
 و قلم کذبت و دلالت بران دارد پس باین اعتبار کسانیکه قبل از هجرت با اعمال اسلام قیام نموده اند
 افضل باشند از من بعد خود مثل ابوبکر و عمر و عثمان و علی و حمزه و جعفر و عثمان بن مظعون و طلحه و زبیر و
 بن عمر و عبد الرحمن و عبد الله بن مسعود و سعید بن زید و زید بن حارث و ابوعبیده بن الجراح و بلال و سعد
 بن ابی وقاص و عمار بن یاسر و ابوسلمه بن الاشعث و عبد الله بن الجحش و غیر هم رضی الله تعالی عنهم
 همچنین بعد از ان اهل بدر با اهل مشابیه شهد العرش هدا آنکه نسبت بصلح حدیبیه رسید زیرا که انزال
 سکینه و صفاء قلوب و خلوص نیت حاضران ان واقعه منصوص نبض قرآنی است قال الله تعالی لقد
 رضی الله عن المؤمنین اذ یبا یونک تحت الشجرة فعلم ما فی قلوبهم فانزل السکینه علیهم و انما هم فحاح قریباتا
 بعد از ان با قطع هیچ شبه نیست که ما افضل تواند بود زیرا که در هر مشهد جماعه از منافقین و ارباب
 اغراض فاسده و نبوی نیز شریک بوده اند قال الله تعالی و ممن حولکم من الاعراب منافقون و من اهل
 المدینه مرد و اهل النفاق و اینهم و اینهم بر اینکه فیما بین این اشخاص کدام یک افضلست و همین است محل
 نزاع زیرا که کلام در خلفاء اربعه است و اینها همه متفق اند در سابقیت و قدم و حضور مشایخ فاضله متقدمه
 و هم تعین افضل را دو طریق است اول نص شایع دوم تتبع احوال و اعمال تفضیلیه گویند که طریق اول
 مسدود است بجهت تعارض نصوص گویم تعارض وقتی می افتد که یک لفظ در حق دو کس صحیح و مشهور شده
 باشد و دلالت بر افضلیت هر دو کند و عند التحقیق چنین نیست بلکه لفظ افضل و خیر که نص در مدعا است
 در حق ابوبکر و عمر رضی الله عنهما صحیح و مشهور است و لفظ سیادت و اجبیت در حق علی و فاطمه و عائشه رضی الله
 عنهما و روایفته و سابق گذشت که معنی سیادت و شرف و اجبیت دلالت بر فضل خراسی نمی کند
 پس در حقیقت تعارضی نیست اما طریق دوم که تتبع احوال اعمال است پس از آنجا که جهاد است که عمده
 اعمال دینی است و ذروده سنام اسلام است و نبض قرآنی بر افضلیت قال الله تعالی لا یتومی
 القاعدون من المؤمنین غیر اولی الضرر و المجاهدون فی سبیل الله با ما بهم و انفسهم فضل الله المجاهدین
 با ما بهم و انفسهم علی القاعدین درجه و کلا و عد الله الحسنی فضل الله المجاهدین علی القاعدین اجر عظیم
 درجات منہ و مغفرة و رحمة و کان الله غفوراً رحیماً گویند مگر قضی علی رضی الله عنه در جهاد افضل بود

صدیق و فاروق رضی الله عنهما گویند جهاد را سه قسم است اول جهاد زبانی که بدعوت اسلام و فهمانیدن
مذمت و وعظ و نصیحت و ترغیب و ترهیب و اقامه ادله و دفع شبهات مخالفین میباشد. دوم جهاد است که
زودیک جنگ میشود و تدبیر و رای و القای عیب در دل مخالفین و جمع مردم برای قتال و استمال قلوب
جایزین و کثیر سواد موافقین و تفریق جماعت اعدا و بذل مال در اعدا آلات جهاد از سپاه و شتران
بسلح و یراق سیوم جهاد بدست خود بطعن و ضرب و مصاعبت پهلوانان و منازلت باقران و استعمال
سیف و سنان و بلاشبکه آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بدو قسم اول انجام و مشغول بودند و تقسیم ثالث
دو قسم ثالث با یقین اول مرتب جهاد است بدلیل آنکه آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم مأمور بودند بجهاد
قال الله تعالی یا ایها النبی جاهد الکفار و المنافقین و اغلظ علیهم و قال فقال فی سبیل الله لا نکلف
الانفسک الی غیر ذلک من الآیات و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم اختیار نفرمودند که دو قسم اول را پس
لایان دو قسم علی و فضل باشند از غیر خود و درین دو قسم ابوبکر و عمر بر جمیع صحابه پیش قدم بودند زیرا که بدعوت
ابوبکر در اول اسلام عمده صحابه مسلمان شده اند و او همیشه مشغول بود و این دهمت و از روز یکا عمر بن الخطاب
اسلام آورد و عزت و غلبه اسلام افزود و عبادات اسلام را جهر و علانیه در کمر رواج داد و در راهی و مشوره
این هر دو شیر و وزیر آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بوده اند و هیچ غزوه و مهمی منتهی مشورت ایشان واقع نشد
و در جمع مردم و تفریق جمعیست اعدا همیشه آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم مسامحی جمیله زیاده بردگیران
نموده اند تا بحدیکه کافران از بقایای ایشان خائف و بپلاک ایشان مستبشر می شدند و لهذا ابوسفیان
در جنگ از حال پرسید و چون معلوم کرد که زنده اند ندانست بسیار کشید و نیز آنحضرت صلی الله علیه
و آله و سلم اشجع الناس بودند و همین وجه قسم جهاد را اختیار فرموده پس این دو قسم فضل اند از تقسیم ثالث
ابوبکر و عمر درین جهاد هرگز مفادست او نسب کردند پس جهاد ایشان فضل باشد از جهاد دیگران مثل حضرت
علی و زبیر و حمزه و مصعب و ابوطالب و ابوقحافه و سعد بن معاذ و عساک بن حرب رضی الله عنهم و نیز ازینجا است
که اکثر سرانجام آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بسرواری حضرت ابوبکر رضی الله عنه سرانجام شده
و معین حضرت عمر بن الخطاب و تقسیم ثالث هم مشارکت کرده کمایدل علیه التوریح و از آنجمله است اهل علم که
که حضرت علی رضی الله عنه در علم فضل بود از دیگران و قال الله تعالی قل بل یستوی الذین یعلمون
والذین الیعلمون گویند زیادتی در علم بدو طریق توان در یافت اول کثرت روایات و ثانی دوم استمال

آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شخصے را در مقدمہ کہ تعلق بعلم دادہ زیرا کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مایل نہیں فرمودہ و بیچ مقدمہ مگر کسیکہ در ان باب اکل باشد از دیگران بوالقطع معلوم است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ابو بکر را رضی اللہ عنہ بر نماز و حج و جهاد امیر ساختہ و عمر را رضی اللہ عنہ بر صدقات عامل فرمودہ و نزد محدثین اکثر روایات صفات از طرف ابو بکر رسیدہ و مسائل رکوعہ را او شرح دادہ و حدیث رکوعہ کہ از رضی علی مروی شدہ بدرجہ صحت نرسیدہ و در دوسے و سہ مقدمہ واقع شدہ کہ بیچ کس از علمای اسلام بیان عمل کردہ و ہوان فی خمس و عشرین من الابل خمس شیاہ و نیز معلوم است کہ ابو بکر و عمر ہمیشہ سافرو و مسافرو و نیز آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہی بودند و ہر قدر کہ صحبت پیغمبر میسر باشد اطلاع بر احکام و فتاویٰ بیشتر و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بغیر از علم نام کسے را مشیر و فزیو و فزونی ساختہ اندیم برہ ایت و فتاویٰ پس ابو بکر زندہ نمازند بعد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گر اند کسے مردم بسبب آنکہ قریب الیہ پیغمبر بودند محتاج آئندہ بروایت انہو و نیز از مدینہ بہ یرون فرست مگر براسے حج و عمرہ تا مردم بلاد و دور از روایت میگردند و باوصف اینہمہ از یکصد و چہل و پنج حدیث صحیح مرویست کہ اصحاب را صحابہ بنور و روایت کردہ اند منہم علی بن ابی طالب و عمر بن الخطاب و عثمان بن عفان و علی مرتضی باوجود طول عمر کہ نزدیک بسی سال بعد از پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم امتداد یافت و باوصف سیر و دور و بلاد و کثرت احتیاج مردم بر روایت و کثرت تقریبات روایت کہ وقت اختلاف آراء و متنازع اہوا و بودہ یکی روایات او یا نص و ہستاد و شش حدیث است پس اگر مدت حیات ابو بکر با مدت حیات دیگران و موانع روایت او با موانع دیگران قیاس کنیم معلوم میشود کہ نزد ابو بکر اضعاف علم دیگران بود بر زمین قیاس باید کرد فتاویٰ را و همچنین است حال عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ زیرا کہ اسنادات او با نص و دوسی و سہ حدیث است و فتاویٰ انہو زیادہ از ہر سلسلہ فقہی تکلم فرمودہ و تحقیق حق نمودہ و مسائل عقائد و سلوک و تفسیر را نیز بیان مستوفی دادہ حتی کہ از مجموعہ احکام امدہ مطایات ابو بکر بے مستقل شانی و در ہر علم توان برآرد چنانچہ صاحب انزالہ آنحضرا رحمہ اللہ درین باب اسمعی وافر فرمودہ و ہمگیں روایات و فتاویٰ او در فقہیات جمع نمودہ رسالہ مستقل ترتیب دادہ و در عقائد و سلوک نیز قدر کافی تالیف نمودہ و معلوم است کہ حیات علی مرتضی رضی اللہ عنہ بعد وفات آن سرور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قریب بیست و سال زیادہ از مدت حیات عمر است رضی اللہ عنہ و درین مدت درازہ سائید علی مرتضی رضی اللہ عنہ

برسانید عمر رضی الدعنه زیاده نمیشود الا بقدر چهل و نه حدیث و اگر سنات تقریر و قوت تفسیر حسن تعلیم
عمر را ملاحظه کنیم صریح تفاوت می برآید زیرا که در وقت علی مرتضی هیچ مسئله مختلف فیها متفق نشد و تقریرات
وی قاطع نزاع نگردید بخلاف عمر رضی الدعنه و از آنجمله است علم قرآن و اشتغال بقرابت او و درینجا خود
بالقطع معلوم است که علی مرتضی را رضی الدعنه زیادتی در علم قرآن بر ابوبکر و عمر رضی الدعنه نبود بالاتفاق بین
المؤرخین و اهل السیر بلکه ابوبکر و عمر و علی در یک مرتبه بوده اند در قرابت و عثمان را درین امر زیادت مین بود -
مرتقدیم آنحضرت صلی الدعلیه وآله وسلم ابوبکر را بر علی در نماز نیز دلالت میکند بر اینکه علی از ابوبکر آفرانده بود و کذا فقه
و اعلم هم نبوداری عثمان را در قرابت قرآن جمیع مردم بر قرابت واحد و نسخ مصاحف و محافظت لفظ و رسم رجاء
بین است لیکن چون جمیع قرآن در صحف اول از شیخین بوقوع آمده و عثمان از آن نقل گرفته ترویج فرموده
و استمداد او سعی ایشان را بر عثمان درین امر ابرم فضیلت حاصل است و از آنجمله است تقوی و اتباع شریعت
و بالیقین معلوم است که ابوبکر هیچگاه مخالف آنحضرت صلی الدعلیه وآله وسلم کلمه نگفته چنانچه در صلح حدیبیه
و اخذ خدایه در بیان معلوم است و اراده او گاهی مخالف اراده آنحضرت صلی الدعلیه وآله وسلم نبوده و در
امثال او امر او گاهی تهاون نکرده و نیز از حال علی مرتضی معلوم است که در خطبه بنت ابی جهل و در تقدیم
تجهد مورد عتاب گردید و از عمر اگر چند جا مخالف آنحضرت صلی الدعلیه وآله وسلم کنگاشی و مشوره واقع شده
محض برای تشدد فی دین الله و حبیت لامر الله و غیرت مفروضه واقع شده و آخر دمی آلهی موافق کنگاش
و مشوره او نازل گشته پس این قسم مخالفت عین اتباع و موافقت است بلکه بالاتر از آن دلپذیر موافقات
او در مناقب او معدود میشود و از آنجمله است زهد گویند از بدناس علی بود رضی الدعنه گویم زهد نام سیر غبتی
است در ملأ و دنیا و در اولاد و اتباع و ازواج و حشم و خدم بالیقین معلوم است که ابوبکر رضی الدعنه چون
اسلام آورد مال بسیار داشت و آن همه را الله و فی مرضات الله رسول الله صرف کرد و جماعه را از ضعفاء
مسلمین خرید و آزاد فرمود تا آنکه هیچ درم از مال او باقی نماند و ازینجهان گذشت و هیچ مزرعه و عقاری برای
خود خرید و برای اولاد خود نگذاشت و از بیت المال نگرفت الا بقدر قوت و باز از حصه خود که بنمایم سیر سید
در بیت المال صرف میکرد و بخلاف مرتضی علی رضی الدعنه که ضیاع و عقار بسیار گرفت و مزارع و باغات
احداث فرمود و بر حال ابوبکر است حال عمر بن الخطاب نیز چنانچه جمیع صحابه آنوقت بازار بدو ندادند و او کسی
داده اند اما مرتضی علی چون فوت شد چهار زن گذاشت و نوزده سیریه و خدا و مان و غلامان بسیار و

لان کنگاش صلاح مشوره ۱۰ شد از اینجمله است تقوی و اتباع شریعت و بالیقین معلوم است که ابوبکر هیچگاه مخالف آنحضرت صلی الدعلیه وآله وسلم کلمه نگفته چنانچه در صلح حدیبیه و اخذ خدایه در بیان معلوم است و اراده او گاهی مخالف اراده آنحضرت صلی الدعلیه وآله وسلم نبوده و در امثال او امر او گاهی تهاون نکرده و نیز از حال علی مرتضی معلوم است که در خطبه بنت ابی جهل و در تقدیم تجهد مورد عتاب گردید و از عمر اگر چند جا مخالف آنحضرت صلی الدعلیه وآله وسلم کنگاشی و مشوره واقع شده محض برای تشدد فی دین الله و حبیت لامر الله و غیرت مفروضه واقع شده و آخر دمی آلهی موافق کنگاش و مشوره او نازل گشته پس این قسم مخالفت عین اتباع و موافقت است بلکه بالاتر از آن دلپذیر موافقات او در مناقب او معدود میشود و از آنجمله است زهد گویند از بدناس علی بود رضی الدعنه گویم زهد نام سیر غبتی است در ملأ و دنیا و در اولاد و اتباع و ازواج و حشم و خدم بالیقین معلوم است که ابوبکر رضی الدعنه چون اسلام آورد مال بسیار داشت و آن همه را الله و فی مرضات الله رسول الله صرف کرد و جماعه را از ضعفاء مسلمین خرید و آزاد فرمود تا آنکه هیچ درم از مال او باقی نماند و ازینجهان گذشت و هیچ مزرعه و عقاری برای خود خرید و برای اولاد خود نگذاشت و از بیت المال نگرفت الا بقدر قوت و باز از حصه خود که بنمایم سیر سید در بیت المال صرف میکرد و بخلاف مرتضی علی رضی الدعنه که ضیاع و عقار بسیار گرفت و مزارع و باغات احداث فرمود و بر حال ابوبکر است حال عمر بن الخطاب نیز چنانچه جمیع صحابه آنوقت بازار بدو ندادند و او کسی داده اند اما مرتضی علی چون فوت شد چهار زن گذاشت و نوزده سیریه و خدا و مان و غلامان بسیار و

قریب سی کس از اولاد و براسی ایشان از ضیاع و عقار بقدریکه بسبب آن اغنیا بودند گذشتند
 و قبضه بلخ که هزار و سق ثمر ازان می آمد سوای خله و ذرا غت نیز متر و که اوست رضی الله عنه بخلاف عمر
 رضی الله عنه و نیز زحمه تحقیقی آنست که نه بخود لذت دنیا پر داند و نه اقارب و اولاد خود را بدان منتفع به سازد
 و حال ابوبکر همین است که مثل طلحه بن عبید الله برادر زاده داشت و مثل عبد الرحمن بن ابوبکر پسر
 و مثل عائشه دختر و یکی را از اینها عامل فرمود و همچنین عمر بن خطاب را از بنی عدی عامل نمیداد مگر نعمان
 بن عدی را که بختیان عامل فرموده و بزودی عزل نمود و حال آنکه از اینها مثل سعد بن زید و ابوجهم بن خنیفه و خارج
 بن فضاخ و عمر بن عبد الله و عبد الله بن عمر بوده اند و رضی الله عنه و رضی الله عنه و رضی الله عنه و رضی الله عنه
 فرمودند و عبد الله بن عباس را بر بنی قثم بن عباس را بر مکه و سعد بن عباس را بر مدینه و خنده بن سیره را
 که همیشه زاده اش ابوبکر کوفه و محمد بن ابی بکر را که ریشش بود بر مصر و حضرت امام حسن را رضی الله عنه بعد از
 خود خلیفه ساخت و هر چند این همه اعمال و اشغال بستان رسید لیکن در اقارب و خویشاوندان
 ابوبکر و عمر نیز تحقیق این مناصب بوده اند که بعد و ناپس زید اینها او فرو تم باشد از زید علی که محض بر
 جان خود بودند بر اقارب خود و آنهم در خشک خوری و خس پوشی نه در اتحاد ضیاع و عقار و ازواج و سوار
 و جوامی و غلامان و از آنجمله است صدقه و اتفاق فی سبیل الله و این خود امر ظاهر است که رضی الله عنه
 در نیاب مشارکت نیست با ابوبکر و عمر و اگر در بخاروت توان زوار عثمان بن عفان توان زد که وی
 درین امر گوی سبقت ر بوده است و در عمارت مسجد نبوی و تسبیل سیر و روم و تجویر جیش العیقه مبالغ
 خطیره صرف نموده و جهاد بالمال را با قضی الغایت رسانیده لیکن ابوبکر و عمر رضی الله عنه بر وی بحسب
 جهاد و علم و زهد افضل بوده اند و آنچه گویند که علی مرتضی رضی الله عنه بیج گاه بت را نپرسیده، بر خلاف
 ابوبکر و عمر رضی الله عنه گویم نه پرستیدن بت بسبب صغر سن بیج بزرگی ندارد و بالا جماع ثابت است که
 عمر مرتضی علی شصت و سه سال بود و در سن چهل از هجرت شهادت یافته و سی و سه سال پیش از هجرت
 بمشیت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم واقع شده پس عمر مرتضی در وقت بخت ده سال بوده باشد و درین عمر
 همیشه در خانه آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم پرورش یافته و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم مانند گاو
 مشغول به بت پرستی نبود و قاعده اطفال است که آنچه از بزرگان خود می بینند بموجب آن عمل میکنند و اگر بت
 نه پرستیدن موجب افضلیت مطلقه شود لازم آید که هر مولودی که در اسلام پیدا شود از تفرقه و جعفر

مسلمان و متقاد و عمل افضل باشد و آنجا بجهت خلافت و حسن سیاست و کفایت بهایات آن که حقیقت
 مجمع جمیع اعمال خیر اسلام است و در اینجا خود افضل است البکر و عمر ظاهر و باهر است زیرا که اول بعد موت پیغمبر
 صلی الله علیه و آله و سلم فتنه مرتدین واقع شد و مدلول واقع صعب هیچ کس ثابت تر از ابوبکر نبود و حسن سیاست
 و تدبیر و کفایت او آن فتنه بکلی منتفی شد باز با کسری و قهر منازعت افتاد و غلبه اسلام روز بروز در ترقی و تزیین
 شد تا آنکه فارس و عراق و شام و دارالسلام شد و قهر مسلمین اغنیاء شدند و ذلیل ایشان عزیز شدند و هرگز در میان
 ایشان اختلاف نیفتاد و همه مشغول بقرب قرآن و تفقه فی الدین و عبادات و ریاضات گشتند و در عهد
 حضرت فرموده این معنی بکمال خود رسیدند بخلاف حضرت رضی علی که بعد وقت از هیچ قریب فتنه و غیر از خانه
 تنگلی، فتنال و جدال اهل اسلام با کسری نماند و قریب قرآن و عبادات همه نفسی و فراوش گشت و غیر
 طعن در کبرای اسلام تجسس عیوب یکدیگر و بدگفتن بعضی بر بعضی را شنیده اند و شده پس مثل آفتاب
 زمین گشت که حضرت ابوبکر و عمر راضی الله عنهما هم در جهاد و هم در علم و هم در قریب و هم در زهد و هم در تقوی
 و شبه و صدقه حسن سیاست خلافت و طاعت خدا و رسول و محبت دین و ترویج حکومت تربیت مرتبه
 ایست که دیگر کسی را اصلاح نیست و همین امور را شان موقع فضل و بزرگی گردانیده و سابق گذشت که سیاست
 و طاعت و قرب قریب با رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و بلاغت عبارات و فصاحت الفاظ و قوت
 و جدالات و تشبیه و تلمیذ و بازسی را با این فضل که تنازع فیہ است مساوی نیست و متقدم بر ما و هم در بین
 نخستین جمله اختلاف است که کدام یک افضل است و در اینجا حصول ترجیح را انکار نه است زیرا که فضائل
 آن در دو مقام و اند پس عثمان را در خدمت قرآن و کثرت قریب آن با جمیع فضیلت است و علی را
 در نسبت باه در فتون و اجتهاد و روایت احادیث حجاب ظاهر است و علی را معانیات عمده است در جهاد
 بدست و طعن و دشمنی و اعدائات فحیمه است در جهاد و بذل مال و در نفس نرات و جهاد با نفس و المال
 و او یک پله گذشته اند قال الله تعالی لا یستوی القاعدون من المؤمنین غیر اولی الضره لیهما بدون فی
 سبیل الله باموالهم و انفسهم فضل الله المجاہدین باموالهم و انفسهم علی القاعدین در جہ عثمان را احتیاط
 و توریع عظیم بود و در قتل سلم و صبری عظیم بود و قتل خود و شقت حصار و علی راضی الله عنه منصبی است
 اس فحیم در کف لسان از اعدا و تخلم بغیر کلمه الحق در حق آنها با بحد فضائل خننین با هم متعارض اند و در فضل
 اختصاصی که عبارت از خنینه است هر دو شریک و الله اعلم بحقیقه الحال و الیه مرجع الامال و چون

این مقدمات احدی عشر تمام شد خانه کتاب تحفه اثنا عشریه تمام شد و الحمد لله
 جواب مسئله مستفسر عنهابیاض و معرکه الداء است آنچه فقیر را درین باب منع است میفرموده لیکن
 لا قبل بحجاب من تمهید فیه متین مقدمه اولی آنکه مسائل قطعی سواد کانت اعتقادیه او علمیه بر دو قسم است
 اول آنکه دران مسائل تعارض باطل و اختلاف علمیه واقع نه شده و دلائل مثبتیه آن مسائل نیز محتمل تا ویلی باشند
 مثل تعجید باری عز اسمه و اثبات صفات سبعه و نحو ذلک و مسئله تفضیل بالبدن ازین جنس نیست ازین
 قسم واقع نه قسم دوم آنست که اوله دران متعارض شدند و علمای مختلفه و دلائل محتمل تاویل لیکن
 بتزج مجتهدین و بدرومات جانبین نزاع مرتفع شده و آخر با احدی طرفین منقح و مقرون گردید پس این قسم
 هر چند باطل قطعی نبود لیکن آنرا مانند مثل مسئله ویت انوریه و عدم خلق قرآن و نحو ذلک مسئله تفضیل ازین قسم است
 زیرا که در صد اول اختلافی بود جماعه تعلیل از صحابه سیل تفضیل جناب تفرضوی داشته و بعضی از علمای
 مذہب آنجا قاعه دریافت میشد و ادله مثبتیه تفضیل شیخین بعضی از آنها محتمل تاویل و تخصیص بهم بودند لیکن
 و چون جناب تفرضوی در ایام خلافت انقد این مسئله را شہیر و ترویج فرمودند تا کید تقریر نمودند که انتم خود
 بر ہم خور و جانب تفضیل شیخین معین گشت اگر تفضیل آن روایات را سیر کرد شود و قترست میباید
 طولانی مجلس آنکه هشتاد نفر از اجداد اصحاب و احباب آنجناب مسئله تفضیل شیخین را روایت کرده و
 بتقریبات مختلفه مسئله را از آنجناب شنیده اند و در فطنی و بعضی محدثین و دیگران آنجناب را
 آورده اند که فرمودند لا یفضلنی احد علی الی بکر و عمر الجله نه حد المفسری و این اندک سال صبر حضرت
 بر قطعت اذلا محترقه فی الطننات بالا جماع و قد رتبه شامیه گاهی اصل و یا باقی باشد و بعضی سبب
 ان فطنی مثل آنکه اثبات صفات سبعه با شبهه قطعی است و تعین زیارت آنها بر ذات باری با عیبیه
 آنها مران ذات را یا لا یعین و ان غیر بودن فطنی است و همچنین مسئله عدم خلق قرآن قطعی است و تفضیل
 آنکه قدیم کلام نفسی است یا الفاظ کلیه فی خصوصیات محل فطنی است نیز فی الاشیاء و انوارات الهی
 فاشکله کثیره مثاله حجه الوداع فان اصل النک قطعی لا مجال للتشکیک فیه و تعین کیفیت کفران بود
 یا افراد فطنی است و لهذا اختلف فیه العلماء مع الاتفاق فی الاصل مسئله تفضیل هم ازین باب است
 زیرا که اصل تفضیل قطعی است لیکن معنی ان صرا قطعیاً بعد النزاع و التعارض و کیفیت آن تفضیل
 کدام چیز است و کثرت ثواب با عظم نفع فی الاسلام یا امری دیگر فطنی است لایزجی فیه القطع باری

تعارض الظنون ومنشأه ان انقسام التفضیل ووجوبه کثیره جدا من اراد استیفاءها فاعلمیه بطالته
 کتاب سر تحلیل فی مباحث التفضیل محل ازان بقلم من آید تفضیل گاهی اصطلاحی بدیانتی که بی نسبت
 سلمی حق تعالی بعض مخلوقات را بر بعض دیگر ترجیح میدهد مثل تفضیل لفته الکعبه علی سائر البقاع و کجرا الاسود
 علی سائر الاحجار و لیلته القدر علی سائر الالبالی و یوم الجمعیه علی سائر الایام و شهر رمضان علی سائر الشهور
 و الانبیاء علی جمیع الامم و منه ما یکون تفضیل تبعی لاداتی کتفضیل ابراهیم بن رسول الله صلی الله علیه و آله
 وسلم علی سائر الاطفال و تفضیل بناته و ذراته علی سائر النساء و تفضیل نبی هاشم علی سائر القبا کل
 و این تفضیل هرگز متنازع فیه نیست و گاهی جزائی بدیانتی در مقابل عمل و هو المتنازع فیه به باز و جوه
 تفضیل فعلی مختلف اند یعنی از آنها در اصطلاحی که محتاطت شرع بان واقع است اصلا اعتبار ندارند مثل
 قوت بدن فردویت و بلاغت لسان و حسن سیاست ملک و حسن تدبیر در امور دنیوی و بعضی از آنها
 در شرع معتبرند و آنها بسیار اند منها التقوی بدلیل قوله تعالی ان الکرکم عند الله القاکم و منها العلم قال
 الله تعالی قل هل یتسوی الذین یعلمون و الذین لا یعلمون و منها الجهاد قال الله تعالی و فضل الله
 المجاهدین علی القاعدین اجر عظیم و منها حسن الخلق فقد ورد فی الحدیث خیرکم خیرکم لاهله و منها کثرة الحجة
 و کثرة الذکر له علی هذا القیاس بعد از تتبع و لائل کتاب و سننه و جوه بسیار برای التفضیل پیدا میشوند
 که گاهی در محل و مقامی یکی را اعتبار کرده اند و گاهی در محل دیگر و دیگر را چون هر دو مقدمه محبتند
 میگویم که اصل تفضیل حضرات شیخین رضی الله عنهما بر حضرت مرتضوی قسم ثالثی قطعی است و تعین یافته
 التفضیل یعنی این مومن محتاط را باید که اصل تفضیل را معتقد باشد و تعین کیفیت آنرا مفوض الی علم الله
 و اندوان میسر نیست و احد الوجوه بسبب تتبع الدلائل و الغور فیها فمرحبا و ابلا و الا لا اصل این عقیده
 که قطعی است بیرون نرود فقط

قال فی الخلاصة الرافضی ان فضل علیا علی غیره فهو مبتدع و لو انک خلافة الصدوق رضی الله عنه فهو
 کافر و قال فی البحر الرائق شرح کثرة الدقائق بعد فضل هذه العبارة و الحق فی فتح القدر بحر بالصفتی فی
 هذا الحكم و من مرادهم بانکار اختلافه انکار استحقاقها لهما فهو مخالف لاجماع اصحابه و فی شرح جواهر التزم
 و لا خلف اسی لا یجوز الصلوة خلف منکر خلافة الی بکرا و عمر و عثمان رضی الله عنهم و یصح اسی مع الکراهته
 خلف من فیصل علیا رضی الله عنه لانه مبتدع و فی المحيط عن محمد رحمه الله لا یجوز الصلوة خلف الرافضی

ثم قال لانهم انكروا خلافة ابى بكر وقد اجمعت الصحابة على الخلافة وفي تمتة الفتاوى والرافضى الغالى الذى
ينكر خلافة ابى بكر لا يجوز اصلوة خلفه وفي المرخين انى ويكره الصلوة خلف صاحب هوى او بدعة ولا يجوز
خلف الرافضى ثم قال وما صاصله ان كان هوى يكفر به لا يجوز ولا يجوز ويكره وفي الفتاوى البدعية من انكروا
الامة ابى بكر رضى الله عنه فهو كافر وقال بعضهم هو مبتدع والصحيح انه كافر وكذلك من انكر خلافة عمر رضى الله
عنه اما الشافعية فقد قال القاضى حسين فى تعليقه من سب النبى يكفر بذلك ومن سب اصحابا فاسق ايمان
سب الشخين واكتفين فوجها ان احدهما يكفر لان الامة اجمعت على امامتهم والثانى ليسق ولا يكفر واما المالكية
فالاصح عندهم ترك التكفير وقال محمد بن يوسف الغزافى وسئل عن شتم ابى بكر فقال يقال كافر قيل نصلى عليه
قال لا ومن كفر الرافضيه احمد بن يوسف وابو بكر بن تافى وقال لا ياكل ذبا يحمم لانهم يريدون وقال عبد الله
بن ادريس احد ائمة الكوفية ليس للرافضى شفعة وانما شفعة للمسلم باجمعه اكثر روايات خفيه بتركه
وازي باب غوث اتفاق خفيه است كه كافر واجب القتل است واكثر شافعية ومالكية وحنا بله نير قتل ساب قوتى
واده اندور لطفى اكرتب ديدة شده كه سب ابى بكر كفر عنه الحنفية على احد الوجهين عند الشافعية وزد قوتى
يقتل به عند احمد ومشهور بذهب المالكية انه يجلد وليس بكفر درنجاو ومقدسه را بخاطر شافعية بايد داد است
استنباه خواسته الاولى ان سب الشخين ليس بكفر عند التحقيق واستحلال سبهما كما يفعل بضعته فذانه بكار
لما علم بالضرورة من دين محمد صلى الله عليه وآله وسلم وعلى هذا فالايراد لبعض الصحابة سب ابا بكر بغير توبة
صلى الله عليه وآله وسلم ولم يحكم النبي صلى الله عليه وآله وسلم سبهم ولا سبهم بغير الصلوة بغير الصلوة بغير الصلوة بغير الصلوة
يقتل او انه قد فجر وكذا ما ورد فى صحيحه ان عليا رآه الى الله عليه السلام واذا رآه الله عليه السلام
امير المؤمنين ارحتى من هذا العار انا كذا الخ واما ما ذكره من ان سب ابى بكر كفر عند الشافعية
شائنة ولا امر يقتله بن قال سب سب او يجرى من سب ذكاه فيمن لا يشهد عليه سب سب
يفرط منه لشدة التعصب او حاله مقتضية للائحة المحبة فلا تسبكه على مقتضى ما وجدته كانت بان بهما
الادب مع والده مع ان اعتقاد تقليم الوالد مطلقا مجبول بغيرية البشيرة بهنجه لالتعاضى فى امر دايم
والثمانية ان لزوم الكفر شىء والزامه شىء آخر وفى هذه الصورة يتحقق لزوم انكاره التسمية قولا
احمد رحمه الله على ان يسمى من زعم الكفر وان كان مقترا بالاسلام ظاهرا لغيره رعايا هو الزنينة فذا
الكفر واطهار الاسلام وذلك لان السب لا يلبس رضى الله عنه انما السب من الاسلام

یہی انہا خلافتِ رسول و صاحبِ حق اہل بیتہ فہریتقدہما مثل فرعون و لہمان و لا یستحل سبہا لاجل انہما
 صاحبِ الرسول و وزیرا و مجربا و الا کیون التزام الکفر و لکن ہذا الادعا منہ غیر مسموع لان الشہادۃ بآئۃ
 و القطع بالانجاء ثبتت فی حقہما علم بالضرورة من الدین فکفر منکر خلافتہما و مستحل سبہا کفر و زندقۃ و الحاد و لا
 کفر محمود و علما و ہذا مقدمہ ایضا تنفع فی حل الروایات المتخالفۃ و المدعی الی سبیل الرشاد فقط

فت اذا کان شخصاً حاضراً فی مجلس لیسب فیہ الصحابۃ الکبار فیحجب علیہ الانکار بالقول و الفعل ان قدر
 لقولہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من لای مثلک فلیغیرہ بید الحدیث فان لم یقدر وجب علیہ القیام لقولہ تعالیٰ
 و اذا رايت الذین یخوضون فی آیتنا فاعرض عنہم حتی ینخضوا فی حدیث غیرہ و اما ینسب الشیطان
 فلا اقص بعد الذکر من التہم الظالمین فان لم یقدر علی القیام ایضا و یخاف منہم ضرراً عظیماً فلیصیب کراۃ
 القلب و یتفنی علی ما و فی حدیث الصحیح اذا رايتہم الذین یسبون اصحابی فقولوا لعنہ اللہ علی شکرکم
 و ہذا شان سائر الکلمات اللہ اعلم فقط ایدیم بوجاز اقتدار الشیعی پس اگر تشیع اذنا کفر صحابہ کبار و امہات التوہ
 نہ سیدہ باشند بلکہ محض ہرزاقیہ و غضب و جبر الکفا سیکند فلا باس باقتدارہ عند الضرورۃ بربیل مافی النجاری
 و سلم و فی مشکوٰۃ ایضا ان الناس قالوا عثمان رضی اللہ عنہ و ہو محصور فی الدار انک امام عامۃ و قد نزل بکاتبی
 و انما یصلی بنا امام فتنۃ فقال عثمان فم اذا احسن الناس فاحسن معہم و اذا اساروا فاجتنب اسلامتہم او
 کما قال و اقتدار الشیعی ہم بشر طیت کہ در ارکان جملوۃ و واجبات و ضو خلل کفیشل غسل رطلین و الا
 درست نیست اگرے در مسائل اجتہاد یہ کہ در غیر منصوصات قطعہ علمار فایا منہم در فرضیت و مذہبیت
 بعضی امور خلاف واقع است اخلال بان واجبات باک ہمار و کالتقریب والینہ عند الشافعی و نقص
 الوجود بالدم السائل عند ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ و ہذا بجا ہم مذہب متاخرین حنفیہ است ہمین است
 کہ اقتدار بجا یہ کہ المذہب منصورہ اقویست کہ بلاشبہ مقتدا جابر است بربیل مقتدار امام ابو یوسف
 باہدون الرشید کہ بعد از قصد امامت کردہ ہو و مذہب تحقیق آنست کہ در مسائل اجتہاد یہ حق تلج جہا
 است بخلاف مسائل منصوصہ کہ بخلاف آن اجتہاد کردن اصلاً مسموع نیست فقط

سوال فی الملل و الفل و مال التیم المحکمۃ من الخوارج و عن علی المرتضیٰ کرم اللہ وجہہ ان قاتل الناکثین
 و القاسطین و المذارقین فقاتل الناکثین فاقتمہم اموالہم و ابی ذریرہم و فاسمہم فقاتل مغالۃ القاطن
 و ما اقمتم اموالہم و ابی ثم رضی بالتحمک و قاتل مغالۃ المذارقین و اقمتم اموالہم و ابی ذریرہم و سب فرق

درین سه طائفه چیست جواب فرق درناکین و قاسطین محض منبی بر واقع است بیان حکم نیست زیرا که بر قاسطین غلبه که ممکن نیست و سببی میشود بصورت نه نسبت و لفظ اغتم درناکین نیز محمول بر غنیمت محض یعنی جمع و احراز نه بر غنیمت حقیقی چنانچه اموال حضرت طلحه بر انبای ایشان رد کرده اند و حکم نبات آنست که متولی که وارث نگذاشته مالش وقف بیت المال است و آنکه ثابت است مالش بروم و دود و آنکه مصر است مالش مجبوس نه مقسوم و غنیمت اموال و سببی دراری مارقین که از زبان حکمه روایت نموده نزد اهل حدیث دال بر مسلم نیست بلکه در کتب صحیح همین قدر مذکور است که ایشان طعن میکردند که مالذی اباح دما بهم و حرم اموالهم و روایات خلاف آن در حق مارقین موجود است که عند الافاقه نقل کرده فرستاده خواهد شد و حق بهم همین است زیرا که محکم این طعن پیش از قتل نهروان میکردند و قتل نهروان با مارقین بعد از آن واقع شده پس طعنه بچیزی که هنوز بوقوع نیامده چه معنی دارد و معین ایشان در آری همراه نداشتنند با کلمه باعتبار سیر و حدیث این عبارت مختل و مبهم معلوم میشود فقط

سوال و جواب صلیات مختلف فیه است اگر وصایت خلافت است که در صورت وقوع آن تفصیق و تخطیه تمام مهاجرین و انصار لازم می آید سوال و جواب در باب فک در کتب اهل سنت غیر از دعوی ارث صحیح نشده و صاحب مل و دخل موافق روایات شیعیه هر دو شق ارث و میده آورده و آنچه در بعضی روایات اهل سنت که بنایت ضعیف اند لفظ میده در دعوی واقع شده نیز از قبیل اختلاف و تلبیس رجال شیعیه است در معارج النبوة هم ازین قسم روایات گرفته رتبه کرده باشد فقط

و ذکر فی الکافی للعلینی لما ورد ابو الحسن موسی علیه السلام علی الیهدی یراه یرد المظالم فتال یا امیر المؤمنین یا ابی المظالم لا ترد فقال له و ما ذلک یا ابی الحسن قال ان الله تبارک و تعالی لما فتح علی بنیه صلی الله علیه و آله و سلم فذک و ما الا لایم یوجب علیها انجیل و لا رکاب فانزل الله علی بنیه صلی الله علیه و سلم و آت و الله فی حقه فلم یدر رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم من هم فرجع فی ذلک جبریل علیه السلام و راجع رب فاوحی الله ان ارفع فذک الی فاطمه فذعانا رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم فقال یا فاطمه ان الله امرنی ان ارفع الیک فذل فقلت قبلت یا رسول الله من الله و منک فلم ینزل و کلاهما فیها حیوة رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم فلما ولی البکر انجیح عنها و کلاهما فاتهت فانه ان یرد علیها فقال لهما اننی باسوده احمر بشهد لک فجارت بامیر المؤمنین

علیه السلام و امین شهادت الیها کتب لها بترک التضرع فخرجت و الکتاب معها فلقیها عمر فقال یا هذا یابنت محمد فالت کتاب کتبه لی ابن ابی قحافة کل اشیه فالت فانتزع عن یدها و نظر فیہ ثم نقل فیہ و محاه و خرقه و قال لها هذا لم یجت علیه لولک بخیل و لارکاب فقصی الجبال فی رقابنا فقال له المهدی حد بانی فقال حد منها جبل واحد و حد منها سیف البحر و حد منها دونه الجندل یجس علی خمسة عشر لیلة من اللدنیة و حدنا عرش منصر فقال له کل هذا قال نعم یا امیر المؤمنین هذا کله بذاکله علم یجعل الله علی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بخیل و لارکاب فقال کثیر و النظر فیہ۔

سوال این حدود و اربعه فک که مذکور شد مسافت مابین این حدود و زیاده بر و صوبه هندستان میشود و مذکور شد که دکلای سید النساء علیها السلام در زمان جناب آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بر آن حضرت بودند معلوم است که هنوز ملک مصر فتح نشده بود و بعد وفات آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در خلافت حضرت عمر رضی الله عنه فتح شده جواب حدیثی که از کلینی مرقوم فرموده فرستاده اند طرفه دوم فتح شده بنده است است اصل این قصه که در کتب اهل سنت وارد است نیست که فردی مهدی عباسی بابام موسی کاظم بطریق مباسطت گفت که بجای دعوی شما بر ما بابت فدک است بیایید تا فدک را بر شما و کلمه یسنا فرمودند که فدک را اگر بجمع حدود ان بمایید بپذیر قبول میکنم مهدی پرسید که حدود فدک کلام کدام است ایشان فرمودند که یک عدا و سمرقند است و حدودیم افریقیه و حد سومیم کناره های شور از طرف عدن تا اتصای بمن و عرض ایشان آن بود که دعوی ما با شما بابت خلافت است نه بابت فدک فقط همین قصه را روایت اینها باین ترتیب روایت کرده اند حالت اصح کتب ایشان نیست فقط

مسئله اولی از مسائل مستفسر عنها قصه رباعی است که در باب مکانی از تحفه ثلثا عشر مرقوم است جوایش آنکه این طعن بر شیعیه است در اصل مذہب آنها که سجود ابر خاک و آنچه از جنس خاک است متعین میدانند و خصوصیت خاک که تربت مطهره حضرت امام شہید است رضی الله عنه یا خاک دیگر اصلا در مذہب ایشان نیست امی معمول ایشان این قسم واقع شده که آن خاک را نسبت بترتبت مطهره انجناب میکنند و معینا درین اشعاری نیست با آنکه خاک سجده گاه اینها قابل استنجاء و سنان است تا منظره سور اوب باشد معاذ الله من ذلک بلکه امر بالعکس است میگوید که اگر کسی بخاک استنجاء کند نزد ایشان محل سجده گاه میشود و ازین بنا بر سلسله فقهیه اینها که آنچه بعد از نشر قضیب مبارک از بول

وودی پنجه برآید پاک است اگر سنی بعد از نشتر قضیب سه بار بکلوخه استنجا کند آنکلوخ نزد ایشان
سجده گاه میتوان شد سوم ادب وقتی میباشد که این قسم میگفت خاکیکه بران شیمه سجده کنند سنیان
بآن استنجا کنند حالانکه بالعکس گفته است یعنی خاکیکه محل استنجا سنیان است سجده گاه آن ایشان
میتوان شد اصلا درین کلام سوم ادب نیست و فرق ظاهر بین قولنا التراب الذی یستغنی به السنی
یسجدون علیه و بین قولنا التراب الذی یسجدون علیه استنجا به السنی و للموجب للوحش هو القول
الاخر لا القول الاول معنی این شعر چیست خود باید فرمود اصلا معنی که در سوم ادب باشد مفهوم
نمی شود دلیل برین آنست که در سابق این شعر شمر سه دیگر نوشته مراد از آن صریح تر معلوم میشود
شعر روزی گفتیم کلوخ استنجا را خوش باش که مشجان تو سجده کنند حاصل آنکه مشبه به سوم
ادب درین شعر از قبیل ابهام العکس است که قضیه دران بعکس آن مشتبه میشود اما بعد از تامل قلیل
این ابهام دفع میگردد که لا یخفى علی انما لکم فقط

مسئله سوم آنکه در باب اہل بیت تطہیر در تحفه ان عشره واقع شد که این آیت دلالت
دارد بر عدم عصمت اہل بیت حالانکه نفس نفیس آنجناب نیز داخل اہلبیت است و عصمت ایشان مقطوع
بہاست جوایش آنست که نفس نفیس آنجناب از اہلبیت درین آیت مخصوص تخصیص عقلی است زیرا کہ عصمت
آنجناب بدلائل عقلیہ یقینیہ ثابت است و المحصوم طاہر و تطہیر الطاہر غیر محقول بلافیه من تحصیل الحاصل
مانند تخصیص ذات پاک رب العزت از عموم آیه و الد علی کل شیء قدیر لان القدرۃ انما تتعلق بالممكن
لا بالواجب و لا بالممتنع و هو تخصیص العقلی جواب دیگر آنکه سلمنا دخولہ فی اہل البیت فی ذلک لایضا ممکن
ارادۃ تطہیر جماعہ بعضہم طاہر و بعضہم غیر طاہر محقول از متعلق تطہیر بکون غیر الطاہر فلا یلزم تحصیل الحاصل
و حاصل آنکه ارادۃ تطہیر کل مجموعی منافی طہارت و عصمت بعضی از آن کل مجموعی نمیتواند شد فلا یلزم
محدور و ذلك لان اکل المجموعی اذا كان موضوعا كانت القضية فی حکم الشخصیۃ و یرفع التناقص
باختلافات اہل و انحراف فی المثال الشہر الزنجی یا سودا سی بعضہ و الزنجی الیس یا سودا سی کلمہ و ہنہ
لان عدم عصمتہ اکل المجموعی تصدق بانتماء عصمتہ بعض اجزائہ و لا یلزم انتفاء عصمتہ جمیع اجزائہ
حتی یلزم الحمال و جواب ثالث ہمانست کہ بان متنبہ شوند فقط

سوال و جواب اما توجیہ شیعہ بقولہ قاتل الزبیر فی النار بان ذلک بسبب قتلہ نفسہ لا بقتل النعم

فتوایہ فاسد بخلاف بقواعد الاصول لانہ ثبت فی الاصول ان تعلیق الحکم بالوصف مشعر بعلیۃ ذلک الوصف
لذلک الحکم الحکم فالحکم بکونہ ناریا معلل بمقتل الزبیر لا یغیرہ علی ان التمسک بہ فی حق طلحہ والزبیر سوا رحمت
التوبۃ عنہا ام لایل خطا سہما خطا اثالہا سن قبیل زلات الانبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام فقط

مسائل متفرقہ

سوال ما قولہم افرین صورت کہ شخص بوجہ شہود قائل است و میگوید کہ انزال کتب و ارسال
رسل برای ہمین مطلب بود و شخص کہ معنی کلمہ طیب بطور وحدت وجود یا بطور وحدت شہود نفہمید
ایمان بکلمہ طیبہ درست نکرد اگرچہ ایمان بر سالت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم موجب ایمان
یجمع جبار من عندہ شد باعث نجات او ہم گردید لیکن بسبب عدم تصدیق بمعنی توحید مذکور شرک گشت
اگرچہ علمائے محدثین و ائمہ مجتہدین باشند پس شخصیکہ این عقیدہ دارد داخل مذہب حق اہل سنت بہت نیست
و نماز خلف او چه حکم دارد بنویس و جواب اگر شخص قائل بوجہت وجود باشد بی غلو و افراط یعنی
در میان مرتبہ واجب و ممکن فرق کند و همچنین در میان مسلم و کافر و از میان نبی و وصال و نماز و زنا و خوک
زبرد و کسانے را کہ قائل بوجہت وجود نبودند از محدثان و فقہائے متکلمین تکفیر و تضلیل ننمایند و بدانکہ انبیاء
ہم در دریافت نکردن این مسئلہ معذور اند پس نماز در پس این قسم شخص جائز است زیرا کہ بسیاری از
ائمہ الہدی مثل شیخ اکبر و دیگر صوفیہ ہمین قسم گذشتہ اند و نماز عقب انہا چه قسم جائز باشد و اگر قائل
بوجہت وجود غلو و افراطی نماید بوجہیکہ مذکور شد البتہ مبتدع است و لا یجز الصلوٰۃ خلف المبتدع در
کتب فقہیہ وارد است واللہ اعلم۔

سوال سوال میکنند ہستفائے خواہند طالب اعلیٰان و کافہ مسلمین از علمایان دین و غنیان شرعیین
کہ سیکہ قائل کشف وحدت وجود وضع کشف وحدت شہود است شائبہ اتحاد و اتحاد و اباحت و حلول
کلّی طبعی مسلمان است و نیز حضرت غوث الاعظم و حضرت خواجہ معین الدین چشتی و حضرت قطب الدین
و حضرت خواجہ فرید الدین قدس سرہم این مشرب میدانستند یا نہ۔

سوال دوم شخصے از اہل قبلہ و شہادت است و باوصف آن حتی المقدور در اعم و اغلب احوال
ظاہر و باطن بر شرع شریعت قائم است اورا کافر گفتن و احکام ارتداد بروسی جاری کردن درست
ست یا نہ و سہر کہ جاری کند حکم آن چیست۔

سوال سیموم آنکه شخصی از بزرگان اجازت مرید کردن دارد و مرید را بقدر حوصله از تعلیم احکام شریعت و طریقت هم میکند مرید پیش آن فرد درست است یا نه -

سوال چهارم آنکه اکثر مردمان خواص و عوام مایان بعضی در طریقه علییه قادریه و بعضی در سلسله حشمتیه از اولاد حضرت شیخ فرید شکر گنج و بعضی در سلسله سهروردیه از اولاد شیخ بهاء الدین زرک یا ملتانی و بعضی در سلسله دیگر از خلفای آن سلاسل و بعضی بواسطه میان محمد رمضان شاه مرید شده ایم و میان موصوف از مایان توبه از شش چیز که مضمون آیه ان لا یشرک کن است انچه و انچه در شرع شریعت است یا نه ای ازان واقع است عموماً کانیده اند و نیز رشتنداری بنمایین بنی اعمام مقرر ساخته اند و بعضی شخصاً از کلمه نفعی که از همه پیران یا خلفای آنها رسیده اند مثل کثکول حضرت شاه کلیم الدجوان آبادی و قول بحیل و ارشاد الطالین حضرت شیخ نظام الدین هانسی قدس سره تعلیم شده پس مریدی مایان از ایشان درست است یا نه و نیز برگشتن ازین تعبد واجب است یا نه بینوا و توجروا -

جواب سوال اول - قول بوحده وجود و بوجهی که مخالف احکام شرع نباشد یعنی جمیع موجودات را مظاهر حق دانند و وجود را و جدا نگارند هر مرتبه را از وجود حکم جدا نگارند ثابت کنند در بعضی مراتب موصوف بعدیت و در بعضی بالوہیت و در بعضی حلال و در بعضی حرام و در بعضی طاهر و در بعضی نجس و مراتب وجود را هم خلط نکنند و بگویند که هر مرتبه وجود حکم دارد و اگر حفظ مراتب نکنی زندقه داری و نیز بگویند العبد عید و ان ترقی و الرب رب و ان انزل عین ایمان و مسلمانی است شائبه کفر درین نیست و مشائخ کبار و علمای نامدار باین قول تصریحات و در میان ان تصنیفات فرموده اند از قادیان این دیار شیخ عبدالرزاق و از چشتیان حضرت سید کبیر و از سید جعفر کی و از نقشبندیان حضرت خواجه باقی بالله و حضرت خواجه عبید الله احرار و مولانا عبدالرحمن جامی و مولانا عبد الغفور لاری و شیخ عبدالرزاق کاشانی و از مشائخ عرب شیخ محی الدین عربی و شیخ صدر الدین قونوی و شیخ عبدالکریم جملی و شیخ عبدالوہاب و از علمای مدینه منوره حضرت شیخ ابراهیم کردی و از مشائخ مکه معظمه شیخ حسام الدین علی شقی و دیگر علمای مثل شیخ عبدالحق دہلوی و مرجع البحرین باین قول رفته اند پس این قول را کفر و نستن تکفیر این همه مسلمانان کردن است معاذ الله من ذلک و در کلام حضرت غوث الاعظم حضرت خواجه بزرگ و حضرت خواجه قطب الدین اشارات باین یافته میشود و از حضرت خواجه فرید الدین شکر گنج متواتر منقول است که مریدان خود را بزبان پنجابی تلقین ذکر میفرمودند که در سر جبت

این لفظ را بگویند دلیل که این دلیل صریح بر احوال و وحدت وجود است و در احادیث صحیح اشارت بهین معنی آمده و حدیث ترمذی است و اکتم الامم فی الخلیف الی الارض اسفل لبیط علی المد و نیز در حدیث صحیح است اذ اذقت من الرکوع فقل ربنا لک الحمد فان الله یقول علی لسان عبده سمع الله من حمده بلکه در آیات بسیار اشارت باین معنی واقع شده صریح ترین آیات سننهم آیاتانی الآفاق و فی انفسهم حتی تبین لهم انه الحق اولی کف بر بک اند علی کل شیء شهید الانهم فی مرتبه من تقوا ربهم الا انه یجل شیء محیط فایما تولوا انتم وجه الله و ما ریت اذ ریت و لکن الله رمی آن الذین ینالیعونک انما ینالیعون الله ید الله فوق ایدهم جواب سوال دوم - شخصی که از اهل قبله باشد یعنی اعتقاد بقائده اهل سنت داشته باشد و اگر کافر گفتن و احکام کفر باو جاری ساختن خلاف طریق اهل اسلام است و هر که مسلمان را کافر گوید مستحق تفریر است و فتاوی عالمگیری مینویسد من کف مسلماً یا فاسقاً من فلول فاسق یا کافر یا یهودی یا نصرانی الی ان قال عذر و در حدیث که در مشکوئ مشرف وارد است که هر که لاله الا الله گوید او را نسبت بکفر کردن و از اسلام بیرون کردن نشاید قال رسول الله صلعم ثلث من اهل الایمان الکف عنمن قال لا اله الا الله لا یکفر و ینب ولا یتخرج من الاسلام لعل الی آخره رواه ابو داود -

جواب سوال سیم - مرید شدن آنکس درست است که بدان پنج شرط متحقق باشد شرط اول علم کتاب و سنت رسول داشته باشد خواه خوانده باشد خواه از عالم یاد داشته باشد - شرط دوم آنکه مصروف بعدالت و تقوی باشد و اجتناب از کبائر و عدم اصرار بر صغائر نماید و شرط سیم آنکه غلبه غیبت از دنیا در اغب و در آخرت باشد و بطاعات موکده و از کار منقوله که در احادیث صحیح آمده اند مداومت نماید و شرط چهارم آنکه امر معروف و نهی از منکر کرده باشد و شرط پنجم آنکه از مشائخ این امر گرفته باشد و صحبت معتد بها ایشان نموده باشد پس هرگاه این شروط در شخصی متحقق شوند مرید شدن آن درست است چنانچه در قول جمیل فی بیان سوار اسبیل تفصیل این شروط مذکور است -

جواب سوال چهارم - مرید شدن این قسم اشخاص هم درست است و برگشتن از ان حرام بلکه گناه کبیره و زلزل که مریدان عظیم حق است ببردست یکے از بندگان که واسطه و واسطه نائب پیغمبر است صلعم و پیغمبر نائب خداست پس گویا با خدا عهد بسته هرگاه آنرا بشکند عهد خدا شکسته باشد و لهذا در قرآن مجید ان الذین ینالیعونک انما ینالیعون الله ید الله فوق ایدهم من نکث فلما یبکث علی نفسه و رایتیکه در ان

ذمت شستن عهده بدست مذکور است بسیار اندان الذین لم یستردون بعد العمد وایمانهم ثنائاً قلیلاً وکثیراً
بیر اللغاتین بنقصون عهده من بعد میثاقه او کما طهدها بنفذه فزیق منهم ودر حدیث صحیح مذکور است که
آیه المناقش ثلاثه وان صام علی نزعهم انهم اذا حدث کذب واذ اعد خلف واذ اعد عهده -

سوال برای طواف قبور و طواف کفنه را تکفیر نموده شود یا نه

جواب آنکه طواف کردن قبور صلحا و اولیا بلا شبهه بدعت است زیرا که در زمان سابق نبوده و حالا اختلاف
است که این بدعت حرام است یا مباح بعضی در کتب فقه مباح نوشته اند و صحیح است که مباح نیست زیرا
که مشابهت بابت پرستان لایم می آید که آنها اگر در بیان عمل میکردند و غیر طواف در شرع محض بر
کعبه وارد شده قبر بزرگ را مشاء کعبه کردی خوب نیست اما هر که این عمل مینماید او را کافر گفتن و از دایره اسلام
خارج ساختن بسید شیخ و قبیح است و همچنین تکفیر کسینده را تکفیر کردن بسید قبیح است فقط

استمداد بارواح بزرگان و دو قسم است قسمی آنست که بابرزگان نذره هم مانند آن بعمل می آید
یعنی دعای ایشان را اقرب الی الاجابة نمیده ایشان را واسطه درخواست مطالب خود سازد و ایشانرا
مرتبه بمرتبه توسط اولویت در زمین خود نمهند و مانند عینک پندارد و هذا جائز بلا شبهه و قسمی آنست که توسط
مقصد برایشان باشد چنانچه بدینکه ایشان در دایره طلب یا دایره آن متقل اند و مرتبه از قرب حق دارند که تدبیر الهی
را تابع مرضی خود تو اند ساخت و بهین قسم است که عوالم بآن استمداد می طلبند و این قسم شرک محض است
مشترکان زمان جاهلیت زیاده برین در حق اصنام خود اعتقاد داشتند فقط اذ تخیرتم فی الامور فاستعینوا
باصحاب القبور حدیث نیست قول بزرگ نیست و لدعای شتی منها اذ تخیرتم نظر الی الدلائل المتعارضه فی
حل بعض الاشیاء و در متنها فاتر کواجهتها کم و تعلقه و این قدمات و هذا القول منقول عن عبداللہ بن مسعود
و سفیان الثوری و منها انکم اذ تخیرتم فی الامور الذیوتیه و ضاق بسبب ذلك فطلبکم فانظروا الی حال اصحاب القبور
کیف ترکوا الدنیا و مستقبل الآخرة و علموا انکم ایضا صائرون الی ما صاروا و هذا العلم سهل علیکم مصداق الدنیا
و شد آمد باجماعیض و معنی استمداد نیست فقط -

سوال اتفاق دارند علما و حکما بطل کفار هم که ارواح را بعد موت فنا نیست پس وجه تخصیص مشرکین و مجوسی
که منطوق قرآنست و انبیاء علیهم السلام چیست -

جواب ارواح را بعد موت فنا نیست بلکه انقطاع تعلق به بدن است لیکن ارواح عاجز را همچون قهر

بقا حیات روح است و مشهور است که احوال بقا عنایت می شود که حاصل از تعلق به بدن و نبوی
 نیز همان دو امر بود اول ترقی در اجر بحديث صحيح که نبی که علمه الی یوم القیامة قدم رزق متوسط بدن دیگر
 اخروی که ادواح الشهداء فی اجواف طیخضر تعلق فی ثمار الخبثه تا وی الی قنادیل معلقة تحت العرش و در
 نص قرآنی که در سوره بقره و سوره آل عمران اشاره صریح باین دو وجه است و انبیاء را زیاده برین عرض احوال است
 و توجه باصلاح امور ایشان زیاده تر از حیات است باقی مجرد شعور به بعض احوال و تلفذ و تامل لازم بقا در روح است
 که لطیفه در که بهانست و حیات با معنی مشترک است در مومنین و کفار زیرا که ارواح همه با باقیست و از شعور
 و ادراک که ذاتی اوست منسلخ نه شد و در مرکاشقه شیخ الکبر در ملاقات با آدمی دیگر پیش از ظهور حضرت آدم
 محمول تمثیل بعض کمال اجداد نبی آدم ایشانست پیش از ظهور شهابی نوع انسان و ظاهر است که
 اگر این بزرگ غیر از آدم ابو البشر میبودند خود را از اجداد ایشان چگونه میگرداند چون آن بزرگ بدست خود تمثیل
 و ملاقات با ایشان نمود بر تمثیل سابق خود اطلاع داد حضرت محمد و رضی الله عنه در حکایتی خود همین تحقیق
 نموده اند و باین تقریر تجربه بر طرف شد زیرا که ایشان کتمان خود از نوع ظهور تغییر محبت کرده اند و شاید
 در آن مصدر فیوض و مبداء انتظام نشاء باشد چو این منقطع گشت آنرا موت خوانند و بعد و آدم نیز همین
 است که کمال نسل ایشان در بعض اوقات ظهور مثالی نموده مبداء ظهور برکات و انتظام شمارات گردیده اند
 سوال و جواب درباره نقل اموات - حکایت نقل اموات و توکیل ملکی برین کار در کتب و عاقل
 بسیار مذکور است و حدیثی هم درین باب در همین کتب می آید و بعضی ازین جماعت تمسک میکنند بلفظ
 مشهور که حدیث بودش محمد و ش است و هو قوله ان للملک لکایا یجر الابل الی الابل و بحديث صحيح المر
 مع من احب رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم عن الرجل يحب القوم ولا يلحق بهم فقال بهم فهو منهم
 او بهم ولا يلحق ما فی هذا الفسک دیرونده الحکایات ما استشهد علی اسنة من ان اللیت یدفن فی التربة
 التي خلق منها وما ورد فی الاحادیث الصحیحة من قوله علیه الصلوة والسلام او قنوا موتا کم وسط قوم صابین
 فان اللیت یتاذی من جوار السور کما یتاذی الی فانه ثبت نقل الاموات لکن الحق التاوی بحجوة القبول ^{لفظ}
 ظاهره - معلوم خاطر شریف باد که بنا بر طریقه قادریه بر تصفیه روح است و چون آئینه از کدورت صف
 شد بیشک صور عالی در آن منطبع خواهند شد و بنا بر طریقه نقشبندیه برین تصور است که صور ذنبیه
 است که حضرت حق را در لطیفه قلبیه جاسید نمایند و همیشه تصور المخطط نظری سازند تا آنکه بقرب علم حضوری

و بتای طریقه چپشتیه بر احداث محبت مفروض و ساق و جود و لازم عشق است تا آنکه خیال معشوق حقیقی غالب
آید و همه خیالات را محو مطلق سازد و بهر حال ازین طرق ثلثه هر چه مناسب فراق باشد ایما باید فرمود و هر چند ممکن
بهر سه طریق بسوی امر واحد است موصوعه خواب یک خواب است باشد مختلف تعبیرها +

فائده - این قول که طعام الیبت بیت القلب حدیث نیست کلام بعضی از تجویبه کاران است گویند مراد
از طعام میت طعمی است که تا چهل روز میخورانند و وجملات قلب آلت است که بیشتر از هنگام سحر موت
میت و هم بعد از آن خیال سرانجام این طعام و تقسیم آن فیما بین الاقربا یا ساکنان مساجد و انگیزه خاطر میشود
کسانیکه این طعام با آنها سرگذشت موت متوقع و چشم دوخته برین طعام هیاستند مقصود شرع است
که از موت میت عبرت گیرند و پند گیرند و در تفکر آخرت مشغول شوند و از غفلت بپوشیار شوند و این مقصود
ازین صورت بالکلیه مقصود میگردد و آنچه در حدیث صحیح آمده است و در صحاح سته موجود است همین قدر
است که نبی رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم عن طعام الیبت و چراغ لغو و ختن بر قبر بنابر تزیین و شهر
در حدیث صحیح ممنوع است اما اگر برای خواندن اعمیه یا وقت اجتماع زائرین بقدر حاجت یک
چراغ برافروزند مضائقه ندارد -

سوال در مقدمه شیرینی قهوه و شیرینی و حلوائی تفریه های که مردم در بر سر آنها بطریق متکلف
می نهند قول صحیح و مرجع نزد آنجناب چیست جواب مکروه است -

سوال در حدیث آمده است اللهم لا تجعل قبری و ثنا یعبد پس و ثنیت قبله کدام که ام فعل زائرین باشد
میشود جواب و ثنه عبارت است از سجده کردن و دیگر هم شرک بجای آوردن -

سوال بر قبر مسلمانان که برگ سبز یا گل و خوشبو می نهند سنت است یا استحباب یا اسراف بیفائده
یا مباح نه نفع و ضرر هر چه از روی دلیل شریعت ثابت شود بیان فرمایند -

جواب در حدیث آمده که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم یکبار بر دو قبر بگذشتند که صاحب آن
هر دو قبر عذاب کرده می شدند فرمودند که ایشان عذاب کرده میشوند و چیزیکه شاق نبوده بر ایشان
بس یک جریده نخل را طلبیده در میان شق کرده یک یک نصف بران دو قبر نهاده فرمودند بخفت
عنها العذاب مالم یبسا و درین علما اختلاف کرده اند بعضی گفته اند که این براس توفیت تخفیف
عذاب بود و بعضی گفتند که این حکم عام است تا خشک شدن تخفیف عذاب باشد زیرا که شاخ سبز

تسبیح میکند و مقاربت تسبیح موجب تخفیف عذاب است و مکرره است خاری یا گاهی بی یا چوبی را که تپه
روئیده بر کندن اگر سبتر باشد زیرا که آن تسبیح میکند مادام که تر است و موجب تخفیف عذاب و انفس میت
میباشد چنانچه حضرت علیه الصلوٰۃ والسلام دو شاخ لوازم را بر سر قبر میانهاده فرمودند و ارام که خشک بر سر
برکت تسبیح در عذاب این تخفیف ماند و لهذا الحسین کرده اند بعضی نهادن گل را بر قبور لیکن گویند که اگر
تصدق کنند قیمت گلها بهتر باشد و اگر آنچه بر قبر روئیده خشک شود بر کندن آن مکرره نیست و امر
استعداد بابل قبور در غیر نبی صلی الله علیه و آله و سلم یا غیر انبیا علیهم السلام منکر شده اند آنرا بسیار
از فقها میگویند که نیست زیارت مگر بر اسرار رسانیدن نفع با موت بعد از استغفار و قائل گشته اند
بآن بعضی از ایشان و ظاهر است که از فقها آنرا که قائل بسبع وادراک میت اند قائل بخوار اند و آنکه منکر
اند آنرا نیز انکار کنند و آن امریست ثابت و مقرر نزد مشایخ صوفیه از اهل کشف و کمال تا آنکه گویند که
رافیع بن و فتوح از ارواح رسیده امام شافعی رحمه الله تعالی علیه گفته که قبر امام موسی کاظم علیه السلام
تسبیح مجرب است مراجعات دعا و ترجمه الاسلام گفته بهر که استعداد کرده شود بوسیله روحیات استقامت
کرده شود بوسیله اجازات امام راهی گفته چون می آید زائر نزد قبر حاصل میشود نفس او را تعلقی خاص
بقبر چنانکه نفس صاحب قبر را بسبب این هر دو قاعده حاصل میشود میان هر دو نفس مقابله مندوی و
مخصوص پس اگر نفس فوتی تر باشد نفس زائر مستفیض شود و اگر بالعکس بجز برعکس شود و در شهر
مقاصد ذکر کرده نفع یافته میشود زیارت قبور و استعانت بنفوس اخبار از اموات بدرستی که نفس
مفارقه را تعلقی است بیدن و ترستی که دفن کرده شود در آن پس برای زیارت میکند زنده آن تر
را و متوجه میشود بوسیله نفس میت حاصل میشود میان هر دو نفس ملاقات و فالصوات و اختلاف که
اند در آنکه دعا جی قوی تر است از امداد میت یا بالعکس مختار بعضی محققین نانی است در دین باب
روایات کنند که فرمود و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم چون تشریف میبرد از امر یعنی برآمد کارنا پس
جوئید از اصحاب قبور شیخ اجل در شرح مشکوٰۃ گفته که یافته میشود در کتاب و سنت و اقوال سلف صالح
چیزی که مخالف و منافی این باشد و روایت از راه با جمله بعد از آن که ثابت شد که روح باقی است و او را
خاص با جزای بول بعد از فوت از دست و قلب کیفیت روح نیز نیست که بدان علم دشوَر بزرگان قبر و ارواح
ایشان دارد و ارواح کامل که در همین حیات ایشان بسبب قرب مکات و منزلت از رب اله عز و جل

تصرفات داد و داشتند اعیان نام چون بهمان قرب باقی اندر تصرفات دارند چنانچه در حین تعلق کلی
بجسد داشتند یا بیشتر از آن انکار است و او را چه صحیح نمی نماید مگر آنکه از اول امر منکر شوند ای تعلق روح را
شدن با کلیه جمیع وجوه بعد مفارقت در احوال و حالات حیاتی و آن خلاف منصوص است و بر این تقدیر
زیارت و رفتن اعتبار هم لغو و بی معنی گردد و آن امری سیر است که عام اخبار و آثار و احوال بر خلاف آنست
و نیست صورت است و اگر همین که محتاج طلب کند حاجت خود را جناب غایت الهی توسل روحانیه بنده که فقر
و کم درگاه و لا است و گوید خداوند سیرت این بنده که تو رحمت و اکر ام کرده او را بر آورده گردان حاجت
مرا باندگان بنده مقرب و مکرم را که اے بنده خدا دینی و عی شفاعت کن مرا در بخواجه از خدا استعاضی
مطلب مرا تقاضا کن حاجت مرا پس نیست بنده در میان مگر وسیله و قادر و معطی و مسئول پروردگار
است لعل شانه و در وی هیچ شائبه شرک نیست چنانکه منکر و بهم کرده و آن چنانست که توسل و طلب
دعا از صاحبان و دوستان و احوال و حالت حیات کند و آن حائز است با اتفاق پس آن چرا جانشین بنده
و فرقی نیست در ادراک کلامان و حین حیات و بعد از حیات مگر تشریف کمال و در شرح مشکوٰۃ و در شرح
صدور سیوطی مفصل ذکر کرده و در سبب و احادیث با تعدد و طرق نموده اند که می کنند آنرا احوال پس می آیند یکی
بعضی از قبور صلیح را و سبب میرا سبب اگر قضا کن حاجت مرا پس برای او بی قدر از زیر طعام است
و بجز رائق گفته که این نذر باطل است با جماع زیرا که آن نذر مخلوق است و آن باز نیست بلکه اگر بخواند
نذر کردم بر اے تو که اگر قضا کنی حاجت را بجز آن فقر را و صدام بر این سید مقرب من و منم کم تو پس
بدست می که این نذر جائز است زیرا که من نذر نذر را بر آن بانه نذر و جائز نیست که صرف نذر کرده
آن طعام مثلاً بر اے تو نگر اے یا شریعی -

قائده - والنذر الذی یقع من اکثر العوام بان یا قی القبر یقضی الصلح و یرقی شرفه علیهم السلام فاعلام
یا سیدی فلان ان قضیت حاجتی کرد انما سبب معافات للمرضی فلک منی من الذنب او من
الطعام او من الکسوة او من الشمع او من الذنب مثلاً یا اباطل اجماعاً نعم لوقال یا الله ذرني فلک ان
شفیت مرضی او نحو ان اطعم الفقراء الذین بیاب الله فی نفسه او نحو ان اواسق حشر المسجدين او یزید ثوباً
او اهدیهم لمن یقوم لثباتهم یا مما یکون فیهم نفع للفقراء الذین ذرته و ذکر الشیخ انما سبب حصول تقرب الله بنده
للمستحقه العالین برابطه او سجده او جامع بهذا الاعتبار انما یصرف النذر للفقراء ذرته و اهدیهم لمن

لا یجل صرفه الا الی الفقراء لا الی ذی علم علمه ولا لذی نسب لنسبه ولما حضری الشیخ الا ان یکون واحدا
من الفقراء واذ عرفت هذا فمأیة من الدرهم ونحوها ینقل الی ضرائح الاولیاء تقربا الیهم فحرام بالا جماع
عالم یقصد تصرفها او الفقراء الاحیاء قولوا واحدا وقد ابتلی الناس بذلك کذا فی المنہر الفائق والبحر الرائق و
عالمگیری لا یجوز ان تصرف ذلک لمنی غیر محتاج ولا تصرف ذی منصب ولم یثبت فی الشرح جواز الصرف
للانضیا بل اجماع علی حرمة التملک لمخلوق ولما یقتد ولا یشتغل الذرمة بدوانه حرام بالبحث ولا یجوز لاهم لشیخ اخذه ولا اكله ولا
بصرف فیہ لرجل من الوجوه الا ان یکون فقیه اوله عیال فقرا یخرجون عن الکسب وسم مضطرون فیأخذونه علی
سبیل الصدقة المبتداه فاخذه ایضا مکروه عالم یقصد به النادر التقریب الی السد تعالی وصرفه الی الفقراء یقطع
النظر عن نذر الشیخ فاذا علمت هذا فمأیة من الدرهم والشمع والزیت وغیرها ینقل الی ضرائح الاولیاء تقربا
الیهم فحرام باجماع المسلمین عالم یقصد صرفها الفقراء الاحیاء لا یجوز قولوا واحدا ه البحر الرائق - النذر الذی
یقع للاموات واما یؤخذ من الدرهم والشمع والزیت ونحوها الی ضرائح الاولیاء لکرام تقربا الیهم فمباح باجماع
باطل وحرام عالم یقصد واصر نهی الفقهاء لم یقتد ابتلی الناس بذلك ولا یسمی فی هذه الاعصار وقد بسطه
العلامة فاسم فی شرح در العار ولذا قال الامام محمد رحمه الله تعالی لو کان العوام عندهی لاتمنعهم بلادای
وذلك لانهم لا یستندون فاکل یبغیر ذلک فی الدر المختار فی آخر باب الصوم و

سوال بر مردی چه میگردد و کجا میماند و چه اسباب در وقت نزع ملا یکان حاضر میشوند از تابعان حضرت
عزرائیل در روح را از بدن میکشند و چون وقت گرفتن باشد خود حضرت عزرائیل از دست خود
میگیرند و حق تعالی اس طبقه زمین را چنان حاضر پیش ایشان ساخته است که طبق طعام پیش
خورنده و ایشانرا چندان انگشتها بر دست قبض داده است که هر یک یکبار خود مشغول میباشدند
یکبار بردن دیگر بار را نمیروند و همیکنه ایشان در دست خود گرفته اند جمعی دیگر از خدام ایشان از دست
ایشان میگیرند اگر این شخص از اهل نجات است ملایکه خوش روی و خوشبو و خوشنوع و در بار چای
حریر از دست بوی بهشت مطهر ساخته میگیرند و اگر از اهل دوزخ و شقاوت است ملائکه مقابل آنها در بار
چای پلاس بدو میگیرند و بطرف آسمان می برند و بر آس کافر و در ملائکه آسمان نمی کشایند و لعنت میفرستند
و میگویند بیهوده ای بسوی ما و او که ماویه است پس ملائکه او را بالاسه سمین می افکندند و نجاعل نامه
میرسانند و سمین نام سنگیست بالایی دوزخ نهاده در آنجا نویسنده گان اعمال کفار جمع میشوند و بملائکه

که وارد و غده این کار اند سپرد می کنند و روح او را حاضر می داده باز بر سر تن مرده اومی رسانند و روح
صالحان و مومنان را در عالمی می کشاند و طاعت که با هم خوش میشوند روح خوب است
از طرف زمین آمده رحمت خدا بر تو با و در آن بدن که تو آبا و کده بودی و در آن عالمین که مقام حضور طاعت که
مستقر نیست و کمال آن از اومی برسانند و حاضر می اودا و داده و عمل نامه او سپرده باز بر سر بدن آمده آرنند
هنوز آن بدن در شست و شوی و تجویز و تکفین میباشد که فرشتگان این ارواح در دست گرفته حاضر
میباشند چون جهان را برده کشته میزند و مقبره او را بپاش می زنند و وحش با همراه بدن آنها ده خود
سیر و ند چون موم از دفن او فارغ شوند یا از سوختن فراخ یا بند و فرشته که نادم یکم منکر و نام دیگر شکیه
است که اومی نشانند اما مرد با ایمان نمی اضطراب و نه تشویش می نشیند و بعضی گفتن میزد
که وقت غروب آفتاب است و میگوید که نه در ترمره بگذارد که از نماز عصر فارغ شوم که آفتاب بخروید نزدیک است
و وقت میزد و بهر حال از هر بیست و یکم میزد که پروردگار تو کیست و درین تو چیست و صدین خود تابع کیستی
و صدق ایشان یعنی محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم چه اعتقاد و دینی میگوید که مبعودین خداست و درین
من اسلام است و پیغمبر من محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم و ایشان کتاب حق تعالی را با رسانند و درین
حقیقت ایشان نمایانم و با ایشان گردیدم و متابعت ایشان کردم پس اول آگاه میسازند و آن مجلس از
احمال او بعد از ایمان که بر آن بخشیده شد و میگویند اکنون راحت خواب کن چنانکه عرصه خواب بکنی
منه هر ج و قهر او را تا مد نظر کشاده میسازند و روشن می کنند و در پیچ اول از طرف راست میکشاند و میگوید
که به بین حق تعالی با کسی بزرگ از سر تو رفع کرد و او را رسد و می کنند و بعد از آن در پیچ چپان شب است
میکشاید و این کس از زندگی و خوشبختی او بهره مند و تعلق پذیر شود پس ازین بعد از سه شخصه می آید
بلطف و جمال میگوید که من قرآنم که ملازم من کردی یا طاعت علم که با من در دنیا نسبت داشتی
یا عمل صالح تو ام که در دنیا با من خاطر من میکردی اینست اسباب راحت تو از دنیا و فرشتگان
پس آهسته آهسته بطریق سیر از طرف آن طرف میگرد و درین اثنا با قربان و عزیزان و دوستان
خود که از اینجا برگشته اند ملاقات می نمایند آنها بطور ضیافتها و گاه به براسی نرسد بطرف میگرد خود
میبرند و گاه به بطریق موانعت و نه نیست پیش این می آیند و هر روز چسبیدگی دل با نجات و تسلی از یادگار
این جهان افزون میشود و اهل عجات را در اینجا چهار نوع مکان میباشد یک مکان خانه که با جانشین

نعم مکان در باب باندگان که بالیشان عقدا و رجوع داشت - سوم مکانهاے سیر و تماشا مانند آب هنرم
 و مساجد متبرکه که مکانهاے دیگر از حیات و برزخیت چهارم مکانهاے ملاقات و دوستان و همسایگان
 اند و باندخانهاےی در چو تره ماے و یا مکان بود و باش اودرست میشو و از دنیا می برند این مکانها در آخر
 عمر او متبرک میسانند چون تمام شد از اینجا میبندند و گمان نکنی که این مکانها همه در قبر تنگ است این فیهرگ
 دروازه است بران مکانها و بعضی این مکانها در جوت آسمان درین است و بعضی در آسمان و هم و سوم و شهید
 را در قندیلهاے پر نور که معلق اند زیر عرش و موم و در اینجا محض براسے لذت بگذرد و ملاقات و نماز و زیارت
 مکانات متبرکه مشغول میباشند و بزرگان قوم و بستانهای چکان که از اینجا رفته اند با هم مقرر میکنند که روزی
 با هم ترویج نمایند و در اینجا از لذتها همه لذت است مگر لذت جماع و از عبادتها همه عبادت است مگر روزه
 و در اوقات متبرکه مانند شب قدر و شب محبه بر غریزان خود و دنیا که با دو گاری آنها میدارند گذاره میکنند
 و بر احوال اهل خود از زندگان مطلع میشوند و گاه به بدر آمدن بر آنها و گاه به بمطالع احوال ایشان در آتیا که
 اینجا منسوب اند و گاه به برسانیدن ملائکه حفظ احوال ایشان را که فرشتگان احوال و پیغامهای زندگان را
 بالیشان ملاقات کرده میگویند و ایشان را احساس دریافت کسیکه بر ایشان میرسد و عالم میکند و سخن
 میگوید قائم است و آنها را بهیچانکه در دنیا اموات غیب مکشوف میشود و آنچه شدنی و ناشدنی است بطه
 احوال طیبه از ملا اعلی و متکفلان کارخانه نضا و قدر در یافته میشود و گاه به خود با خلاف و خواب ملاقات
 میکنند و گاه به ملک موکل بر وجه بصورت ایشان متشکل شده بر احوال نیک و بد اطلاع میدهد و اما
 کافران و منکران و منافقان و سوال تحیر میباشند و میگویند ما هیچ نمیدانیم که ایشان کیستند و دین ما
 فلان دین است و معبود ما فلان بت یا فلان روحانیت اینها را در عذاب میکشند بعض را به پیوست
 کردن هر دو جانب قبر تا استخوان اینها مثل سهرمه گردد و گاه به بسوختن باش و گاه به بمسلط
 کردن مار و کژدم و گاه به بکوفتن بگزنای آهین و آتشین و تازیانه و نیزه گردد و باز تا برداشتن گز جمع
 گردد و همچنین با نواح عذاب تا مکان نماز فرض صحیح را دارغ میکنند و آتش کنندگان اخبار را از زبور ماے
 آتشین کلمات قحاک میکنند و کسیکه خود را خوکشته باشد بهمان وضع که خود آکشته است در عالم نزع
 دارند و کسی که زن حلال گذاشته بر زن را خبت میکند طبق طعام کیے پاکیزه و کیے متعفن و نجس حاضر
 کرده آن ناپاک را میخورانند و کسیکه غمخورد در نهره ای از خون خبیث افراخته در دهن او سنگ زده بر آمدن

نہیں ہندو بعض کس را بجز آب و خمر و بر سنگ و بر سنگ اگر بقائے ساختہ مذمت تمام در بند مگر دانند کہ اگر زکوٰۃ ندادہ آن مال را صرفہا ساختہ آتش دوزخ گرم کرده جو چین و سر و پہلو داشتہ و غمیدند لیکن این تخذیب ہا در حق کسہ و ائمہ نیست بعض را مدام در ہمین تکلیف میگردانند و بعض را بہر روز و شب تازیاب میکنند و فتنے میر ہانند و بعض را تا شب جہرہ تا در رمضان یا وقت وصول شفاعت عذاب بگردد آزاد میکنند فقط۔

سوال بعض بعض جہلا میگویند کہ وقتہ کہ کسے اولیاء اللہ سے میر حضرت جبریل برائے غسل و دفن کردن می آید کسانیکہ انجین اعتقاد میدارند عند الشرح شریف چه حکم دارد۔

جواب این قول ایشان نے دلیل است پس قبول نباید کرد و قائل اورا در مسئلہ باطل باید استثناء

سوالات قاضی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

روزے بجناب دلا پیر و مرشد بنا بر تعلیم چند مقامات کہ معروف و مشہور اند و چہ نقشہ چہ نیچہ آیتا بیچکس آگاہ نہ منجملہ یکے است عرض نمودم کہ گنج غنی کہ ایسگویند جناب والا اشارہ بوجود انسان مسموم باز سوال کردم کہ بعضے گویند کہ حق تعالی را مکان نیست۔ بعضے گویند کہ بہت این را ہم اشارہ بالنسبہ

فرمودند من بعد ان حدیث فرمود لا یسعی الارض ولا اسماء و لو لم یقر قلبہ او منہ فتر

باز سوال کردم کہ حق تعالی قدیم است یا جدید ارشاد فرمود کہ ریز از کجا آیتہ رقمیہ کہ بافتہ آمدہ است

نہ رفتہ آن کماکان باز سوال کردم کہ بعضے گویند کہ دیر اوقاتالی نیست مالا افز و کہ من کماکان فی

بدنہ امی فہو فی الآخرۃ اعمی باز سوال کردم کہ این دو خود ادسی از چہ نعمتوں گشتہ کہ در ان کل غلات

ہوید ایشود فرمود کہ این مقام مشکل است بجز توجہ مرشد کما فی انجاریسی باز سوال کردم کہ انہ فی کل

از کلام شخص است فرمود کہ متحرک تن است متحرک روح نور و حرکات نورانیہ بنہ نامہ انہ فی کل

راستن کمال محال است و شب و روز بند کرد و نمرد و سیر و طیرانہ متارکب انہ فی کل البعد

و توجہ مرشد کامل حصول انتہائی تواند شد ما سہول کردم کہ بابت چند نوع است فرمود کہ یکے بران

دوم بر دل سیم بر جان این ہر سہ مقام را شد ایت و طاعت و تقویہ گوید و چہ ہر سہ مقام است

لا یفتر علیہ صدمہ و لامہ اکرم را محاکمہ افکار و رنگین نظر علیہا و نہ تبارک نامہ انہ فی کل البعد

حصول نشود از هیچ لذت روحانی و نورانی فائده نیابد باز سوال کردم که عبادت امیر و فقیر و دیگر کسان
یکسان است یا تفاوت فرمود که بسا تفاوت است که عبادت اهل فقر امیر را داد نمودن کفر و ضلالت
است و استیصال اهل فقر و دیگر کسان را انجام شد کامل می بایکد این مراتب را تلقین نماید باز سوال
کردم که فقر چند نوع است فرمود که دو قسم یکی ظاهر و دوم باطن این هر دو مقام هم بدون توجه مرشد
کامل منکشف و متجلی نمیشود باز سوال کردم که درم چند نوع است فرمود سه روش یکی شهرت و دوم
طمع سیوم خشم باز سوال کردم که هر سه چگونه مرتفع میشوند یعنی ازین خلاصی چگونه میشود فرمود که بوقت خلوت
معه هم و نایب شد باز سوال کردم که خود او یدان چه نظر است فرمود که این مقام هم بطلب و مشاهدت
و عبادت نایبانه خواهد شد باز سوال کردم که در غالب خاکی از کدام راه می آید و کدام راه میرود فرمود که
ایست که شش خفن این هر دو مقام را در شریعت و طریقت و حقیقت و معرفت بر جمیع انسان فرض
از اسب سبک این مقامات را نه از حیوان مطلق است بلکه از آنرا نه بناید گفت گویا مرده است باز سوال
کردم که علم را یعنی دانستن را حدیثی هست یا نه فرمود که خدا علیم است که می شناسد رب را با اسم
الباب آن بی کل شئی باز سوال کردم که موکل عناصر کدام است فرمود که موکل خاک جبرئیل و موکل آب
میکائیل و موکل آتش غزرائیل و موکل هوا اسرافیل باز سوال کردم که آدم را حقیقته جامع چگونه گفته اند
و چه سبب است فرمود که تحقیق آنست که ثلاثه معدنیات در چشم انسان بذات موجود است و نمایان
باز غرض کردم که هر چگونه ازین آگهی باشد و هم تمامی اعضیات مرقوم بعد فرمود که انشا الله تعالی بعرضه
توسیع بنو ازین علم آگاه کرده خواهیم داد نفس را چهار قسم است اول نفس ناطقه است که مثال پنج است
معنی آن گویائی فصیح و لطیف و نازگون دل چه سپیده نرزد بعضی علماء و جهلا خاطر پذیر دل پسند باشد
و دوم نفس ناماده است مثال شاخ است معنی آن گویائی بی حصول که آرا سخن لا اباالی میگویند و طعم
لطیف و همه خبر های و غیره خیال بدست و در فارسی هوادوس میگویند سیوم نفس مطمئه است
معنی آن گویائی پاکست بخوبی احسن معنی فعل و غیره و گاهی بدنا از سر و پا کس وقت بموجب
امر و نهی چه سنانه جل شانہ عمل میکنند رکس وقت غیر فرض و شریعت یعنی بیرون از هر دو
انسان را بکند چنانچه نفس او امره معنی آن اینست که شب و روز هر لحظه و هر دم بموجب شریعت و طاعت
و حقیقت و معرفت میگذارد الغرض بیرون ان چهار طریقهاست نمیکند ایضا روح را سه قسم است

اول قل الروح من امر ربي قدم روح وجودی که در رگ رگ فرشته پیوسته میکرده و در وسیع روح نوری است که در همه اعضا سی تجلی گوناگون میکرده و بدین حق تعالی ایضا توجیه را چار قسم است اول به الفا سمی است معنی آن اینست که انداختن یعنی مثال پنجره بروفتیکه خالی میشد از آب بے پر کرده میدهند الغرض هر روز به توجیه قدر سقد می داده باشند دوم به افند سمی است یعنی آن نیست که مثال گل و کجده است که زیر و زبر گل و بیا آن کجده داشته دهند در چند روز خوشبو بے کجده افزایند و چون پارچه که بالا بے پادیه تر باشد و زیر خشک بماند آن را ضرر و زحمت ببرد و سیم به الکاس سمی است که در ابل چشتیان بسیار است که آنرا ابل چشتیان صحبت میگویند و معنی آن عکس است هر روز مطلوب را مثال عکس آفتاب میداده باشند الغرض این هر سه طریقی زمانها بسیار تر جاری است و در هر طریقی چه چشتیه چه قادییه چه نقشبندیه و غیره و چهارم به اتحاد سمی است معنی آن نیست که در جنس آمیز شده یک شده باشند باطن و ظاهر هر دو الغرض بهر دو مشتمل بر دو ظاهر چه باطن میکرده و بهر دو مشتمل بر دو هست که حاصل در وصل میکرده و او را این توجیه نشانده است یعنی در بنابر این توجیه هر دو بهر دو فتیکه بر فرار بزرگان خود و در مشرق روی پشت بجانب قبله مستلوه فاتحه خوانده جانب سینه نشسته سی و یکبار سبح قدوس ربنا ورب الملائکه و الروح بخواند و یا اسم ذات لجه خاموش بمراقبه بنشیند هر دو فتیکه رخصت شود این گفته آید که السلام علیک یا ذا الروح و بدیگر یک هزار و فاتحه خوانده بجانب سینه نشسته بمراقبه بنشیند بر دو فتیکه برخاسته شود السلام علیکم گفته آید و بنابر ملاقات چه مرشد خود چه غیر چه زنده و چه مرده سی و یکبار سوره انا انزلنا بر خود دم کرده تصویر بنماید ملاقات خواهد شد ضرر مگر با وضو خواند بصدق دل ذکر طلبی کما ینبی بحضرت ابراهیم صلی الله علیه و سلم و ذکر روحی بحضرت عیسیٰ بنی صلی الله علیه و سلم و ذکر سر بحضرت موسیٰ بنی صلی الله علیه و سلم و ذکر خفی و اخفی بحضرت خاتم النبیین حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم فقط تمام شد

قوله دلائل العلم للعالم مدّه باعتبار وجود علمی عالم است که بر بعضی کمال کشف میشود نه باعتبار وجود معنی و لهذا در کتب تصوف واقع است که العالم قدیم فی العلم حادث فی العین و نیز اطلاق علم احیانا بر سمیل مجاز بر بعضی از مراتب خفیه که در حقیقت آن شتاب و تفصیل بعضی از اسماء و صفات الهی است طمانینه نیز واقع میشود و در قدم آن مراتب سخنی نیست و نیز دلائل العلم مدّه بر بقده بر حدوث نیز صادق است

زیر که مدت حمیه از ابتدای خلق عالم تا حال هم معارف نیست اگر تعین مدت است میکند از ابتدا تا آخر
 آدم علیه السلام میکند از خلق اول عالم آری این که مجازا معلوم است که عالم حادث است خلق بعد از آن نقطه
 سوال از یادین کتاب مجالس البراهین معلوم است اگر متبر باشد نویسنده شود و چون این مقبره است
 والله اعلم بالصواب -

سوال علم دیگر عدالت که از روی شریعت که در این بر دل خان و روشن خان از جمله پسران زاهد خان
 مرثی اعلی راسن باین سریه حسین علیخان پسر زاهد خان مذکور را من بطین الزوجه المنکحة قرار داده
 با ولاد پر دل خان مذکور از جمله متروکات زاهد خان مرثی اعلی مذکور بنیاد میسر شده باشد و چون
 بموجب شرع شریف عمل مسلمانان حتمی الا سکن در سناج و در محمول میشود لهذا با ولاد پر دل خان
 روشن خان که از جمله پسران زاهد خان مرثی اعلی من بطین السیه اند و جمیع شرعی میسر و الله اعلم بالصواب

سوال علمای دین و فقیهان سرسختین اند این مسئله چه میفرمایند که شخصی به تقریب از تقریب است
 مدتی روز پیشتر بهمان روز مجلس نماز میسر و مهمی است مثل نسبت و قص و سر و یا ظرافت و فرشت
 ابریشمی در زمانه خود جمع نموده دعوت علم دوستان خود بکمال علمیه نماید یا در خانه که کسی که مشمول
 این جلسه نشده باشد بفرستد خوردن آن طعام علم و حاضر عند الشرح اشراف جائز باشد یا ندارد همچنین
 ازین طعام شادی و بعضی اشخاص که بعد و نسب میمانند فرستاده بالیشان خوردن جائز است و یا نه
 کفار قسم نمیدانند اینک از آن طعام و کس بسیار را بخوراند یا ادا کند کفار شد یا نه جواب اگر در اول
 رفتن معلوم شد که در آنجا هیچکس و کلمات شرعی انداجا بسته نماند و اگر بعد فتن دید و این شخص از طعام آن
 است نمیشنید و بخورد و اگر فایده باشد بر منع منع کند و الا صبر کند و اگر دعوی خاص باشد و قدرت منع ندارد
 بیرون آید و نشیند اگر لم و صبر بر و نه خوان باشد دلائل نیست نشستن و خوردن اگر چه عوام باشد
 و طعام که نه مردم فرستاده اگر از مال حلال باشد خوردنش جائز است همچنین حکم کفار است اگر از
 وجه حلال است سابقه خواست بشمار بودن جواز مساکین و الا لا ومن دعی الی ردیته او طعام و نه جد و نه
 لغیا این مختار فله باس بان یقعد و یاکل و قال البیهقی رحمه الله علیه اجابت بهذا امره فصبرت و نه الا ان اجابته
 انه یؤسسه قال علیه السلام من لم یحب العورات فقد عصی الله و الله سم فلایس که ما امرت بر البیعة
 من غیره و صلوة چنانچه در بیعت الا فائز دال چه زهرها نجات و ان قدر می السع منهم و ان لم یقعد و یصبر و نه

انما لم يكن مقتدى به فان كان مقتدى ولم يقدر على منعهم بخير والى ذلك لان في ذاك سنن الدين وفتح
باب المعصية على المسلمين والحكمي عن أبي حنيفة رحمه الله تعالى في الكتاب كان نبيل ان يسيير مقتدى ولو كان
ذلك على المادة لا يقتضي ان يقتدى وان لم يكن مقتدى بقوله تعالى فلا تقعد بعد الذكري مع القوم الظالمين وهذا
كله اجد اخصمه واظلم قبل الخلف لا يخفى لانه لم يزمه حتى الدعوى بخلافه ما اذا جهم عليه لانه قد لزمه وطئت المسئلة على
الذي لا اله الا الله حتى التقى انفسه انفسه كذا في ابني حنيفة ابتليت لان الامتلاء المحرم يكون
والله اعلم بما فيه فقط -

سوال انسان از اعتقاد نخست بعضی چیزها مانند بجز اسپ که عماره صاف ازین پیدا شود و بجهت گاه و میش که در گاهبه
است و درست است یا نه جواب در حدیث شریف آمده که شوم در سه چیز است دندان و خانه و دو آب
در بعضی روایات فقط دانه آمده و در بعضی روایات خاص نام اسپ آمده و در حدیث آیه مشکال ما و اسپ
مکره میباشد مشکال آنست که دست راست و پای چپ بالعکس آن که دست چپ و پای راست
بر یک رنگ باشد مخالف رنگ بدن مثلاً تمام رنگ کبک باشد این هر دو سفید و همچنین در بعضی روایات
از جل بهم مکره آمده و از جل آنست که سینه یا سر او بزرگ بدن باشد و بک پاسه نخاسته رنگ بدن این
معایب اصل نخست در نهان است میشود شهر نخست تا و فرقی در آنکه گدازه نخست و در حق همه مالکان است
که آدم نخست و در حق بعضی میباشد و در حق بعضی نه تفصیل آن در روایات از اهل خلق به تحریر از و مکرر واقع
شود با اکثر مر و ملازم پیش آید چند و احتیاط از آن قیاسی ندارد فقط

[illegible]

مباحث حالانکہ مقتدای تفضیلش نبی گدود و اشعری سوری را در تعیین افضل قرار میدهند زیرا که تفضیل ششین بر غیر ایشان نزد او قطعی نیست مجتهد فیه است لکن اقایل صحابه این تاویل را گنجایش نمیدهند کما لا یخفی و لهذا اکثر شاعره همین اختیار کرده اند و بجز زامنه المفضول مع وجود المفاضل و قال بعضهم بالتفضیل یعنی ان کان نصب الفضل موجب ثوران الفتنة بجز العدول عنه الی غیره والا لا -

فی العوام المکیه تیر تا قلا عن فتاویٰ قاضی خان رحل قال مالی صدقة علی فقرا رکنه ان نعلت کذا فمخت قصد علی فقر بلخ او بلدة اخرى جاز و یخرج عن النذر انتهى این جواب در قدر است و فی غیر قدر را بالادی قیاس باید کرد
سوال الامام الغزالی رحمه الله علیه رسالتی فی بیان ما یکفر به و ما لا یکفر به ذکر فیها بعد کلام طویل اعلم ان شرح ما یکفر به و ما لا یکفر به مستدعی شرح طویل لایقتصر الی ذکر المقالات و للذاهب و ذکر شبهه کل واحد و دلیل و وجه بعد عن الظاهر و وجه تاویل و ذلك لا یجوز به مجلدات و کس یسع شرح ذلک اوقاتی فافتتح الآن بوضیة و قانون اما الوضیة فان تکلف سائک من اهل القبلة ما لکنک ما سوا قائلین لله الا الله محمد رسول الله غیرنا فحقین لها و المناقحة تجوز بهم الکذب علیه یبذروا بغیر عنده فان التکفیر فی خطر و السکوت لا خطر فیه - اما القانون فهو ان تعلم ان اصول الایمان ثلثة الایمان بالله و بالرسول و بالیوم الآخر و ما عداه فروع فاعلم انه لا تکفیر فی الفروع اصلا لکن فی بعضها تخلف کما فی الفقہیات فی بعد ما یتدرج کما یخطأ المتعلق بالامامة و احوال الصحابة و اعلم ان الخطأ فی اصل الامامة و تعیینها و شروطها و ما یخلق بها لا یوجب شیء منها التکفیر و لا یلیفت الی قوم یظنون امر الامامة و یجعلون الایمان بالامام مقرونا بالایمان بالله و برسوله و لا الی خصوصهم المکفرین بهم مجرد و منهم هم فی الامامة فحل ذلک اسراف اولیس فی الواحد من القولین تکذیب الرسول صلی الله علیه و آله و سلم و مها وجه التکذیب و حسب التکفیر الی آخر ما قال فی کلام طویل و هذا کلام الامام موافق لما دونه فی العقائد من انه لا تکفر اهل القبلة و مخالفت لما ذکر فی الفتاویٰ من تکفیر من انک خلافة الشیخین رضی الله عنهما فقط

سوال دیگر محدثین بر علم فقه عمل میکنند یا نه بعض شخص سیکویند که محدثین بر علم فقه عمل نمیکند
جواب علمای محدثین بیک مذہب از مذاهب مجتهدین نمی باشند پس بعضی اعمال ایشان مطابق کتب فقه میباشد و بعضی دیگر مطابق کتب دیگر فقط

سوال اگر کسی غیر دهمه و بشه و سه و دیگر سواشی از ایشان مردمان این زمانه را قطعی بهشتی و یا قطعی دوزخی اقرار و تصدیق کند حکم او عند الشرع چیست جواب کسانیکه پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم در حق

ایشان مثل حضار بدو شہداء را احد و اہل بیعتہ الرضوان و امثال ایشان کہ ہزار کس اند از صحابہ کہ بیشتر
بجنت شدہ اند اما سوا ہی ایشان را تفویض لعلم علما الغیوب باید کرد نہ با قطع جنتی باید دانست نہ دوزخی قطع
و حکم طعام الکفار من المشرکین و الملوکۃ مع الاکلۃ علی سفر تہم فی او انہم ان کان مع ظہو منکر کا تخم
در تخم نہ روا فی الذہب و الفصۃ و التلخیص بالجاسات کاحشاء البقر و غیرہا و زمرتہ الحجوس حرام و الکفالت الایۃ
اللتی یاکل فیہا المسلم خالیۃ عن النجاستۃ لان ذلک مشارکۃ معهم فی شحاتہم و ان خلا عن ہذا الفاسد فهو
مباح بشہ الطہارۃ فی التفسیر الکبیر للامام الرازی قال کثیر من الفقہاء انما یحل نکاح الکتابیۃ
اللتی دانت بالتورۃ و الانجیل قبل نزول القرآن قالوا و الدلیل علیہ قولہ من تبکم فمن و ان بالکتاب
بعد نزول القرآن خرج عن حکم اہل الکتاب انتہی - یکوہ الاکل و الشرب فی او انی الشکرین قبل
الفصل لان الغالب و الظاہر من او انہم النجاستۃ و انہم یستحلون الخمر و یشربون ذلک و یاکلون و
یطعمون فی قدورہم و فی قصاعہم و او انہم فکرہ الاکل فیہا قبل الفصل اعتبا للظاہر کما کرہ التوضی بسو
الدجاجة لانہا لاتوقی من النجاستۃ غالباً لان الاصل فی الاشیاء الطہارۃ و تشکیکا فی النجاستۃ فلم یشبہت
النجاستۃ بالشک ہذا اذا لم یعلم بنجاستۃ الاولانی فاذا علم فانہ لا یجوز ان یشرب فیہا قبل الفصل و لو اکل و شرب
کان مشارباً فاکل حراماً و اذ حاصل ما ذکر فی الذخیرۃ قال العبد الصلحہ اللہ تعالی و اما بتلینا من شر امرئ من الخمل
و اللین و یحیی و سائر المائعات من الہنود علی ہذا الاحوال تلویث او انہم و ان نسائہم لاتوقیع عن الشرین
و کذا یاکلون لحم ما قتلوہ و ذلک میقتضی المجتنب ان لم یجد ہذا منہم ان یستوف علیہم ان یحبوا عن السرقرین
و المیتۃ فان شق علیہم امر ہم ان یعطوا او انہم مسلماً فیسلھا او فیسلوا ایدیہم برئ من المسلمین و الا فالاباحۃ
فتوی و التورۃ التقوی کذا فی نصاب الاحساب فقط و ہنہا تفصیل لادب من معرفۃ ان الاکل مع الحجوس و
مع غیر الحجوس من اہل الشکر بل یباح اولاً حکلی عن المحاکم بن عبد الرحمن الکاتب انہ کان یقول ان
ابن ابی المسلم مرۃ او مرتین فلما بس بہ لما روی ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کان یاکل فاناہ کافر
فقال اکل معک یا محمد فقال نعم فقد اکل النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مع الکافر مرۃ او مرتین لئلا یف قلبہ
علی الاسلام فاما علی الدو لم فانہ مکر وہ نہیا عن مخالطہم و موالاتہم و کثیر سواد ہم و رومی انہ علیہ الصلوۃ
و السلام قال من ابغض ان تاکل مع غیر اہل دینک و ہذا یدل علی انہ لا یاکل مع غیر اہل ملتہ و قد روینا
انہ اکل مع غیر اہل مینہ فلما بد من التوفیق و وجہہ ما روینا اولاً بالاکل مرۃ او مرتین و یحل ہذا الحدیث

فدفع فيها اتص غنبة ايام فيها احد الصورة الثانية ليست من تلك الالاء الالانهم اذا ائتم المال خرجا
من الصورة الاولى اعني صورة القتل يتطابا ائتم المال يدفعوا في الصورة الثانية اي ائتم المال القتل
المال الماخوذ لا يبيع نسباً بل يخل تحت حكم من شقوا الاله من ائتم خاص وهذا الفرق في بيعه يحتاج
تا مل عيسى -

سوال: گوشتی انگیزه برانزدن است یا نه جواب: آری و نه گرمی رتخا بچه نیست کبیر و بعد بایسته مار و
 ناسلیم. پس با و مانند آوردن شراب و گوشت مردار و خرد و درخت و سنگ و ان شقیه و غیره و غیره و غیره
 و در هر روز کار که این منتهیات نباشد مانند نوشتن و خوردن و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره
 و نگهبانی بپای نماند آن منتهی نیست فقط

[illegible]

فیما بین حکما، لکن توجیه در تصحیح معنی عبارت قانون اختلاف واقع
شده و ثبوت بخصوصت رسیده بر تفسیر آں جمله حکمائے
لکن توجیه رجوع بجناب مولانا شاه عبدالغفر صاحب

آوردند جناب مولانا صاحب ممدوح معنی عبارت مذکور که
فرمودند مرقوم گردید عبارت کتاب قانون اینست اما البلیغ الاصفیٰ صفر قدس سره تعلیه قوم
ما وجه عند مذہب فعل فانه یخین الامعار و یقبض المسامات وان کان لابد فبعد النفع التام اتہی ما درینجا
بکدام معنی استعمال است موصولہ یا نافیہ یا قسمی دیگر از اقسام و مذہب فعل ترکیب اضافی است یا توصیفی
جناب از مولانا عبدالغفر رحمہ اللہ البلیغ الاصفیٰ صفر قدس سره صحت حیات قانون حروف و ادقیل از کلمہ ما
موجود است چنانچہ مرقوم شد و ترکیب این عبارت آنست کہ با ظرفیہ است و فیہا معنی الشرط و در
عرف فضلا این ما ما دامیہ نامند و جد علی صیغۃ المجهول و ضمیر عند راجع بسوی، بللیج صفر است و مذہب
مرفوع منون است علی انه مفعول مالم یسم فاعله لقوله و جد فعل علی صیغۃ المجهول خبر شرطی است
اکہ در کلمہ ما مفہوم میشود معنی عبارت این شد کہ ما دامیکہ یافتہ شود از ان بللیج صفر جائے گزیر گزیر
کرده شود حاصل اینکه حتی المقدور استعمال بللیج صفر نباید کرد و لانه یخین الامعار و یقبض المسامات اتہی
اطبار و دیگر نیز قبل الاسبعین یعنی قبل از رابع عشر صاحب حمی را از استعمال بللیجات منع کرده اند
و عبارت شیخ کہ در سیاق این عبارت است دلیل صریح برین معنی است در بیان عدیل این شقی
میگوید ان کان لابد فبعد النفع التام حاصل این عبارت نیست کہ اگر استعمال بللیج صفر جای گزیر
باشد نہاد اگر ضرر در باشد استعمال آن دجاسی گزیر نباشد پس استعمال آن بعد از نفع تامی باید
تا بسبب تعدیل توام مده بخشونت امعار چند ان ضرر رساند و بسبب تفتح مسام کہ لازم نفع است
قبض بسیار کند و لفظ مذہب کہ در عرف فقہا و اہل کلام بطریقہ مختار در اجتماع و علی تنہی صیغہ یا فستہ
انبا نذر دہ از ان کہ این لفظ دجاسی دیگر معنی لغوی باشد در حدیث صحیح حدیث انکار مذہب مرقوم اند

کان لقا: حسب المذهب بعد از تحوی شاعر میگوید: حسب المذهب یعنی در حقبت ایس فی غسق العی فی قلبی من لم یس لعلی
و عرف شمس و کتب تحصیل خطایند به و فایده است اینجانی نلیک کثیر الوتوع است غرض که در مذهب یعنی
مفروضه که گزیده بسیار شده است و اینک که در بر نفوس پس بچند وجه معنی را نامیده میکنند زیرا که برین تقدیر و بعد بر وجه
معلوم است یا مجهول و ضمیر عنده بر تقدیر و مله خبر بر وجه معنی را نامیده است یا به جمع بقوم است یا به مبالغه و لفظ فعلی در بر وجه
فعل معلوم است یا ضعیف معلوم یا خبر مجهول و از هر مصدر است مضاف الیه مذمب است یا صفت ادب
و علی کل تقدیر معنی خروج نیست یا به بر تیره مجهول و چون در معنی چنین نخواهد بود و میانه نشود است از قوم
مذمب کردن جمله آنکه برین قرار شده که قیاس بر وجه و همچنین اگر چه در وجه معلوم باشد و ضمیر عنده برین امریه همین
است که به مبالغه و در راجع خواهد بود و ضمیر و خبر برین میانه است از قوم از راجع صفت است یا خبری آن نهیم
که کرده شده است یا نهیم که کرده است یا جمله یا از نال به قولی و شیعه نخواهد بود که حال یا به مبالغه
درست است یا نه و در کل تقدیر فعلیل فاعله مخفی است و کما که محلات لطیفه ندارد و همچنین از جمل صمیمه خبر و خبر است
قوم اگر چه از نال الی افراد اللفظ جازم است و این ممکن مستقل نیست و اگر ما به مبالغه و جمله کل گفته ایم نه قبا جمله از نال
سے آید زیرا که بر تقدیر احتمالات بسیار است یا بصیغه مجهول است یا بصیغه معلوم و ضمیر عنده راجع بقوم است یا به
مبالغه و لفظ فعلی یا ضعیف معلوم است یا مجهول و در مذهب مذمب است یا به مبالغه و لفظ فعلی یا ضعیف معلوم است یا مجهول
تقدیرات قابل التفات می ماند زیرا که اگر مبالغه و جمله بصیغه مجهول و ضمیر عنده راجع بقوم پس حرف من که
بیانیه است قبل از مذمب ضروری باشد و باز خبر این مبالغه و جمله بر تقدیر و مله فاعله خبر و مضاف الیه
خواه صفت است یا خبر نیست و اگر مذمب راجع باشد این مبالغه و جمله بصیغه مذمب می ماند و است فاعله خبر
برین مبالغه و قیاس باید خبر و علی کل تقدیر فعلیل فاعله مخفی است و اگر چه از نال الی افراد اللفظ جازم است و این ممکن مستقل نیست و اگر ما به مبالغه و جمله کل گفته ایم نه قبا جمله از نال
شعریه راجع مذمب است -

سوال و احوال و دیوانه و غیره: این در ملک دکن که است بطول سی یا چهل کرده از جانب به اراشلیان
نقون گردیده و در دلمان که نمکزی بسیار است و در راه که این صحرایی که از پیشینیا به به به به
سکندر و تقدیر این را از سس فایده کرده است برای چند سبب یکی آنکه سباع در حشرات موزیه همه از سیر
ساده انسان فرودست اند و این صحرایی که در دلمان صحرای گدازه جنات و در دلمان و سیر و سیر و سیر و سیر
به انجالبه بسیار است و به مبالغه و قیاس باید خبر و علی کل تقدیر فعلیل فاعله مخفی است و اگر چه از نال الی افراد اللفظ جازم است و این ممکن مستقل نیست و اگر ما به مبالغه و جمله کل گفته ایم نه قبا جمله از نال

میسید باشد توقع نجات آنها باید داشت و آنچه در بعضی فرق ضالّه نام خیر خود را نمیشمارد -
 مبر بانرا این احتمال مجرب است بلکه شان اتفاق البیت که دایر ذکرین و داعیان طریق حق مجسمه چشم
 و هر قطر پیدا میشوند و اهل ضلال را بجملا بر ضلالت ایشان آگاه میسازد آنکه اگر بجاست و در این قسم
 اتفاق افتد البته مخد و خواهم بود لیکن موافق جریان عادت الهی این احتمال وقوع ندارد و در اینجا تحقیق است
 نفیس و آن است که علم محیط نبوی این تفریق و تشعّب را معلوم فرموده برای دفع این ضد قاعده ما
 نشان داده که بر مسلمان آن قاعده را با دینی توجیه عقلی بدون شنیدن این حدیث ممکن نیست و آن قاعده و
 آنست که در خروج دین و منشأ آن نظر نمایند هر چند است که در مجرای شریعت رنج باشد اما اقرب الی حق
 دانند بلکه فرض ساختن حج خانه کعبه خطره را از او ناسی و شرفا یکدیگر از اسباب این مهم است تا مسلمانان
 دور دست از طریق حق و جاده مستقیم غافل نهانند و در اجابت نصائح هدیه نمره و در زمین از زمین حج
 شریف نظر احوال باید فرمود که انجمنی کاشمش ظاهر میشود و از جهت دفع غرض با وجود و تحقیق
 فیما بینما مقبول اهل حرمین و مسکنان حجاز اندک انکار و اعتراض با آن عملی جایز دارند و در حصول ایشان
 اختلاف نیست که بسبب تفصیل و تکفیر سازد در تفسیر فتح الغزیر این تحقیق عجیب و رفعت آیت و اجملا
 البیت مشابه للناس بوجه مستوفی مذکور است - قوله تعالی و اذ جعلنا البیت مشابیه للناس و لهذا اتحدوا
 من مقام ابراهیم صلی اعلم الله تعالی بین فی بده الآیه الاسباب الموجبه لابراهیم در سمیل علیه السلام
 بنابر البیت و بی ثلثه الاول ان یکون مکان واحد مشابه لهم ای جمعا مستتمرا و چون البیت یکسان
 و با من کمال الشایه بنوع الانسان فان نوح الانسان مخلوق بحیث یرید علمهم و کمالاتهم بخلاف
 جنی فوهم و اندک تری البدرین عاده عن لباس الکمال و ذلکما یقول لفلان سقمه ان احاش نوع الانسان
 یتوقف علی التمدن والاجتماع و الصحبه فیه تنبطل منهم بایه شایه قریبی الاخر فیقع فی قلب موقفا بظاهر
 فیما خذ به و النفوس الانسانیة کالمرآة المقابلة تنکس فی بعضها صور البعض و الاستعدادات مختلفه متفرقة
 فلا بد من مکان جامع تحقق فیه ذلک التاکس و التقایه فجمیع الخلق فیه کل موصوف و سکن من مزیج منهم الی بعض
 انوار الی طیفه و بعضه من بعض علوما و اعتقادات صاحبته یجبر النقص و کمال الناس و یرتب التاکیف
 و یضمحجیل و بعضه کل واحد منهم و الله فی بده و قومه من مزیجهم و استعدادات علی کمک التماثل و هیال الناس
 و الترافف فما شابه مقبولا و لا فی ذلک التماثل و لا ترک و ذلک امر صحیح الاعتقادات و الاعمال

ولهذا السبب بعينه شرعت الجماعة في الصلوة ليتفق اهل كل محلة محلّة وشرعت الجماعة ليتفق اهل بلدة بلدة
وشرع كج ليتفق اهل الآفاق كلهم على دين واحد وطلة واحدة، ورسول واحد وميزول البعثات والحمدات
والثاني ان يكون للناس موضع امن لا يتغير فيه بانفسه ولا احد يسير فيه ذلك ان يصل غنابة الله تعالى ان
الاساس ما طنبه في كرايا فاق ولا يحصل منه التناقض، التماسه وبكلمن لما فسدها خلق ولم
يصل في ناس البلد ان كان الخيران يجعل مكان خاص منه الامن وزمان خاص فيه الامن والى هذا
سماز بن حبيب العدة يه والى ذلك سلم في قوله الا ان دماركم واعوانكم وامواكم حرام عليكم كحرمته بولكم هذا في
شهركم هذا بلهكم هذا الثالث ان توجه الناس في انظارهم في عبادتهم الكلمة على الصلوة واجمع والاعتكاف
في حرم واحد يست واحد يتفق توجههم في لسان الله انهم واحد فان انضباط انظارهم يستلزم انضباط
ادبهم وبلطية بين الظاهر والباطن كما هو في الامور التي رخصت قاطب هذا نحنعت جوارحه وانك شريع
لاستحقاق في الصلوة والطواف الحج وهو غنى قوله واتخذوا من مقام ابراهيم مصلى فلما اقتضت هذه الاشياء
السائلة في العناية الذاتية التي تكمل نفع الانسان لان يعين لهم موضع خاص للاجل هذه المنافع
استعد الله ابراهيم واسمعيلا ينار به البيت وامر به لئلا يخطوا اذا جاءهم من جانب الرسول امراس
حكم من احكام الله وسواه كان من جنس الانسان اى الوجود العام والبشارة العامة اوس جنس الخلق اس
الوحي العام والاذن العام مثل قوله عليه السلام من سلم بشرك بله دخل الجنة على ما كان من السبل وقوله من ادعى
الى غير الله وتولى غير الله فعليه لعنة الله والملائكة والناس اجمعين وقوله من ظلم معاد الله مرج راحة الجنة وان
ريحتها التوجه من سيرة خمسين عاما اذا عوبه اى افشوه فيما بينهم وكانت الاشاعة والاذاعة مفسدة لهم يجب
اختلاف آرائهم واعتقاداتهم فصار بعضهم مرجية بعضهم عبودية وكذا لك بعضهم جبرية وبعضهم قدرية وبعضهم رفقية
وبعضهم نوصب ولوروده اى ذلك الامر العام الى راي الرسول والى راي كبد الصماعة المجتهدين بينهم وهم
اول الامر منهم بعد الله اس يعلم تخصيص ذلك العام وتقييد ذلك المطلق الذين يستنبطونه منهم اس يستخرجون
ذلك لتجميعهم في تنقيده من مواد الكتاب والسنة ولولا فضل الله عليكم بارسال الرسول وخلق اهل الامر منكم
لتباعدوا وتباعدت بين المختلفات درجته توفهم لذكاب وتبعية الاسباب لهم لا تعتم الشيطان اس كذا
بعضهم ومنه احد المختلفين وحكم بشي في مواضع يوسع الاختلاف حجة توجب الشك في كونهم من الله الاقليات
بما يرون يخرجون مواضع لوهم الاختلاف الى الله ولا يخذلون بالاطمئنان الفاسدة وتوقعون في اعتقاد التفاضل

و همچنین هر یک را از ستارگان سیاره و کواکب دیگر را سواے این هفت سیاره که آنها را ثوابت میگویند و بابت و پنجاه سال یک دور و تمام میشود فقط

سوال حقیقت نلز چیست جواب حق تعالی براسے آگاه کردن بندگان غافل و براسے سبک کردن زمین از گناهان بندگان علیک را حکم میفرماید که قطعه را از زمین حرکت و منهد اینها با زمین در زمین داخل میکنند که سبب حرکت آن زمین در جنبش آید فقط

سوال ابرو برق چه حقیقت دارند جواب بخار یا آذر و سوز زمین و آذر و سوز دریا طرف آسمان میروند و حق تعالی فرشته را که رعد نام دارد حکم میفرماید اینها را اول فرابهم آورد و کثیف سازد نام ایشان بعد کثافت ابر میشود و بعد از آن حکم میشود که ترکیبی از آسمان گرفته در اینها خلط نمایند تا بقوت آن اکثر بخارات آب میگرد و چون آب میشود که ابر را بنید از دماغش درون آنها از سوراخها که در ابر است می برآید و بر زمین میبریزد و براسے رانند ایشان چابک باسے آتشین میسوزد نام آنها برق است و آواز یک از طرف آسمان شنیده میشود و گاهی تسبیح این فرشته میباشد و گاهی است امر و نهی براسے تا بجان خود و براسے ابر میباشد و گاهی حکم آبی بر شخص یا بر زمین میزند آزا صاعقه میگرد فقط

سوال و دوم برزخه کجای اعلام کلمه فاضلت ایمان بچهل مفصل از چه راه آید بنظر ملحقین است یا استحکام عقده جواب نزد سترایت عز الکماح و میان مومن و کافر منفره نمیکرد و وظایر است که از انسان در حالت لاعلمی یا از روست سبب اکثر کلمه کفر اند و صادر سبب و د که بران متنبه نمیشود و درین صورت اگر نکاح متناکین و اتع منه مصدق نمیشود لهذا ستراین از غمار غلطین احتیاطا صفت ایمان بچهل مفصل را مخصوصا کلمین میگردد و میگوید یا نند و انفاذ بکمال است و اعلام و اتع شود فی الحقیقت که علمای ستراین این احتیاط را در عقده کماح اند و اند خالی از نزاکت است و ای نیست کما سبب از اعلام هر چه نازد بطلعت آن که میسر ستراند و اعلام نیست که ملحقین اعوات و کفر فرقه خلافتی جامعیت است و سبب همه آن چه بهم رسانیده اند زیرا که کل فردی از این سترایت اند بر اینکه ایمان بعد البعث درست نیست و سترایت از انتقال روحانی است فقط

فت اجمالا و عامی حاصل مطالب را اند خارج از موضوع مناسب نود و می آید جمیع خاطر از نیست که چنانچه از قول عالمی معلوم میشود در تحقیقات است اجمال و تفصیل و تجاوزه تفصیل بلکه سکر است و کلام نیز و غیره

ایکسانست۔ ولعم قال سونی النفس حاجات و فیکم فطانه و سکوتی بیان عندکم خطاب و آنچه مرقوم بود
که کسیه از زبان نقیض نفس کرد که جس هفت۔ الم عوض قطع ید در حق سلق موافق شریعت عزاء محمدیه
میتوان شد نفس فاعدا و اسی است بر نقل مردم زمین فقیر هرگز اعتقاد نباید کرد که فقیر سخت گرفتار این بکالت
مردم اینک شش هر دو ای این شش به سبب قات فهم و سوء حفظ و ضبط چیز با نقل میکند نزد حق این مردم
مشت مشهور و معروف را که در چنانسی کسی گفته زلزال بسبع خیر یا نقل بد و یحفظ غیر یا بسبع و کاتب غیر یا یحفظ
و یفتر یا یکنس۔ است یافته ام و از همین سبب ترک محبت این مردم را اگر چه با ضبط از حقوق امر اض
واقع است۔ تا خلدوم و آنچه بلی محمدانی در حق وطن خود گفته در حق وطن خود، انگار شش
محمدانی را با بر ولایت بار خد و لکن تسبیح البطلان و صبیانه فی القبح مثل شیوخه و شیخه فی العقل و صبیانه
بهر حال به باب غیبت مفسوخ شد و از آن بجه میگویم در همان وسط افتاد و والد المستعان دعا کا فقیه معمول
این مردم را که بس هفت جمله در حق سلق مقرر کرده اند از زبان بعضی اشخاص شنیده گفته بود این امر
موافق شریعت یعقوبیه است زیرا که مفسرین و رکعت آیه قالوا جزاءه من وجدنی رحمه جزاءه، نه لک
بخیر فی لفظ این سخن معنی نداشتنه اند فرق نیست که در آن شریعت تا هفت سال سارق را مروق
بس و مروق میباشند و منافع خدمت نورانیه مروق منته میباشند و این مردم بجای استرناجیر
نیکند بکلیت کلام استنوه بر غیر محل حمل نموده نقل کرده باشد۔ تملک شد

سوال چه سند و سند علمادین و مفتیان شرع حنین اندن صورت که بعضی جزو شد۔ در بلاد
نزدیک مدائن عباسین مشرک و اهل اسلام است و از این روز تا ایوم جاری است و کسب و کسب و کسب و کسب
با شریعت دارد که در حبس و در راه که خیمه بزرگ اعیان هر لحظه مردم است بکلی می آید و در راه
مردم و و اندر خیمه است که در راه است و از نکاح اراذل و بروج آخرا اینک اگر زن بیوه را از این بزرگ
ستود او لیار و ارجیت شرفست و حوزة نیمه نهیله نشوایند شد۔ دوم احتیاط از نظم فقهی که در این باب
طاهر باشد اند بان رجال در سواد است و از ارج اگر بالفرض و التقدیر کسیه از جهالت و بی غیرتی
منفکمه این کلام شود و نزد هر کس مذموم و مذموم بلکه از مناسبت و قرار است فیما بین مشرک و مجوز و مجوز و مجوز
ستیم ترک طلب حصه خود از جانب اخوات از برادران و عیالی و عیالی خویشین و ترک دعوی خود نمود

[illegible]

باشند این سببی الهیاتی فی القرآن فرشا و بساطا و سببی اشمن سر اجا و لو حلف و لا یاکل محال بحث با کل محم
 السمک و ان سببی الهیاتی فی القرآن و لو حلف لا یرکب و لا یطی و لا یرکب کافر لم یحلف و ان سببی الهیاتی و ابیه
 و لو حلف لا یجلس تحت اسقف فجلس تحت السماء لم یحلف و ان سببی الهیاتی سقفا تم قال العاده المستمرة
 بل تنزل منزلة الشرط قال فی الظهیر و المعروف عرفا کالمشرط شرط انتهی قالوا فی الاجابات لو دفع
 ثوبا لی خیاط یطی له ادلی صباغ یصبغه له و لم تعین له اجر اثم اختلافی الاجر و عدمه و قد جرت عادته بالعلی بالاجر
 فبل تنزل منزلة شرط الاجرة فیه اختلاف قال الامام الاعظم لا اجر له و قال ابو یوسف ان کان الصانع حر فلیا
 او معاملة فله الاجر و الا لا قال محمد ان کان الصانع معروفا بهذا الصبغة بالاجر و قیام حاله لهما کان القریل قوله
 و الا فلا اعتبار للظاهر المعنا و قال ابو یحیی الفسوی علی قول محمد و لا خصوصیه للصانع بل کل صانع یصنع لنفسه
 للعلل باجر فان السکوت کالاستمرار پس سبب کماله و توفیق - چون این مقدمه تهید یافت و معنی عرف
 و عادات ظاهریه و حقیقت تفریع مساکی کثیره و کیفیت تقدیم بحث بر شرع معلوم شد پس معلوم باید بود که
 جواب از صورت اول این است که نساء ارازل که بقوت ایمان انقدر صابر و جابر بر نفوس خود باشند که تقضا
 عزت از استمتاع طین زبان کفار این دیار که نزع نزع دیگر از انحصار نفس از قوم ارازل و خناس نپردازند
 و منافعی نزلت شرافت ثمانه انتساب کنند و نکاح دوم را بر خود روانه دارند از برای ایشان نرود خدا تعالی
 در وجه عالی و منزهت رفیع خواهد بود و فی الجمله تشبیه اقتضا بحال ازواج مطهرات حضرت سرور کائنات بابشانیان
 حاصل تواند بود که علت امتناع مختلف است و بالفرض در صورت رضامندی این امر از طرف احدی
 از ایشان اگر جماعتی انجانب اولیاء ایشان بظهور یونند و مخالفتی با شرع ندارد و زیر که در بعضی مقام
 در بعضی امور مقتضای فرط غیرت و شرافت و استکراه از نسبت اتصاف بدنام عرفیه تجاوز از حد شرعی
 نمودن تخمین دانسته اند چنانکه از مضمون حدیث شیخون این حدیث صحیح که در سلم است مستنبط و مستفاد دیگر
 و من ابی بیره قال سعد بن سباد و لوجبت مع ابی جلاله مسه حتی انی باریقه شهید قال رسول الله
 صلعم نعم قال کلا و الذی یلکم بالحق ان کنت اعاجل بالسیف قتل ذلک قال رسول الله صلعم سمع الی
 ما یقول سید که ان لغیر و انا لغیر منه و الله ان غیر منی و در صحیح بخاری نیز این حدیث بتفاوت بسیار است
 پس از اخبار قبیل درین مقام ایضا فرط غیرت که متجاوز از حد شرعی است حضرت سعد رضی الله عنه بزبان
 آورده و جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله و سلم آن را مدح فرمود و گفت که سعد مردی عبود است

ومن از سعد غیور تر م والد تعالی از من غیور تر است و من غیر تر حرم الفواحش مظهر منہاد و باطن چنانکہ در حدیث
 دیگر وارد است کہ تجویز ممانعت از طرف اولیا نسا را راجع از اختیار نکاح دیگر کہ منع امر سے مباح است متجاوز
 از حد شرعی زیادہ تر از اختیار قتل نخواہد بود و جواب از صورت دوم این است کہ احتیاط از تکلم طلاق از زبان
 رجال از ہمین جهت است کہ ہر گاہ تروج و خروج از زمین و یا زنیما بین شرفا نہایت مشککہ و بالکل مترک
 است پس انجمن زنا را طلاق دادن فی الواقع ایشانرا ہلاک ساختن است و طلاق ہر چند مباح است مگر
 انقبض البیاح است پس احتیاط از طلاق بخلمہ حسن اخلاق است عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال انقبض
 الحلال الی اللہ الطلاق رواہ ابو داؤد و عن معاذ بن جبل قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یا معاذ
 ما خلق اللہ شیئاً علی وجہ الارض احب الی اللہ من العناق ولا خلق اللہ شیئاً علی وجہ الارض انقبض الیہ من الطلاق
 رواہ الدارقطنی و جواب از صورت سوم این است کہ بنا فتن بنات حصہ خود را در ترک پدر با وجود بنات در اصول از حق
 محمولہ الرقبہ صورت خود را ازین جهت نیست کہ بے تعجب ملت کفار ہندوستان کہ بنات را حصہ نمیدہند مسلمانان بہم
 برخلاف آیتہ نوارث العیاذ باللہ نہ این امر را اختیار نمودہ اند کہ اگر چنین بود سے با وجود عصبات بنات کے
 سے یافتند کہ ترو ہندوستان دختر را در ہیج صورت نمیدہند اگر پسر نباشد عصبات میگید بیکدیگر و جہش نیست
 کہ چون انونت اہل اسلام ہمہ و راج ہندوان دیدند و شنیدند از شرط محبت کہ خواہران را برابران سے باشد
 نزل حدیث مذکورہ اندر صامندی خود نہ گرفتہ اند و کلمات تبری از دعوای ہداسقاط حق خود از ابتدا تا لیوم ہر زبان
 وارد ہد بالافتاق بگویند کہ بیدہ زبان خواہر سے کہ از برادر خود و خودی حصہ ہر زبان آرد و این کلمہ زبان ہندی
 تمام اخوات سرفا سے این دیار مشہور و معروف شدہ است و چہ تواریک مسجد پسران را کہ بوقت تعارض
 عادت مستمرہ گردید است حلالت منصوب شدہ است فیہ الاستجابہ در نقاب و زکامہ المبروصہ سے و سہ را و ان
 احق الموصی لہ و حق الوارث قبل ثمنہ غیر مالکۃ علی الاستعوط بالامرانہ انہی دعوت ابن احسان کہ از طرف
 اخوات براسے اغوال مجملہ آمدہ سے مواسات پس بجا از طرف ہر دین حق جس مرد را بفرستہ ان
 و شادی فرزندان اخوان موافق بر صورت مشہورہ و بدست براسے تو رفتہ مقرر و مہر و اسہ و کوا و اسہ
 آن حقوق ہرگز برادران را بپذیر ہمہ و حصہ نمردہ نقاب ہر پسر ہندو کلمات نقطہ ہر ہنسان را
 نہایت موجب مسرور ہد با مطاح و طیر سے و ہر کلمہ سے و ہر کلمہ سے و ہر کلمہ سے و ہر کلمہ سے
 نہایت ممکن است کہ اگر کتبہ فتنہ معور شد ان صبر شرافت خدائے اراء سے و ارجاء سے و بوقت سے و ہر کلمہ سے

نموده است برادران با او مصالح نموده او را رضی نموده اند و این معنی بسیار کتر زنا درست است و بنا بر حکم
 نمی توان کرد انما لیتبر العادة اذ اغلبیت وطردت کما رفتند که در کتاب سمرقند در سوابب الرحمن مبطور است
 که در جواب قول امام یوسف در اجزای حد بر شخصی که با سلحه براس قطع طریق در مصر یا در قریه یا در میان
 دو قریه سیر و ناید قال بعض المتأخرین ان ابا حنیفه اباب بذلک بنا علی عاده اهل زمانه فان الناس فی
 المصر فیما بین القری کانوا یحملون السلاح مع انفسهم فلیتحقق بذلک دفع قاصد الطريق ولو تحقق کان نادرا
 فلا یجوز الحکم علیه بجهنم جنس است هم که اکثر برادران اعمالی بستند از اخوات اعمالی خوشنیت و در صورت مذکور
 ابن العم حصه خود را از اخوات اعمالی نگرفته اند و اسقاط حق خود نموده اند بلکه این را قبیح پنداشته اند که ما خود
 حصه پدر خود را گرفته از حصه عم خود هم از بنات عم خویش نگیریم دین تغافل هم رسم دعای این دیار را گردا
 همین در هر بلده استظهار دارد و ظاهر است که این معنی مخالفتی با شریعت ندارد و الا اگر دعوی نمایند ممانعت
 نمیکند بلکه نمی نمایند فافهم باقی ماند صورت مسئله دیگر دین این است که اگر خواهر موافق مستأد سکونت
 ضمیمه و کلمات دعوی و اسقاط را هیچ کس از زبان او نشنیده و ترکیه پدر خود را در قبض و تصرف پسر نموده و
 و برادر پسر و فوت نموده و اولاد خواهر علانی از اولاد برادر دعوی حصه مادر خود با جده خود نمایند و اولاد پسر حرام
 می دهند که اخوات بموجب رسم و رواج و عرف متعارف این بلاد حصه را نگرفته اند و ترک حق نموده و همین سبب
 دادن حصه را با اولاد خواهر قبول نمی نمایند پس اجزای عرف متعارف مذکور مدین صورت اعتبار دارد و بر
 می گویم که جواب صورت مسئله مذکور در ذیل جواب صورت چهارم بنماید و معلوم گردد و منتظر باید بود و تا بل
 باید نمود جواب از صحت چهارم این است که رسم و رواج در میان شرفا در این دیار این است که اولاد محرم
 الیراث را مورث محرم نمی نمایند مثلا شخصی دو پسر دارد یک پسر فوج و اولاد را گنشته و بر سر پسر
 فوت کرد رسم و رواج این است که در ضمن حیات خود اموال و املاک خود را تقسیم میکنند و بمقتضا خود غیره
 و شرافت زوج و اولاد پسر متوفی را محرم و محجوب نمی نمایند و همان پدر مالک املاک خود است مگر که خود
 تجویز خود تقسیم می کند و ظاهر است که این رسم و رواج خلاف شریعت نیست چگونگی این رسم در میان
 شرفا را این دیار جاری نباشد زیرا که تسار اهل ان غیرت شرافت از نکاح و بگراختن و از دهنده و بگراختن
 درین باب از لوازم شرافت شمایند اگر مورث آنها و اولاد آنها را محرم گرداند و تکفل ایشان کدام کس کند و عیض
 و عصمت ایشان چگونه رجاست ماند و تکفل و عیض و ایام از خصائل جلیله اهل اسلام است

الساعی علی الارملة ولسکین کالجہادی بسبیل اللہ الحدیث بلکہ این رسم را شرفائی این دیار رواج داد
اند جلالت خصال نبی نوع انسان است شعرو قصیدہ ابی طالب عم رسول اللہ صلعم قبل از بخت آنجناب
کہ مدح آنجناب نشانوہ مدح صحیح بخاری نہ کہ است باین صفت توصیف فرمودہ گفت

وایض لیستغنی الغمام بوجہ سائل الیتامی عصمتہ لار ایل

و اگر ہیما کہے از مورثان در بروسے خود تقسیم ملوکات خود نہ کرد و زوجہ و اولاد پسرتونی بہ حکایت
و کتابت محروم ہم نہ خود مدین صورت ہم بعد از فوت پدر اولاد پسر محبوب حصہ خود را میگیزند اگر پسرم
یا اولاد پسر دوم انکار نمایند و بناعت پیش آیند اعیان آن بلکہ اتفاق نمودہ موافق همان عرف
متعارف کہ مورثان ابروسے جاری داشتہ اند اولاد و پسرتونی را حصہ میدادند و در تمام شرفا لہ این
ویار کہ اکثرے انیاشان علمے دین دار گزشتہ اند خانہ بخانہ ہمین تعامل و تعارف موسوم است
و سکوت مورث را موافق مقتاد بمنزلہ تقسیم و اعطای مورث میدادند چر کہ در بعضے مقام بعضے از
مورثان کہ در بروسے خود تقسیم نہ کردہ فوت نمودہ است خود بر حصہ مورث بموجب المیراث خود موافق
رسم و رواج آن بلکہ متصرف بودہ است پس سکوت بمنزلہ اشتراط اعطای و تقسیم است قال فی
الاشیاء و النظائر و ما یعرف علی ان اللعروف کالمشروط و الجہا لالاب بنہ جہا ز و ذہ الیہا ثم ادعی اند علقہ
و لایستغنی فہا اختلاف و الفتوی اذ ان کان العرف مستقر ان الاب یدفع ذلک الجہا ز ملکاً لا عاریتہ لم یقبل قولہ
فان کان العرف مشترکاً بقول الاب کذا فی شرح منظومہ ابن دیمان و قال قاضی خان دعندا این
الاب ان کان من کرام الناس و اشرفہم لم یقبل قولہ وان کان من اوساط الناس کان القول قولہ
و انتہی و الکبری للقاضی ان القول للزوج بعد موتہا و علی الاب البیتہ لان الظاہر شاہد للزوج کمن دفع ثوبا
الی قصاصہ لیتصرفہ ولم ینکر الا جرفانہ یحیل علی الاحاقہ بشہادۃ الظاہر پس ہدیجاً مفہوم میشود کہ سکوت
بشہادت تعامل فیما بین اعیان آن بلکہ قائم مقام تقسیم و اعطای خود ابرو و اقتدا ظلم بالصدوق اگر کسی گوید
کہ سکوت بنات را بر رضای استطاق حق بنات بموجب تعامل متعارف محمول نمودہ خلاف منصوص بشہادہ
ہجہ دارد مگر در صورت دعوی اولاد بموجب المیراث حل این منعی مشکل است چر کہ طالب ایشان اگر
طریق وراثت است وراثت کجاست و اگر بطریق تہب است شرط ہبہ مفقود است پس ہجہ اسے
ین تعامل مدعی اولاد بموجب و صدقت سکوت مورث توانی با بشریت دشوار است پس جواب آن

این است تحقیق حال و احوال این تعارف این است که اولاد و محجوب المیراث جواب میدهند که هرگاه مورث ماد تمام اعیان این بلده بموجب رسم در وراج مستمره بر حصه محجوب المیراث متصرف بوده اند پس سکوت او را بر رضا است او که حصه مارا گزمارد بروی خود از ملکیت خود برآورده فوت کرده است اگر محمول نه نمایند قطع نظر از این که موجب طعن بر مورث از خروج او از عادت مستمره فیما بین برادر می است پس هر یک متصرف بر حصه محجوب المیراث است دست بردارند شوند و این رسم مروج را با کمال موقوف سازند و اعیان آن بلده مجوز این معنی نمیشوند و میگویند که این معنی موجب خرج کثیر و وقوع منازعت و قتال در انتظام امور که از ابتدای الیوم فیما بین همه جاری است و مساری است میشود و متعارف است که کوشش و بروی خود خواه به تحریر در قریطاس خواه بتقریر فیما بین الناس اتوار میکنند و همین میگویند که چنانچه این سپهر من بعد من مالک متروکه من است اولاد بستر متوفی من هم مالک حصه خود هستند بعد من حصه خود را برابر چنانچه رسم است متصرف باشند و محبت و محبت را در بروی خود تحریر یا بتقریر بر طرف میسازد پس سکوت یک از آنها بسیار کمتر و در است معمول بر همین تعارف متعارف خواهد بود اگر کسی گوید که آنچه از ارث است و در نه اند از اسباب ملکیت نبردیم است بعد از فوت مورث تحریر و تقریر مذکور در رفع حجت و ثبوت نوبت مفید نخواهد شد - پس جواب نیست که تحریر و تقریر مورث را در نوبت او براسی اولاد مقبض داشته اند و قول نقیض که از اسباب الاب للطفل تقم بالعقد درین مقام تمام دانسته اند مخصوص در اراضی مملو که الزبته خراجیه که اقتباس آن در اختیار حکام است تحریر مورث در نوبت آن برای اولاد آن کافی خواهد بود و این است وجه توافقی عرف با شرح که رسم در وراج مهند وستان است -

والله اعلم بالصواب

و جواب از مولانا شاه عبد العزیز صاحب دهلوی - قوله قال فی الاستبانه والنظائر فی القاعدة السابعة العادة حکمة لی آخر ما نقل اتول بحکیم العادة والعرف امر سلم عند الفقهاء لکن الکلام فی محل حکیمها و ظاهر ان العادة علی خلاف الشرع و کذا العرف لا حکم لها فان من یعتقد شرک الخمر لا یجوز له شرب الخمر قطعاً و کذا اهل البلد اعتادوا امرایچا الف الشرع مثل ترک الصلوة و کشف العورة لا یتکررون بمثل یوم و دن ترک تلك العادة بدلیل انکار العلماء من لدن زمن الصحابة الی زماننا هذا علی المعتادین بائشال تلك الامور فطم ان محل حکیم العادة والعرف حیث یشبه الامر لا یسمی فی الامور

الالفاظ ولحق الرد في ان المراد لها المدلولات الشرعية او العرفية العادية كما في الايمان والاباحة
والبيع اذ لم يرد نص ناطق بكل الالفاظ على المدلولات الشرعية فقط. بخلاف نحو الطلاق والعتاق
والنكاح حيث يحل صرحها على تلك المدلولات قطعا حتى لو اراد بها غير ما لم يصدق ديانة ولا قضاء
اذا تمهد بهذا فنقول قول صاحب الاستباه في حد البحارى الاصح انه ما بعده جاريا ليس من محل النزاع
كان البحارى لم يحكي في الشرع فحمله على معناه العرفى امر متعين وكذا قوله ومنها وقوع التقييد الاثير في البسمة
كان لكثرة من الامور الاضافية رب قليل يكون كثره بالنسبة الى ما هو اقل منه وبالعكس ولم يرد في
الشرع في هذا المسئلة حد الكثرة فحمله على المعنى العرفى متعين. فلما قوله الاصح تفويضا الى راسى المبتلى به
الى آخره فهو يتبادى على اعتباره العادة صرحا فان التفويض الى راسى المبتلى به فقط لما الى العادة وقوله لو زاد
الدم على اكثر الخيض والنفاس ترد الى عاداتها ليس ايضا من محل النزاع كما ان الشرع لنفسه جعل العادة
في امثالها مناطا وكذا قوله ومن ذلك العمل للفسد المصلوته مفوض الى العرف بحيث لو راها رايي نظين
انه خارج اصوله ليس محل النزاع لان العمل لكثير لم يبين الشارع حده وهو امر اضافى فوجب رده الى العرف
وفيه تامل آخر وهو ان الافساد للصلوات ليس مفوضا الى العرف بل المفوض الى العرف ظن راسى انه
خارج اصوله وينبغي ان يثبت في تامل وقوله منه تناول التناول الساقطة اقول هذا من باب الاذن
الاجمالى الذى هو مناط اباحة التصرف فى مال الغير وقد ورد به نص فى ثلث للدنية كما فى الصحيحين وورد
نحوه فى قوله تعالى لا جناح عليكم ان تاكلوا من بيوتكم او من بيوت اباكم الى قوله او صدقكم فكان الشارع
بنفسه جعل ترك التعرض للمقتاد اذنا اجاليا وقوله مما لا نص له من اموال الربوية الى آخره صريح فى انه
حيث لم يرد النص بكونه كيدا او ذنا يعبر فيه العرف ولا يعبر فيه النص عليه وقوله قال لمحت
الثانى الى آخره اقول اعتد العادة اذا غلبت وطردت متعين فى امثال هذه الامور من البيع
والاجارات. اذ لم يرد نص يبين الدوام والدنايه والمآل قوله تعارض العرف مع الشرع فاذا تعارض
قدم عرف الاستعمال اقول هذا فى الايمان والوصايا والتعليقات ونحوها لمسلم اذ لا يتبع الدين من
الالفاظ المستعمل فيها الى معانيها الشرعية بل الى معانيها العرفية وباجرة محله استعمال الالفاظ التى تميز
وفى حكمها لافى الاحلال والحرام على ان قوله لا يجلس على القراش والمسايطر لا يستحقى بالسراج ليس مطا
للمعنى له فان كان فى تعارض التماثل الشرعية والمعاني العرفية لاما استعمال فى الشرع مجازا وبه الالفاظ

انما استعمل فی اشهر مجاز و هذه الالفاظ انما استعمل فی کلام الله تعالی مجازا و استعاره و قوله و طلع
 لا یاکل بحال اخر فیه ان خروج حکم السک من هذا الیمین لیس بنیاء علی حکیم العادة و العرف بل علی ان حقيقة
 اللحم لا یحقق فی حکم السک انما یولد من الدم و الدموی لا یسکن فی الماء فیه من باب حمل الیمین علی
 الحقيقة و لذا قالوا ان ما یرى فی السک بصورة الدم لیس و ما حقيقة از یتویض عند الجفاف و الدم یسود
 و کذا یشتر الاصل و الدم لا یشتر الاصل و قوله و طلع لا یرکب و یتزلف من باب تعارض الحرف و یشترع بل من باب
 تعارض الحقيقة و المتقول الیه العرفی کما هو مصرح فی کتب النطق و قوله العادة المستمرة بل ینزل منزلة الشرط
 انما نقول هذا فی محل متعین فیه البدل و لا یغنیه صاحب العقد و ظاهر ان السکوت فی امثال ذلك ینزل
 منزلة القول الصریح و چون این مقدره معلوم شد تحقیقت تفریع مسائل کثیره و کیفیت تقدیم عرف
 بر شرع معلوم شد که چه معنی دارد و کجاست پس نظر در جواب مجیب مفصلا باید نمود و شبهه نیست که فساد
 اراذل بشر طبع که اطفال صفار و سسته باشند و خود را براس خدمت و بیامداری آنها در نکاح جس نمایند
 مرتبه عالی و بهشت خواهند یافت چنانچه مصدق صحیح و اود است در تعداد کسانیکه انجناب همراه خود و بهشت
 خواهند بود و امره ایتیمت من زوجهای نخست نفسها علی بنات آنها لیکن کلامی سائل در حق آن اراذل نیست
 بلکه در حق اولیای آن اراذل است و صورتیکه آن بیو را بزکاح راضی شوند و اولاد آنها با کراه مایست
 نمایند و بجهنی صریح مخالف نص است که در حق مطلقات وارد شده

قال الله تعالی فاذا طلقتم النساء فبلغن اجلهن فلا تضلوهن ان یکنن ازواجهن
 اذا تراضا بینهم بالمعروف و ذلك یؤخر به من کان یومن منکم باسء الیوم الآخر ذلکم ازکی لکم و لعلهم و الله
 یعلم و انتم لا تعلمون و نیز مخالف نص صریح است قال الله تعالی و انکوا الایامی منکم و ایضا لیکن بنابر
 علی القاعدة الاصولیة ان الام بیتی نمی عن ضده فالامر بالا نکاح نمی عن الفصل او بحسب سائر الاحکام
 او المنتزیه قوله فی الجملة تشبیه بحال اندام مطهرات حضرت سر و کائنات بایشان حاصل تواند شد گویم
 تشبیه واقفا و در خصایص نمی باشد و الامهه را تشبیه بر حال ما فوق الاربعه را امثال و کذا بکتاب
 پیغمبر روا باشد و لیس فلیس و علی تقدیر التسلیم آن زنان اراذل که بوشی و رضامندی خود ترک نکاح
 بانی نمایند بجهت این تشبیه بعد و ما جاور باشند و اراذل را نمی رسد که با کراه و جبر آنها را حمل
 بر تشبیه نمایند و کلام در حرمین است و مع هذا ترک نکاح ثانی بافتخار این ترک اگر تشبیه بازدواج

جائز است بلاشبہ اگرچہ بنحو حصول کشتن شدن خود کرد و بدلیل من قتل دون عرصہ نہیں شہید
و قاتل و مقتول شدن بنا بر فرض حجت و تعصب حرام بلکہ کبیرہ است سیوم انجا امریکہ موجب غیرت
باشہ متحقق بود شہ عا و ہوا رتکاب الزنا لاسیما من الاہل و در انجا اصلاً متحقق نیست بلکہ غیرت دین
مقام منغوض و مردود شرعی است کما در فی الحریثی من الغیۃ یا علی الدرای من الغیۃ یا بعضہا الدفانیرۃ العلی بحیث
ما یكون فی رقبۃ والغیرۃ اتی بعضہا الدنیا یكون فی غیر رقبۃ باجملہ کلام درین است کہ این غیرت
غیرت محمودہ است یا مذموم ظاہر است کہ چیزیکہ الدنیا علی مباح گردانیدہ باشد و وسیلہ عفت و
عصمت باشد براسے او غیرت نمودن ازچہ باب است قولہ جواب از صورت دوم ہر گاہ تزوج
نزوج آخر دین دیار فیما بین ششہ فانیہایت مستکہ و بالکل الخ اول این از قبیل ہمار فاسد بر فاسد
است ثبت العرش الاثم النفوس تزوج بنوع آخر اچرا مستکہ باید داشت تا انسداد باب طلاق لازم
آید پس این تقریر مانند ان تقریر است کہ گویند کہ دین دیار بدوین قبول رہے کسی قرض نمیدہد پس منع از
گرفتن سود یا دادن آن گویا اتلاف اموال یا اتلاف نفوس است پس روا جائز باشد قولہ بغض البہات
است پس احتیاط از طلاق انجملہ حسن اخلاق است اول این ہم مسلم است لیکن استفادہ در آن است
اگر کسی مصدرا این حکم شہ او را چرا از مناسبت و قرابت نیما بین مترک و ہجر باید نمود زیرا کہ ہجران
مسلمہ بطرح رحم بلا وجہ است بی لازم سے آید و از ارتکاب بغض البہات مستحق انصہر امانت چرا باید
کرد و حدیث صحیح وارد است کہ احب البلاد الی اللہ مساجد ما و بغض البلاد الی اللہ اسواقہا
حالانکہ در فتن بسوق و دلت در انجا براسے تجارت و دیگر امور اصلاً مستحق امانت نیست قولہ
جواب نہ بہریت سوم انست اول دین جواب انچہ نوشتہ ہند درست و صحیح است زیرا کہ نہ گفتن حصہ
انوارت بنا نہ یا مطالعہ کہ ان مصبات از اخوات اعمای تبریح و حسان است اطراف انہا و دادن
انوارت را در سو نہ ہر انوارت انہا و مکافات در تبرعات محمود است لیکن اگر کسی انہا
عمومی حصہ خود نماید اورا میہ سد کہ بگیرد اورا مطعون کردن و طامس ساختن غیر جائز اذلاخیر فی التبرعات
انچہ درین جواب مرقوم شدہ کہ چون اخوات اہل اسلام رسم و رواج ہندوان دیدند و شنیدند ان
عالی از قباحت نیست زیرا کہ ازین تعلیل معلوم میشود کہ مانع از گرفتن حصہ و اخوات را از انبار
ہندو است این حرف را موقوف باید نمود - فقط -

رسالة مولوى عبد الرحمن صفا كهنوى مع روان از جناب لانا شاه عبد العزيز دهلوى رح

بسم الله الرحمن الرحيم - بسم الله نحمده ونصلي على اكاره العلماء وقد غلطوا في لاله الا انه غلطنا فاحسان
 جبهين - الاول تلهم الله المنكور على الاشتراك المعنوي وارادتهم من المنكور المستحق او المعبود بحق او الواجب
 وليس الامر كذلك بل المنكور مشترك لفظي لطبق مرة على الله سبحانه بقرينة واخرى على المعبود الممكن بقرينة
 ولا يستعمل في كل معنييه اصلا بلا قرينة ولما يدعى فعليه البيان والاستعمال بالقرينة في كل دليل الاشتراك
 اللفظي فاطلاق المنكور على الله سبحانه كما في قوله تعالى شانه نعبدا لك يا اله ابائكم ابراهيم واسماعيل بحق
 الهما و احد القرينة اضافته - الى المخاطب النبي ووصفه بالوحدة كذا في قوله سبحانه وهو الذي في السماء الله
 وفي الارض الله وكذا في قوله قل اعوذ برب الناس ملك الناس الله الناس وقس واطلاق المنكور على المعبود
 الممكن كما في قوله سبحانه يا موسى اجعل لنا الها كما لهم الهة وكذا في قوله لا تدرك ان البتكم ولا تفقدون وادلا على
 ولا يغتفون ويؤمن فسر فالمراد من المنكور مفردا او معاهدا صنفهم والاصنام والقرينة عليه في اول جبهته تشبيهه بجمعيته
 اذ الكثرة لا يوجد الا في المعبود الممكن كما يدل عليه له سبحانه قالوا على قوم لعنهم على اصنامهم فقالوا يا موسى
 انك وفي الثاني اضافته الجمع يدل على الكثرة والعموم والعموم لا يوجد الا في الممكن المعبود وكذا في قوله سبحانه اجعل
 الالهة الهاء واحد افلا المنكور الجمع هم الاصنام والقرينة عليه هي الجمعيه والمنكور الواحد هو الله سبحانه بقرينة توصيفه بالوحدانية
 كما في قول نبي يعقوب عليه السلام نعبدا لك يا اله ابائكم الهاء واحد الوجه الثاني تقديرهم موجود او ممكن
 في خبر لا اله الا الله موجود وممكن الا الله وجه الغلط ان تقديره لا فعال للعامة من الوجود والامكان في النبوت
 والكون كتحصيل بالظرف وشبهه وجه تخصيص ان الظرف توسعة يستحسن له وسعة ما يتعلق به ولا وسعة الا في الالهي
 العامة وما يتوهم من تقدير موجود في قول لولا على لهلك عمره فذرع باننا نفهم ان تقديره لولا على موجود ولهلك
 عمره بل لولا على حاضر الوقت لهلك عمره في نعم القائل او لولا على موجود عندي او عند عمره لهلك عمره في زعمه اذ
 لو كان على موجود اني بعبته ادنى مكان اخر ولا يكون موجودا عند عمره لهلك عمره في زعمه كما هو الظاهر فمن قدر
 موجودا وممكنا في غير الظرف وشبهه نحو لا خير الا خيرك ولا طير الا طيرك ولا نقي الا على ولا سيف الا ذو الفقار
 ولا اله الا الله ولا اله الا هو ولا اله الا انت ولا اله الا انا فهو بليد حمير ليس يبلغ خبره في البلغ ان يخبره في الحديث
 الى القرينة وصحة المعنى في الواقع ولا قرينة على موجود او ممكن في جميع الامثلة المذكورة وما قال الجاهل

الى آخره والقول المعروف لا يفتى الا على من يصهر الا اذا واذ الخطاب يزعم الشكره وقوله سبحانه لا اله الا الله داني معناه فمن فصل قهر القلب بزعم
المخاطب في ان الالهة المكنية المعبودة غير الله لا حول ولا قوة الا بالله فالمقدر فيه ان الاول كان من جهة تعلق شبهة الظرف
و يستحاج له والثاني هو المتعدد والفظي من بانه وفيه قيام القرينة عليه هو الزعم من جهة التفرغ كما في سائر المقربات
واما ذكر خير لا بد من المفرغ وبالنظر وشبهه تقبيل نحو قوله عليه السلام لا اله غيرك وقوله سبحانه في الدعاء بالسبيل
لا شئ مثلي ونحو قول المادح في العصبية لا طيب يعمل ترابصم عظمت فلا يجوز تقدير موجود وما يماثل في كلام سوى
الظرف وشبهه من يدعي اجواز فليعلم ان يخرج مادة من كلام القصاص وقد قدر فيه موجود او ممكن في غير الظرف
وشبهه بقوله لا اله الا الله المراد من المنكور المذكور فيه جميع الالهة المكنية المعبودة من الاصنام وغيرهم بقرينة
وقوع المنكور في سياق النفي الذي يفيد العموم والكثره ولا عموم الا في المكنات المعبودات ولو اريد من المنكور المستحق
او الموثر او المعبود بما تحق وما يماثله بطريق عموم الحجاز كما توهم الا كما برهنا محجاز للبلبل من القرينة عليه ايضا ارادة
المستحق وما يماثله من المنكور كيد بصرحة لا اله غيرك وايضا لو اراد الله سبحانه من المنكور المستحق وما في معناه
لو رد بدل لا اله الا الله لا غير ما لم يستحق وما يماثله دور ما لكم من غير اله بدل ما لكم من الله غير كما ورد في
مواضع عديدة في الكتاب الحميد وقد ورد في الحديث لا اله غيرك وفيه نفى الغيرية عن الالهة الكثيرة لوقوع
المنكور في سياق النفي ودل نفى الالهية عن الغير كما توهم منه الا كما برهنا ايضا يكذب ارادة المستحق وما يماثله
من المنكور في لا اله الا الله لو كان فيها الهة الا الله لفسدنا وجه التكذيب ان الآيات المذكورة دليل لا اله الا الله
والمقصود منه نفى مغارة الالهة المكنية الموجودة ولزم الفساد على تقدير وجودها فيجب ان يراود من الجمع
المنكور الغير المحصور المذكور فيها الاصنام المكنية المعبودة كما اريد في المدلول لقرينة الكثرة لينطبق الدليل
على المدلول اذ لو اريد في المدلول المستحق او المعبود بحق من المنكور في المدلول والدليل كليهما يلزم دخول
المستثنى في المستثنى منه فيصح الاستثناء في الدليل ايضا وهو خلاف مذهب الاكابر كلهم جميعين اذ
الا عند في الدليل بمعنى غير الله عندهم اتفاقا ولو كان المستحق مراد في الدليل ولم يرد في المدلول او بالعكس
لا يصح التقريب لعدم تطابق الدليل على المدلول ولو لم يرد المستحق في المدلول فقط فيلزم مكذب لا اله الا الله
على تقدير الوجود كما لا يخفى وخلاصة كلامنا ان تقدير وجود في لا اله الا الله اى لا اله موجود ان الله يستلزم مخدع
اما الكذب في كلام الله سبحانه او لغويته والعبادة بالله اذ لو لا ما دلت المنكور بالمستحق او المعبود بما تحق اما وجوب
في المطلوب وهو لا اله الا الله ودليله لو كان فيها الهة الا الله لفسدنا يلزم الكذب في المطلوب ودليله

لوجود الالهة المكننة المعبودة من اللات والمنات والعزى وغيرهم وايضا يلزم بطلان عليته الفساو لعدم
التماثل بين المكنن والواجب تعالى وعلى التاويل يلزم لغوية لالي القيد وفي لو كان فيها الهة نفسا تامين فيهما
والجميع المنكور الغير المحصور والالهة اذ يكفي على التاويل المذكور لو كان معه الهة نفسا تامين والصفة والاعصب
ولا تعسف ومن شاء الاطلاع على التفصيل ما جعل وتوضيح ما وى وما تحقيق ما حقق في لاله الالهة واوليتها فليح
الى رسالتنا كلمة الحق - نقطه

رسالة في رده الرسالة من موالا سله الغزير

بسم الله الرحمن الرحيم

تقوله بل المنكر مشترك لفظي آه الاحتمالات ههنا ثلاثة الاول الاشتراك المعنوي بان يكون موضوعا لكل
معبود سواء كان واجبا او مكننا تھا او باطلا وهو المختار عند كبار العلماء والثاني ان يكون موضوعا بازاوات
الواجب تعالى شانه ويكون على شخصيا ثم نقل بالتعميم الى كل معبود كما تم واستتم والثالث ان يكون موضوعا
لكل معبود ثم نقل بالتخصيص الى المعبود الحق جل شانه كالكلمات لذوات القوائم الاربع وعلى هذين الاحتمالين
ايضا هو مشترك معنوي في مدلوله فان اعتبر النقل وضع فليس بوضع ابتداء بل ثانيا ولهذا وقع في كتب
المسطق قيد الابتداء في الاشتراك اللفظي قال صاحب التهذيب بان وضع لكل ابتداء مشترك فمن
ادعى الاشتراك اللفظي فعليه ان يثبت ان هذا اللفظ موضوع في كل ابتداء بالنقل عن الالهة اللغة وقد
قالوا الاشتراك اللفظي خلاف الأصل وهذا لفظ الالهة منكور اكون حينئذ علما شخصيا والاعلام لا يدر
الالف واللام الا وضع معها كالحسن والعباس وبالحكمة من ادعى الاشتراك اللفظي فعليه ان يثبت من ارباب
اللغة انصا صريحا على ذلك قوله ليطبق مرة على الالهة سحابة بقرينة لا يدل على الاشتراك اللفظي بل المنقولات
العرفية كذا قوله لا يستعمل في كلمة معنوية اصلا بلا قرينة لانه اراد به عموم المشترك بكل معنى فهو ما اختلفت
فيه علماء الاصول والشافعية وغيرهم يجوزون ذلك ويقولون لعموم المشترك وان اراد به انه لا يستعمل
في كلمة معنوية بلا قرينة فمع اختلاف عبارته لا يدل على الاشتراك اللفظي لانه جائز في المنقولات العرفية
العامية قوله فمن يدعى فعليه البيان ان اراد بالادعاء اشتراك المعنوي فكتب للغة كلها شاهدة
عليه فليطالع العباد العيان لا يحتاج الى البيان وايضا البيان انما يجب على من يدعى خلاف الأصل

فدعى الاشتراك اللفظى الذى هو خلاف الاصل هو المطالب بالبيان لاسن يدعى الاشتراك المعنوى
الذى هو الاصل قوله والاستعمال بالقرينة في كل دليل الاشتراك اللفظى قد تقدم ان اللغة لات العرفية
العامة لذلك بل الاصطلاحيات ايضا قوله فاطلاق المنكوة على المد سحانه انم اعلم ان اضافته اسم الجنس الى شئ
يدل على تخصيصه فاختص يستفاد من الاضافة مع بقا المضاف على معناه الاصل كما في غلام زيد فلما ايد
الاله ههنا الى الخطاب دل على تخصيصه بذات المد سحانه وتعالى لانه موضوع بازاره سحانه ابتداء والكان الرب
والخلاق والمعبود واقتضوا امثال ذلك ما يضاف الى ضمير التكلم او الخطاب او غير ذلك مشركات لفظية في
نحو قوله ربى وربك المد والخلاق كل شئ وغير ذلك ولما قوله الهاء احدا فهو بان على كثره وقع خلاص قوله
الهيكب واله الهيكب وانما وصفه واحد السلاية بهم من تعدد المضاف اليه تعدد المضاف فكيف يدل على انه
مستعمل في ذات الحق تعالى مثله بطريق الاشتراك اللفظى قوله وكذا في قوله سبحانه هو الذى في السماوات في
الارض والظلال يخفى ان لفظ الاله ههنا مستعمل في المعنى العام اس للعبود وانما حل على المعنى المتعبد في قوله
هو الذى في السما والارض هو الذى في السما معبود وفي الارض معبود لان غيره ان عبد في الارض دون
السما فالتخصيص انما يستفاد ههنا من الضمير الرجوع الى الحق سبحانه اى وهو من الموصول مع اصله
وامن لفظ الاله والا كان يحل لغوا وصار الكلام وفي السما هو في الارض هو قوله وكذا في قل اعوذ برب القب
ملك الناس اله الناس قد عرفت ان التخصيص في امثال هذه الاطلاقات انما يستفاد بالاضافة او غير ذلك
ولو دل قوله اله الناس على انه موضوع لذات الحق سبحانه فاختص لدل على ان الرب ايضا كذلك وانما
ايضا كذلك فعملية ان يقول بالاشتراك اللفظى لهذه الاسماء كلها قوله واطلاق المنكوة على العبود يمكنه خلفه
بالممكن في مفهوم الاله المنكوة غير مسلم وان كان ممكنا في الواقع اذ ربما يكون اشئ موصوف باصنعة في الواقع
عليه لفظ وان دل عليه المقام والدليل كما في حمار في رجل فانه معونة المقام يكون مفيد اباندى يصح منه
حتى لا يكون الجاني صديا صغيرا ولا اشل غير متحرك فكذا لك المنكوة لهذا الكلام اذ كان في الهند مثلا فغيره
بقريته المقام ان الجاني ليس برومى ولا نجي فلهذا القائل اشبه عليه وجود القيد في الواقع فنظر الى الدليل
المقام لوجود القيد في مفهوم اللفظ وعندئذ يسقط استشهاده بما ذكر من الاشكالية قوله فالمد من المنكوة او به اسم
لكن الكلام في بدول لفظ الاله منكوة امفردا او جمعا لاني المراد به بقريته المقام او الدليل ههنا ما ذكر في قوله
ولا تدرن الهنكم في امثلة المنكوة غلط فاش لان الهنكم مضاف الى نعمة الخاطى طمد . والله اعلم

من اقوی اسباب التعریف فکیف یکون لفظ الالهة فی الہت منکورا قولہ فالمنکور الجمع ہوالاصنام
فیہ غلط ظاہر لان لفظ الالهة فی قولہ جعل الالهة معرفا بلام العہد اخرجی تکلیف بکون منکورا قولہ تخلص
بناظرت و مستبعد فی خبر لا الہی الخ جنس فیہ سلم بل حذف الخبر فیہا کثیر مطر و سواہر کان ظرا و شہد
اولا و قد ورد فی سجدہ شہادہ صحیح اللہم لا شہد الاخیر الاخرۃ و فی بعض الروایات لا عیش الا عیش الاخرۃ
قال الحاکمی قدس سرہ فی شرح الکافیۃ و حذف خبر لاندہ خذ فاکثیر اذا کان الخبر عما ہ لوجودہ و حاصل لاندہ
النفی علیہ بخوالہ الالہ الدامی لا الہ موجود الا اللہ انتہی و وجہ الاطرافی خبر لاندہ اذا کان علما اشار الیہ الحاکمی
بقولہ لاندہ انفی علیہ یعنی لما کان مدلول نہیہ نفی الجنس و النفی لا یتعلق بالماہیۃ من حیث ہی لاسما عند
الافعالین بل یعمل الموقوف کما ہونہ سبب الجمہور بل انما یتعلق بانہ یوجہ او بالماہیۃ من الوجود کما اکون و یحصل
قولہ ما یتوہم الخ ان الفعل العام الخیرج بسبب التقييد بطرف زمانی و مکانی از غیرہ عن کونہ فعلا
علما غایۃ انہ لیس مطلق بل مقید و الفعل الخاص ما یکون مدلولہ نوعا خاصا من انواع الفعل کالقيام
و القعود و الاکل و الشرب و النوم و الصلوۃ و الصوم سوا کان مطلقا از مقید الزمان و مکان و نہ القائل
لم یفرق بین العام و المطلق و بین الخاص و المقید بقولہ بل لولا علی خاصہ لارقت دلیل قرار فیما فرغہ فان
المقصود ایضا فعل عام کما حصول و اکون و انکان مقید فی الوقت المعہود او فی المكان المعہود او عندی
او عند غیرہ قولہ اذ لو کان علی موجود فی بیتیہ نہ انما تقييد تہبیر بحضور المضيف الزمان و المكان و لا یفید
کون الفعل خاصا و بالجملة المقید العام کما لوجود و المحضوہ کما یعمل و اکون و الوقوع و التحقیق لا یکون
السبب التقييد فعلا خاصا بل الفعل الخاص مادل علی انہ من الفعل کما اقام القنود و لو قدر لولا
علی قائم اوقاعا و انما اذاک او شامب ککان المقدر فعلا خاصا قولہ فیما یستلزم انہ لا یقرینہ و صحۃ
المعنی فی الواقع الاتحییج الی القرینۃ انما ہون اندر الالہ الخ خاصۃ الخ حال العامة لان احتیاج
کلمۃ لا الی الخبر کفی فی التقدير و الفعل العام یثب فی کونہ نہ ہون قد افسد اخصر الماہیۃ من القرینۃ قولہ
ما زاد علیہ فدرعت ان تقدیر خبرہ ام کنی فی عنقہ نفی فاما نہ جہنمی الی الخبر یندفع بہ تہدیرہ و احتیاج
الی القرینۃ الاخری سوی نفی انما ہون تقدیر فعل خاصا نہ ہون تقدیر الفعل العام لو مفہوم نفی یصدق
بتقدير الفعل العام قولہ لیس مدلولہ سلبا بقیا لہا انما تعرفت لہ ہون یدل علی انہ نفی نہایۃ السلبۃ کما ضرب
علی مضروب ما کما قالوا فی اثبت عنی ہون کما انہ یل علی التلایب انہ باجمہد کمال النفی لا یتعلق الا

بالوجود شبهه بالذات تعين تقديره لصحاح الكلام تقدير الوجود شبهه من الافعال العامة بيان لذلك
المدلول الا التزمى صراحة قوله وضعت كلمة لا ان لا تسمى ان كلمة لا مضمومة للنفي فتفى ما لازم له بسبب التقية
بتعين ذلك النفي كما ان كلمة ضربت يدل على ضرب وب ما التزمنا وذكر زيد مثلا تعين لذلك المدلول الا التزمى
بل من ذكره كما ان ضربت مضروبا واكملت ما كولا وشربت مشروبا نعم لو كان المقدر خاصا لكان من باب التعين
للمدلول الا التزمى فيحتاج هناك الى القرينة قوله اذ لو كان في كلمة لا دلالة على النفي انما قد عرفت ان المدلول
الا التزمى يذكر صريحا كثيرا في كلامهم ولا يكتفى بدلالة الا التزمنا فلما يكون النوازل تصحح بما علم التزمنا لا سيما اذا كان
في ذكر تعين احد المحتملات وبها كذلك لان النفي يتعلق بالذات عند القائلين بالجعل البسيط فكله لا التي لنفي
الجنس يكون مبهم في نفي الذات او نفي الوجود عن الذات فلما قدر الفعل العام دل ذلك الاحتمال الاول وقد
يكون الغرض من ذكر الفعل العام ارادة تعميمه كما في اكلت ما كولا او قصد اخفائه عن المخاطب ورجحنا ان
هذا الدليل لو نفي في اثبات لغوية تقدير الفعل العام لكان ذكر المفعول بعد ذكر الفعل لغوا محضا كما ان ضربت
مضروبا ونحو ذلك مع انه واقع في كلام الفصحاء بل في كلام خالق الفصحاء قوله لا خير خيران خيرك وخير غيرك
الاخير لا يخفى ان قوله الاخير حينئذ يكون مجبور على اسم الجمع فيكون المعنى لا خير خيران خيرك وخير
غيرك الاخير فانه خير ان خيرك وخير غيرك وظاهر ان الحكم السابق على الاستثنا هو نفي تعدوا نفي فالحكم
المخالف له المستثنى هو تعدا نفي وهذا خطأ ظاهر فساد فيكون المعنى في قوله الاخير فانه طير ان طيرك طير غيرك
وكذا في قوله لا نفي رجلان على غيره الاعلى يكون المعنى على رجلان على وغيره وكذا ذو الفقار سيفان ذو الفقار
وغيره وهذا عند من يقول بان في المستثنى حكما مخالفا بالحكم المستثنى منه ظاهر جدا وهو المنهيب الراجح واما
من يقول بان ليس في المستثنى حكما يكون المعنى في قوله الاخير اني ساكت عن الحكم فيه بالتعدد والاعتد
هكذا في الامثلة التي بعده وهو فاسد ايضا قوله ولا اله غير الله الا الله فنقول الا الله يكون استنار عن
الحكم السابق اعني نفي القرينة فيكون المعنى الا الله فانه غير الله وكذا فيما بعده ولا يخفى بطلانه ونسأله على
المنزلة الموحدة وغيره فان كون الشئ غير نفسه بدعي البطلان لا يخفى بطلانه على الصبيان قوله سبحانه
لا اله الا الله لم يقدر ههنا ما قدره في الاخير الاخير كتح ان التركيب واحد فان قال انه لا يكون
من قصر القلب ولا من قصر الافراد فلنا حمله على قصر القلب ايضا فكيف فلا يجب قبوله على غير كبريل
حمله على نفي الافراد لان المشركين لم ينفوا كون الله معبودا بل غاية دعوتهم الشرك قوله هو التعدد لا القسمة

فيه ان تقدير بالسد وغيره يوجب فساد المعنى فان حكم المستثنى يخالف حكم المستثنى منه فيكون المعنى لا حول
والآفة الالهة وغيره الالهة فانه ليس الالهة لا غير مثل قولنا لا رجل الا رجل وغيره وهذا ظاهر الفساد فانه
يكره في تقدير قوله قليل اذا كان ذكرا نحر قليلا فخذ فيه كثيرا فيخذ فيه سوا الناس حتى يتكلم عليه قوله ومن
يدعى الجواز ان من الامثال المشهورة في العرب لا هم الا هم الدين ولا وجه الا وجه اهلين فان المقدر
فيه مجرد نفى الوجود ارادة نفى الكمال فجاز متعاضد في كلام العرب وغيرهم فان قال هذا القائل نحن لا نقدر
للموجود بل الكمال ونحوه فلنا تقدير الفعل الخاص بدون قيام القرينة عليه مردود ومع ذلك لا يحصل البلغة
المقصودة في مثل هذا الكلام الا بتقدير الموجود وشبهه ولا يحصل بتقدير الافعال الخاصة قوله فهو جاز لا بد من
القرينة عليه القرينة هي هنا تحصيل اعتقاد توحيد المعبود باحتمال لا يحصل اعتقاد الغيبة ونحوها ولذلك اتفقت النسخ
صلوات الله تعالى عليه وآله وسلم لمن اقر بتوحيد المعبود اتقى بهذه الكلمة ولم يكلف بيان اعتقاد الغيبة فهو
وان كان مجازا بحسب اللغة فهو حقيقة اصطلاحية في الشرع لهذه الكلمة كالصلوة والصوم والزكاة والخطبة
والطلاق وغيره قوله تكذب صراحة لا اله غيرك هذا التكذيب انما يتوهم اذا كان لفظ الله في قوله لا اله غيرك مطلقا
واما اذا وصف بوصف او حال لقولنا لا اله حقا غيرك فلا تكذيب اصلا والقرينة على تقدير الوصف آيات
شبهة مثل قوله يعبدون من دون الله وقوله لا تسجدوا للشمس ولا للقمر وقوله ان الذين اتخذوا الصلح
وقوله اجعل لنا الهالكاهم الهة الى غير ذلك قوله لو رد بدل لا اله الا الله لا غير باله انما يكون بدلا عن قولنا
لا اله الا الله اول قوله لا غير باله على اثبات معبودية الحق لسد كما يدل عليه قولنا لا اله الا الله فانه مثبت معبودية
الحق باله وينفيها عن غيره بخلاف قولك لا غير باله فانه يدل على نفى المعبودية الحق عن الغير ولا يدل على اثبات
المعبودية الحق ثم مع انه المقصود الاصل فكيف يكون بدلا عنه قوله وزدوا لكم من غيره الهه فخل من
وجهين الاول كلمة من الاستقرائية انما تزداد على النكرة في النفي لتأكيد الاستغراق المفهوم من النكرة وقوله
غيره معرفة كونه مضافة الى الضمير فلا يزداد عليه كلمة من والثاني المقصود من هذا الكلام لتقليل الامر بعبادته
في قول كل رسول حين قال يا قوم ما لكم من اله غيري فتاسب تقديم نفى الاله عن الغير وحصر المعبودية لله
في ذات الله ولو قال ما لكم غيري من اله كان الكلام مسوقا للنفي استحقاق العبادة عن الغير لا لاستحقاق العبادة
له تعالى انما وان كان للموسى في الحالين واحد لكن رعاية مساق الكلام لزوم عبادة المبلغا قوله وفيه وثارة
نفى القرينة عن آياته الكثيرة لفظ غير في الحديث وقع خلفه لاله لا غير مقدر حتى يحسن للعبادة والقرينة بالباطل

نفى استحقاق العبادة عن الغير واشتات استحقاق العبادة له تعالى خاصة وان جعل لفظ غير للارستقراطية بهذا
 التفسير مثل ما سبق من قول الرب لا هم الاله من والهم الذين والهم في الكمال قوله وجه الكذب ان لا يتقدموا
 به دليل بقوله لا هم اتخذوا الهة من الارض هم يسيرون بوقوع بلا فصل بعد هذا الكلام وكلمة اله الا الههم ذكر كعبته
 والاصح فحمله وليلا يملك الكلمة بالشي من هذه التال في سياق الكلام وسابقة فالتصور بهذا استدلال البطلان عم
 ان حال تعدد المديرات في السما والارض لان الفساد والازم عالى بتعدد الراس في بلد واحد الا ان كان بعضهم
 جاب بعض فلا يكونوا راسا بالاطلاق وعلى هذا فبلغوا كلامه الثاني لانه على ان يدل على هذه الآية من كلمة اله الا اله
 ليس الامر كذلك ومعنى التدبر والتصرف متقاربان كلمة في في قوله فيما اذا عرفت اللفظ شاهد على فهم معنى التدبر
 والتصرف في امثال هذه المقامات من قولهم ليس في البلد امير وعلان حاكم في بلدة كذا قوله والمقصود منه في سائر
 الالهة المكننة الموجودة ان لو كان المقصود ما ذكره لورد النقص على هذا الدليل فان الفساد على تقدير الغيبة ايضا
 يقع لما يشاهد من يقابل الامراء والملوك مع انهم ايضا ليسوا بالمساخرين بالمد على زعم هذا القائل بل هم غيبته
 فمن اين ينجى الفساد وان خص الغيبة بالامتناع ومن غير ما من الانس والجان فقد مرتدته قوله وجود الالهة
 الموجودة لا يظهر الدليل والالمدول مع تخصيص الكلام بالحق للحياتة او المحجوزة بحج او الواجب بان ملك الاله
 التعدد المكننة ليست بواجبة ولا مستحقة للعبادة ولا سمودات بحج فمن اين يلزم الكذب قوله لعدم التامع بين
 الحكم والواجب فيه ان انتفاء التامع عند القائلين بانحصار الموثرة والديوتى ذات الهه تعالى سلم والاسم
 ان هناك مديرات وموثرات سواء كانت واجبة او مكننة فلا والمقصود الالهم من نفى الانحصار لاسم ليعتقد
 انحصار فلا يلزم اللغوية ايضا قوله على التامع على هذا الكفاية عند من نفى القيود المعبرة عن غير ذات الهه
 ما لشرك كون الغالون فلا يقولون نفى القيود المعبرة عن غير ذات الهه تعالى ويقولون بالاثية والتدبير بل في
 في والتقدير ايضا عند القائلين بغيره وان داه من قوله لو كان معه الهه لفسد ما سلمنا ان قوله لو كان معه
 بسند ما نفى المشرك لكن عند من يقول بان الله واحد كالتأطيين بغيره وان داه من تسك بلفظ المفرد وما
 اتفقوا فالمفرد والبحج في هذا المقام سميان الذكرة وهي تعم في الشرط فينفى المفرد والبحج ما لكل غالب
 لشرك قائلون بتعدد الالهة المدبرة الموثرة في السموات والاعناصر وشيوان لكل منها رادع وبراد
 فيما تمتهنا فلهذا لك اوراد المد تعالى لفظ والبحج في البطلان فذهبهم واذا قام الدليل على البطلان يجمع
 ال المفرد ايضا بحج ذلك الدليل باولى تامل ثم الكتاب والنداء علم بالصواب تمامه

